

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Pedagógiai és Pszichológiai Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

MOLNÁR BÉLA

**A KÖZÉPFOKÚ TANÍTÓKÉPZÉS TÖRTÉNETE 1945-TŐL FELSŐFOKÚVÁ
VÁLÁSÁIG**

Neveléstudományi Doktori Iskola

dr. Bábosik István egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Neveléstudományi Kutatások Program

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Németh András DSc, CSc, habil, egyetemi tanár, elnök

Mikonya György PhD, egyetemi docens, belső bíráló

Füle Sándor PhD, CSc, ny. főiskolai tanár, külső bíráló

Torgyik Judit PhD, főiskolai docens, titkár

Molnár Károly CSc, ny. főiskolai tanár, tag

Témavezető és tudományos fokozata:

Köte Sándor DSc, egyetemi tanár (2000-2004)

Szabolcs Éva PhD, habil, intézetigazgató, egyetemi docens

Budapest, 2007.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
1. Bevezetés	4
1.1. A probléma bemutatása és a kutatás indoklása	4
1.2. Célkitűzések	8
1.3. Hipotézisek	9
1.4. Az alkalmazott eljárások, módszerek, források, eszközök bemutatása	10
1.4.1. Analitikus jellegű kutatás	10
1.4.2. Strukturált interjú	11
2. Historiográfiai háttér (1945-1950-es évek vége)	13
3. A tanítóképzés történetének periodizációja	20
4. A tanítóképzés történetének vázlata	24
4.1. A tanítóképzés kialakulásának előzményei	26
4.2. Tanítói praxis ellátása általános képzéssel, tanítóképzés nélkül (11. századtól-1775-ig)	26
4.3. Királyi rendeletekkel szabályozott normaiskolai tanítóképzés (1775-1819)	27
4.4. Az alapszintű általános tanulmányokra épülő középfokú-középszintű szakiskolai tanítóképzés korszaka (1819-1959)	29
4.4.1. Az önálló tanítóképzők kialakulása és fejlődése (1819-1868)	29
4.4.2. A törvényileg szabályozott középfokú tanítóképzés megszervezése és fejlődése (1868-1958)	31
4.4.3. Három évfolyamos tanítóképzés (1868-1881)	32
4.4.4. Négy évfolyamú tanítóképzés (1881-1923)	33
4.4.5. Egységes öt évfolyamos tanítóképzés (1923-1938)	35
4.4.6. Duális öt évfolyamos tanítóképzés (1938-1948)	37
4.4.7. Főiskolai tanítóképzés, a középfokú tanítóképzés pauzája (1947-1949; 1948-1949)	38
4.4.8. Pedagógiai gimnázium (1949-1950)	38
4.4.9. Négy évfolyamú tanítóképző intézeti képzés (1950-1959)	38
4.5. Felsőfokú tanítóképzés (1959-napjainkig)	39
4.5.1. Felsőfokú szakiskolai tanítóképzés (1959-1974)	39
4.5.2. Főiskolai tanítóképzés (1974-napjainkig)	39
5. Strukturális változások a tanítóképzésben (1945-1959)	40
5.1. A külföldi tanítóképzés helyzete a 20. század közepén	40
5.2. A duális öt évfolyamos tanítóképzés folytatása hazánkban	45
5.2.1. A líceum és a tanítóképző kényszerű „iskolaházassága”	45
5.2.2. Viták a nevelőképzésről	48
5.3. Főiskolai tanítóképzés, a középfokú tanítóképzés pauzája (1947-1949; 1948-1949)	55
5.3.1. Főiskolai tanítóképzés (1947-1949)	55
5.3.2. A tanítóképzés pauzája (1948-1949)	58
5.3.3. Államosítás a tanítóképzésben	60
5.4. Pedagógiai gimnázium (1949-1950)	64
5.5. Négy évfolyamú tanítóképző intézeti képzés (1950-1959)	66
5.6. Útban a felsőfokú tanítóképzés felé	71
6. Az oktatás tartalma tanítóképzőinkben	73
6.1. Az 50-es évek tantervei	73
6.2. Az egyes tantervek jellemzői	76
6.2.1. Az 1951-es tanterv	76

6.2.2.	A Pedagógiai Tudományos Intézet tantervi munkálatai.....	82
6.3.	Általános műveltség	84
6.4.	Elméleti pedagógiai műveltség.....	91
6.5.	A négy évfolyamos képzés pedagógia tankönyvei.....	93
6.5.1.	A szocialista pedagógiai koncepció elemzése	95
6.6.	A pszichológiaoktatás helyzete	98
6.7.	A gyakorlati képzés helyzete a tanítóképző intézetekben 1945-1959 között.....	100
6.7.1.	A gyakorlati képzés értelmezése	100
6.7.2.	A pályára való gyakorlati felkészítés történeti alakulása 1775-től 1945-ig	101
6.7.3.	A gyakorlati képzés arányai a tantárgycsoportok, a tantárgyak között	103
6.7.4.	A gyakorlati képzés struktúrája	104
6.7.5.	A gyakorlati képzés minősége 1945-1959 között.....	112
6.8.	A gyakorlóév	114
7.	A tanítóképzés új formái	121
7.1.	Képesítés nélküli tanítók tanfolyamai, különbözeti, képesítő vizsgái	121
7.2.	Dolgozók-parasztdolgozók tanítóképzői	121
7.3.	Tanítóképzők érettségire épült IV. osztályai	123
8.	A tanítóképzés tárgyi és személyi feltételei	125
9.	Az interjúk eredményeinek értelmezése.....	130
9.1.	A minta bemutatása a demográfiai kérdések alapján	130
9.2.	A középfokú tanítóképző helye	132
9.3.	A pályaválasztás	133
9.4.	Felkészülés a pályára, középiskolás évek.....	136
9.4.1.	Alkalmassági vizsga	136
9.4.2.	Középiskolai tanulmányok	137
9.4.3.	A gyakorlóév	139
9.4.4.	A képzés színvonalának megítélése	142
9.4.5.	A pálya megítélése	143
10.	Következtetések, összefoglalás	144
11.	A kutatás eredményeinek felhasználhatósága	145
	Rövidítések	146
	Jegyzetek	147
	Ábrajegyzék.....	159
	Táblázatok jegyzéke	160
	Köszönetnyilvánítás	161
	Mellékletek jegyzéke.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
	Mellékletek.....	164

1. Bevezetés

1.1. A probléma bemutatása és a kutatás indoklása

A magyar tanítóképzés gazdag szakirodalommal rendelkezik: az intézeti tanárok, a főiskolai oktatók gyakran készítettek iskolatörténeti monográfiát, monográfiákat, a képzés történetét ismertető kutatási beszámolókat. Szakál János 1934-ben írta meg könyvét, ami azóta is felhasználható a forráskritika alkalmazás után. (Szakál, 1934) Németh András a zsámbéki főiskola kiadásában jelentette meg 1990-ben A magyar tanítóképzés története című művét (Németh, 1990). Egy problémátörténeti felépítésű neveléstörténeti könyvben és számos más tanulmányban mutatta be a pedagógusképzés történetét Kelemen Elemér. (Kelemen, 1998) Tíz évvel később Dráviczki Sándor készítette el Északkelet-Magyarország tanítóképzőinek összehasonlító, történeti feltáró művét. (Dráviczki, 2000) A magyar iskolák 1000 éves (Cseh, 1996), a tanítóképzés felsőfokúvá válásának 40., főiskolai szintre emelésének 25. évfordulójára (Kovátsné, 2000) készültek a képzőkben folyó tudományos munkákat bemutató kötetek. Donáth Péter több tanulmányában foglalkozott a tanítók képzésével. Rozsondai Zoltán munkássága meghatározó a hazai tanítóképzés folyamatában, tapasztalatairól, eredményeiről az adott időszakban átélt hivatali „élményeiről” könyvet jelentetett meg munkatársaival. (Donáth, Szövényi-Lux, Rozsondai Z és Rozsondai Zs, 2004)

Az ötvenes évek két szocialista tanítóképzős tantervét, s egy - a Pedagógiai Tudományos Intézetben készített - tantervjavaslatát a neveléstörténeti szakma még nem vonta érdeklődésének homlokterébe. A szakirodalomban egyetlen, 2006-ban publikált, kiváló tantervelemzéssel találkozhatunk. (Gombos, 2006)

Az ezredforduló egy újabb korszak, újabb problémákat vet fel, ezért szükség van „a korábbi tudásanyag bővítésére, felülvizsgálatára, a régebbi kutatások eredményeinek újraértékelésére, átstrukturálására”. (Kéri, 2001, 94) A számtalan kiváló szakanyag ellenére azért foglalkozik e disszertáció a tanítóképzéssel, mert a rendszerváltással egy újabb

korszak vette kezdetét, s az 1945-1989 között létrejött szakmai publikációk ártértékelése szükséges.

A neveléstörténeti kutatások folytatásakor szem előtt kell tartanunk azokat a problémákat, amelyek a közelmúlt történetének feltárása során keletkeznek. Glatz Ferenc *Az ún. Kádár-korszak kutatásáról* című művében fontosnak tartja az 1945 utáni időszak kutatását, amelynek tényszerűnek kell lennie, és a korszak értékelése nyomán a korabeli realitásokat kell megfogalmaznia: „Mindenekelőtt elkerülendő, hogy a Kádár-korszak – netán az egész 1945 utáni korszak – kutatását a most divatos, napi politikai jelszavakhoz illeszkedő anti-korszak sematizmusa befolyásolja. Ugyanez az anti-korszak beállítás kísértett 1945 és 1989 között, amikor a Horthy-korszak történetéről beszéltek.”(Glatz, 1991, 2)

A világháború utáni tanítóképzés másfél évtizedes történetével kapcsolatosan fel kell tárni a tényeket, megjelenítve a korszak realitásait.

Korábbi publikációkban felvonultatott tények elismerése mellett, miszerint:

- a képzési idő 1949-től „négy évre *redukálódott*, illetve a külső iskolában töltött gyakorló évvel érte csak el a már a múlt század végén is csupán *minimálprogramot* jelentő és 1923-ban ténylegesen megvalósult öt esztendő.”(Kelemen, 1999, 57)
- „az alapfokú oktatás 1945-ös kiterjesztése nem járt együtt a tanítóképzés fejlesztésével, helyette *visszalépés* következett be.”(Bollókné és Hunyadiné, 2003, 6)
- „a bizonytalanság évei (1938-1959)” alatt az „ország tanítóképzőinek az átállítása gimnáziummá *elsietett döntésnek* bizonyult.”(Panyik, 1991, 71- 84)

szükséges bemutatni, hogy 1945-1959 között a tanítóképzés eredményeket is fel tudott mutatni, az évszázadokon át kialakuló, gazdagodó értékeket a képzők tanárai, tanítványai meg tudták őrizni, a következő generáció számára átörököítették. A magyar tanítóképzés szakmai értékei által lett Magyarország kulturális értékeinek becses darabja. Bollókné Panyik Ilona kutatásai alapján tanítóképzésünk alapértékei a következők:

- a tanítói pályára való alkalmasság vizsgálata (ének, beszéd, testi alkalmasság),

- demokratikus szemlélet,
- gyermekközpontú attitűd (Nagy László hatása),
- domináns módszertani, tantárgypedagógiai képzés,
- a tanítóképzésre a mester és tanítvány modell a jellemző,
- a gyakorlatra való felkészítés aránya, nagysága jelentős, formái változatosak, eredményesek,
- a gyakorlóiskolai háttér (1868-tól az állami intézetekben, később a felekezeti képzőkben is kiépültek),
- integratív szemlélet (a tanítóképzők osztálytanítókat képeznek, akik valamennyi tantárgy iskolai oktatását ellátják),
- hivatástudat (a képzőkbe már a hivatás iránt elkötelezettek jelentkeztek vagy a képzés alatt elkötelezetteké váltak)

A disszertáció komplex, árnyalt helyzetkép felvázolására törekszik, számba veszi a problémákat, azok sikeres vagy sikertelen megoldásait egyaránt.

„A 20. század második fele még nem régi történelem, még élnek azok a nemzedékek, amelyek tapasztalati horizontja kiterjed az 1950-es évek Magyarországra.” (Szabolcs, 2006, 5) A nyugdíjas tanítók – a 60-as, 70-es korosztály – a második világháborút követő másfél évtizedben határozta el magát, hogy tanítóképzőben folytatja tanulmányait. A fogvatkozó szemtanúk kikérdezése tanítóvá válásuk folyamatáról elodázhatatlan, halaszthatatlan feladata jelen neveléstörténeti kutatásunknak.

A téma választását motiválta, hogy 1988-ban tanítói oklevelet szereztem a Zsámbéki Tanítóképző Főiskolán. Meghatározó jelentőségű, hogy a pedagógiai stúdiumok tanulmányozásakor mesterem hatására érdeklődésem, kíváncsiságom mélyült a neveléstörténet területeinek tanulmányozására. Tanító szakos hallgatók gyakorlati kiképzésében két esztendőn keresztül részt vettem szakvezető tanító munkakörben a főiskola gyakorló általános iskolájában. 1997-től a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola oktatója vagyok, a tanítóképzésben magam is közreműködöm. Kollégáim, ismerőseim, volt tanítóim, tanáraim között találhatók olyan személyek, akik középfokú tanítóképzőkben

tanultak, tanítottak. Visszaemlékezéseik sarkalltak arra, hogy többet megismerjek pedagógussá válásuk útjáról.

A neveléstörténet tudománya iránti elkötelezettségem arra sarkallt, hogy a tanítóképzés múltjáról tanulmányokat készítsek, tudományos előadásokat tartsak. 2000-ben megkezdett doktori iskolai tanulmányaim során az 1945-1959 közötti középfokú tanítóképzés történetének feltárását végeztem el, ennek a korszaknak részletes, átfogó leírását tartalmazza az értekezés.

1.2. Célkitűzések

A dolgozat tárgya, hogy feltárja a magyarországi tanítóképzés szerkezeti és tartalmi változásait a középfokú képzés utolsó tizenöt évében. A célkitűzések között megfogalmazásra került, hogy a pedagógusképzés rendszerén belül hol helyezkedett el a tanítóképzés, milyen törekvések jelentkeztek a képzés korszerűsítésével kapcsolatosan. Bemutatásra kerül néhány ország tanítóképzésének szerkezeti egybevetése, valamint négy állam (Románia, az egykori Szovjetunió, egy szovjet tagállam, Ukrajna, a volt NDK) tanítóképzős tantervi óraszámainak összehasonlítása, így a nemzetközi és a hazai állapotok figyelembevételével kíséreljük meg exponálni témánkat.

A kutatás célkitűzései a következőkben adhatók meg:

- A tanítóképzés szervezeti kereteinek bemutatása.
- A képzés korszerűsítésére vonatkozó reformok elemzése.
- A középfokú képzést szabályozó tantervek elemzése.
- A kiképzés eljárásainak és eszközeinek vizsgálata.
- Milyen szerepe volt a tanítóképzés alakulásában a belső szakmai fejlődésnek és a külső társadalmi, politikai hatásoknak.
- A 20. század közepére kialakult szakmai értékek közül melyek funkcionáltak.
- A szocialista, átadott/átvett pedagógia belső összefüggései tudományos elemzés során feltárhatók. Vizsgálni kell a fő komponenseket, egy felállított kritériumrendszer szerinti domináns összetevő elemeket, azok motívumait és a közöttük fennálló funkcionális kapcsolatot.
- A szóbeli kikérdezés alapján annak igazolása, hogy a tanítók kiképzésében a négy év alatt megfelelő felkészítésben részesültek az intézeti diákok.

1.3. Hipotézisek

- A hazai tanítóképzés alakulása nem vizsgálható Magyarország politikai, társadalmi helyzetétől függetlenül. A képzés struktúráját, tartalmát, fejlesztésének perspektíváját a társadalmi folyamatok determinálták. A szakmai érdekek ellenére a hatalmi érdekek váltak meghatározóvá.
- Az oktatási rendszerben bekövetkezett változások maguk után vonták a tanítóképzés változását. A tanítóképzés alakulása a közoktatás kiterjesztésével állt összefüggésben. A középfokú iskolák átszervezésekor került sor a tanítóképzés képzési ciklusának csökkentésére.
- A tanítók képzése csak az 1-4. osztály tanítására korlátozódott, a tanítói kompetenciahatárt a tizedik életévnél vonták meg.

A hagyományoknak megfelelően a tanító szerepek között iskolán kívüli feladatok is megjelentek: a szűkebb társadalmi közösség művelt szellemi vezetője, aki ideológiailag, politikailag szilárd meggyőződésrendszerrel bír, népművelő, az ifjúsági szervezetek patronálója.

- A szakmai értékek továbbra is működtek, garantálva a képzés eredményességét.
- A középfokú képzés tantárgyainak tartalma, mennyisége lehetővé tette az alapvető ismeretek, jártasságok, készségek elsajátítását, amelyek a hatékony tanítói munka eredményességét biztosították.
- Az állami szervezetnek a tanítókhoz való viszonya csak a beszédek szintjén, a propagandában volt harmonikus. Erkölcsi, anyagi megbecsültségük fokozatosan csökkent, mindezek a képzés szintjében is megmutatkoztak, s beiskolázási problémák jelentkeztek a férfi tanítóképzőkben.

1.4. Az alkalmazott eljárások, módszerek, források, eszközök bemutatása

1.4.1. Analitikus jellegű kutatás

A kutatáshoz elsősorban az analitikus jellegű kutatási stratégia alkalmazása látszott célszerűnek, amely során források, dokumentumok elemzésére került sor.

A elsődleges források közül a tanítóképzés múltjának megismeréséhez felhasználásra kerültek a tantestületi jegyzőkönyvek, az érettségi-képesítő vizsgai jegyzőkönyvek, a tanfelügyelői jelentések, a visszaemlékezések, a költségvetési tervek, az iskolai ügyviteli iratok, a statisztikai adatok az oktatási intézményekről, a tankönyvek, a tantervek, a sajtótermékek anyagai. Másodlagos források a Magyar Statisztikai Hivatal évkönyvei közül, a tanítóképzés történetéből készített szakmai anyagok, a pedagógiai-, a politikai- a heti- és a napilapok termékeiből került ki.

A kutatási helyszínei

A források lelőhelyei az országos és a megyei levéltárak. A kutatás során nem egyetlen tanítóképző intézet történetének a megírására törekedtünk, ezért a forráskutatás kiterjedt Magyarország nyolc levéltárának átkutatására. A Magyar Országos Levéltárban az Oktatási Minisztérium Kollégiumi Értekezleteinek jegyzőkönyvei lelhetők fel. Kőszegen a fióklevéltárban a kőszegi férfi, női, sárvári tanítóképzők anyagai, Szombathelyen a tanfelügyelőség, Szolnokon a jászberényi, Miskolcon a miskolci, az egri, a sárospataki képzők iktatott iratainak egy részét, a Budapesti Fővárosi Levéltárban egyes fővárosi képzők iratállományát, Szegeden a tanfelügyelőség és a pedagógiai főiskola dokumentumait, Debrecenben a helyi férfi és női tanítóképzők szándékos és nem tudatos információ átadás eredményeit vizsgáltam át.

1.4.2. Strukturált interjú

A levéltári források mellett célszerűnek látszott, hogy a kutatást kiegészítsük más pedagógiai kutatási módszerekkel. A történettudományban egyre nagyobb hangsúlyt kap a szóbeli forrás (oral history), hiszen minden emlék a történelmi megismerés számára fontos. Az írásbeli forrásokkal minden nem rekonstruálható, a hangulat nem érzékelhető, nem tájékoztatnak arról sem, hogy miként élte át az egyes ember a társadalmi, történelmi eseményeket, ezért a szóbeli forrásokra erőteljesebben kell támaszkodni.

Napjainkban még nagy számban élnek nyugdíjas tanítók, akik a második világháborút követő másfél évtizedben folytattak tanulmányokat a tanítóképzőkben. A fogyatkozó szemtanúk kikérdezése tanítóvá válásuk folyamatáról halaszthatatlan feladata jelen neveléstörténeti kutatásunknak.

A kutató először egy tematikusan fókuszált biográfiai narratív interjút készített el, s próbálta azt ki. (Seidman, 2002; Szabolcs, 2001) A nagyon régi emlékek felidézése nehéznek bizonyult, a személyes élmények felelevenítéséhez konkrét kérdéseket vártak a kikérdezettek, ezért célszerűnek látszott a kikérdezésnek egy másik alapváltozatát alkalmazni.

A kikérdezés módszerével (Nádasi, 1996) kívánjuk felderíteni a pályaválasztás motívumait, a tanítóképzőhöz fűződő viszonyulást, a képzésről alkotott véleményeket. A kikérdezés alapváltozatai közül a strukturált kikérdezést alkalmaztuk. (2. számú melléklet)

A kikérdezők - a kutató mellett - főiskolai hallgatók közül kerültek ki (18 fő). A kikérdezők felkészítés után kezdték meg a tevékenységüket.

A minta 178 fős lett. A mintavételi eljárásnál a véletlen mintavételt alkalmaztuk, helyesebben kényelmességi mintavételre került sor. Szombathely környéki iskolákból kaptunk információt az egykori pedagógusaikról. A hallgatók általános iskoláik nyugdíjas tanítóit keresték meg. A mintába bekerültek azok a pedagógusok is, akik a tanítóképző után

tanári oklevelet szereztek. A kikérdezettek jobban reprezentálták Nyugat-Dunántúl tanítóképzőit, s kevésbé a budapesti, tiszántúli területek iskoláit. A minta jól reprezentálja a középfokú tanítóképzőket végzettek alapsokaságát származásuk, továbbtanulásuk alapján.

A kérdéssor elején helyeztük el a demográfiai kérdéseket, majd a tartalmi szempontból legfontosabbak, a kérdéssor végén a levezető kérdések találhatók.

Az interjú kérdései nyílt kérdések voltak, így a kikérdezettek saját véleményeiket megfogalmazhatták. A nyílt kérdések között találhatók mind rövid, mind terjedelmes kifejtést igénylő kérdések is.

Az interjúkat a kikérdezettek otthonukban adták, nyugodt körülmények között. A legrövidebb interjú egy órányi volt, de készült 3 óras is. Minden résztvevő jóindulattal fogadta a kikérdezőket, kitartóan válaszoltak a feltett kérdésekre. A beszélgetéseket a legtöbb esetben magnetofonnal, diktafonnal örökítettük meg, majd a rögzített anyagot legépeltük. A beszélgetések mintegy 60%-ában az interjúalany nem járult hozzá a hangrögzítéshez, ezeknél az eseteknél a kikérdező jegyzetet készített.

2. Historiográfiai háttér (1945-1950-es évek vége)

A fejezetben a vizsgált korszak történelmi eseményeinek és társadalmi viszonyainak felvázolása történik. Természetesen nem a teljesség igényével, hanem arra törekedve, hogy a tanítóképzés történetéhez (működtetéséhez, megszüntetéséhez, újjászervezéséhez) kapcsolódó legfontosabb történelmi összefüggéseket, társadalmi víziókat, társadalmi érdekeket feltüntethessük.

A megszálló szovjet hadsereg parancsnokai hadizsákmány címén lefoglaltak minden gazdasági és infrastrukturális létesítményt, a bankok pénztárkészleteit éppen úgy, mint a gabonaraktárakat, a termelőüzemeket, az iskola- és kórházépületeket. A front elvonulása után a településeken nemzeti bizottságok irányították az élet újrakezdését. Mellettük megalakultak a pártok. 1944. december 21-én ült össze az Ideiglenes Nemzetgyűlés Debrecenben, amely formailag koalíciós jellegű volt. A Nemzetgyűléstől kapott felhatalmazás alapján az Ideiglenes Nemzeti Kormány aláírta a fegyverszünetet, megkezdte a háborúpárti politikusok felelősségre vonását, elrendelte a földosztást. Az államigazgatást a régi közigazgatási szervek keretében szervezték újjá. Igazoló bizottságok vizsgálták meg a közigazgatási tisztviselők 1939 utáni magatartását, hogy az sértette-e a magyar nép érdekeit, vagyis megfelelnek-e az új rend követelményeinek. Az 1945-ös választáson a Kisgazdapárt abszolút többséget szerzett, kormányt mégsem alakíthattak, mert K. Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) elnökének nyomására nagykoalíciós kormányt kellett felállítani. Az államigazgatás különböző szintjein kommunista-szociáldemokrata túlsúly jelentkezett a főjegyzők, a polgármesterek körében. 1946-ban betiltották az ifjúsági és társadalmi szervezeteket, feloszlatták a Magyar Cserkészszövetséget, a KALOT szervezetét. A „reakciós elemektől” B-listázással tisztították meg a közigazgatást. Az 1947-es választásokon ismét a felmorzsolódott Kisgazdapárt kapta a több szavazatot. A háború

után a gazdaság piaci automatizmusokon alapult. A politikában és a kulturális életben alig korlátozott pluralizmus érvényesült.

A második világháború végére kialakult katonapolitikai helyzet eredményeként Magyarország a szovjet érdekszféra részévé vált. „Geir Lundestad svéd kutató szerint a szovjetizálás mértéke és üteme szempontjából a szovjet vezetés négy övezetre osztotta Európát.” (Romsics, 2000, 274) Magyarország abba a csoportba tartozott, amelyikben a szovjetek nem azonnali, átmenet nélküli kommunista kormányzatot akartak hatalomhoz juttatni, hanem több éves (bizonyos források szerint 10-15 éves) átmenettel számoltak. A Szovjetunió és a magyar kommunisták kezdetől fogva az ország szovjetizálását hajtották végre. Ez megfigyelhető az 1944 és 1949 közötti időszakban, a koalíciós évek alatt is.

„Rákosiék a hatalom teljes megragadásával együtt könyörtelenül félreállították azokat, akik valamilyen módon és formában akadályát jelentették volna hatalmuk gyakorlásának. 1948 júliusában már hozzáfogtak az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) országos vezető szerveinek, testületeinek és központi apparátusának az új hatalmi viszonyoknak megfelelő átépítéséhez. Gerő Ernő szerint az átszervezés célja az volt, hogy „a párt átfogja a politikai, gazdasági, állami, kulturális élet minden területét. Mert amennyire helytelen, hogy a párt az államapparátus feladatait vagy a tömegszervezetek feladatait magára vállalja, ugyanannyira helytelen volna, ha lukak maradnának, vagyis, ha maradnának olyan területek, melyeken nincs biztosítva a párt irányítása.” Valójában itt arról van szó, hogy a kötelező minta – a bolsevik típusú kommunista párt sztálini alakváltozata – átvételére kerüljön sor. Ennek megfelelően az MDP országos vezető szerveinek a határozatai is mindenre kiterjedtek és kizárólagos hatályuk volt. Ezek döntöttek a minisztériumok és más országos hatáskörű szervek, valamint a társadalmi és tömegszervezetek felállításáról és belső szervezeti változásairól.” (Gergely és Izsák, 2000, 322)

A kommunisták törekvései egyre inkább kezdtek érvényesülni: a politikában a többpártrendszert felszámolták, a hatalom kizárólagos birtokosaivá lettek, a gazdaságban a magántulajdont megszüntették, bevezették a tervgazdálkodást, megteremtették a marxista ideológia hegemoniáját. A fokozatos átalakítással szakítva Moszkvából gyorsaságot diktáltak 1947-1948-ban, így 1949-ben a szovjet mintának az átvétele az új alkotmány elfogadásával befejezetté vált. (*Romsics*, 2000, 271)

1949-ben pártállam szerveződött, amelyben a hatalom egyetlen pártnak, a Magyar Dolgozók Pártjának vezetősége kezében összpontosult. A párt, a párt vezetői meghatározták, ellenőrizték a parlament, a kormány, a közigazgatás működését. Ebben a rendszerben szorosan összefonódott az irányítás és a végrehajtás. A döntéshozatal koncentrációja és az élet minden szférájába behatoló politikum miatt totális állam bontakozott ki.

„Visszatekintve úgy tűnik, mintha a II. világháborút követő fél évtizedben Magyarországon együtt indult volna két rendszerváltozás. Az egyik a nyilvánosság szféráiban zajlott, a másik – történelmileg utólag rekonstruálhatóan – rejtőzködve. Az első időszakban – 1945-1946-ban – egy többpárti parlamentáris berendezkedés kiépítése volt az aktuálpolitikai küzdelem célja. A korábbi hatalmi és társadalmi elit zömének a közéletből és a közpolitikából való kizorítása már ekkor megtörtént. A második rendszerváltás – 1947-1949 között – viszont felszámolta a világháború után ekkor formálódóban levő társadalmi-politikai tagolódást is. Az 1949-re megteremtett egypárti (kommunista) diktatúra megfojtotta a háború utáni köztársasági keretek között fogant „próbálkozó demokráciát” és – Bibó István másik szóösszetételével használva – kiépített egy olyan „dúvad államot”, mely minden hagyományos társadalmi réteg számára teljesen idegen volt.” (*Gyarmati*, 2005, 2)

„1953 és 1989 között a magyarországi belpolitika egyik legfőbb sajátossága volt az, hogy a „politikai inga” a reform és a visszahúzás erői között mozgott.” (*Glatz*, 1991, 4) Ezzel a jelenséggel találkozhatunk a Rákosi-rendszer személyi kultuszát követő Nagy Imre

reformkísérlet esetében, illetve az 1956-os forradalom leverését követően a Kádár-korszak konszolidációjakor is. Kádár János vezetésével restaurálták a diktatórikus szocializmust. Az állampárt irányító szerepe továbbra is kiterjedt az élet minden területére.

Az egypárti kommunista diktatúra rendszerét, annak oktatáspolitikáját a következő kategóriákkal, generalizálható jellemzőkkel adhatjuk meg:

1. A párt az államhatalommal szimbiózist alkotott.

A párt az államhatalommal együttműködve harcolt a konkurencia ellen. Totálisan ellenőrizte a társadalmat.

2. Az állami struktúrát megkettőző, hierarchikus pártszervezetet építettek ki.

Az állami struktúrát megkettőzve községi- kerületi, üzemi szinttől egyre feljebb és feljebb csökkenő létszámmal épült ki az MDP hierarchiája. Az alapszervezetek párttitkárai a felülről kapott utasítások szerint ellenőrizték és jóhiszemű javaslatokkal látták el az államigazgatási szerveket, a munkahelyi és az állami vezetőket. A párt legfőbb szerve a kongresszus volt. A kongresszus Központi Vezetőséget (KV) választott, amelynek tagjai havonta üléseztek. Az operatív irányító funkciót a Politikai Bizottság (PB) látta el.

3. Uralkodóvá vált az igazság abszolút birtoklásának tudata.

A társadalom minden tagjától elvárták a materialista-marxista-leninista világnézetet. Támadást indítottak az egyházak, egyházi vezetők, a hívők ellen. Eltörölték a kötelező vallásoktatást, fakultatívvá tették azt. Sérült az állampolgárok szabad vallásgyakorlatának alkotmányos joga.

4. Megjelentették a materialista-marxista-leninista világnézet doktrínáinak magyar nyelvű reprezentációit.

A meghonosítani, elterjeszteni kívánt új világnézet tanait, doktrínáit magyar nyelven is összefoglalták, definiálták. A legfontosabb kérdésköröket a dialektikus és történelmi materializmus, a marxista közgazdaságtan, a Szovjetunió Kommunista Pártjának története, s persze a magyar párttörténet képezte.

5. Gondoskodtak a tanok megfelelő képviselőiről.

A doktrína nem ér semmit, ha kevesen ismerik. Kiképzett személyekre volt szükség, akik a marxista tanokat elterjesztették. A kádereket a Pártfőiskolán oktatták néhány hónapos, esetleg egy-két éves bentlakásos tanfolyamokon. A pedagógusoknak ideológiai továbbképzéseken kellett résztvenniük. Az egyetemeken felállított marxizmus-leninizmus tanszékek is a kommunista ideológia terjesztését szolgálták. A középiskolákban a tantervi anyag garantálta a dialektikus és történelmi materializmus világnézeti alapjainak lerakását.

6. A művelődést újjászervezték, monopolizálták.

A kommunista-szocialista párt a hatalom egyedüli birtokosaként a kulturális, tudományos élet pluralizmusának megszüntetése céljából államosította az iskolákat, könyvkiadókat, mozikat, felszámolták a többpárti sajtót.

„Az állami oktatáspolitikát a 20. században (többé-kevésbé) mindig is befolyásoló ideológiai-politikai motívumok történelmünk egyes időszakaiban jelentősekké, a Rákosi-korszakban és a Kádár-korszak első éveiben pedig egyértelműen dominánssá váltak. Az oktatáspolitikai irányítói – radikális társadalom-átalakító víziójuk jegyében – átmenetileg fontosabbnak vélték az iskola „manipuláló-szocializáló funkcióját”, mint a konszolidált viszonyok között szívesebben preferált – „kultúraörökítő” missziót.”
(Donáth, 2000, 99)

Az államideológia szintjére emelt marxizmus-leninizmus elfogadtatásának szolgálatába állították az iskolarendszert, a tudományt, kultúrát, könyvkiadást, ezért a kulturális élet mennyiségi mutatói terén az 1950-es évek első felében jelentős fejlődés mutatkozott. Az újjászervezett oktatási rendszerben özönlöttek a diákok a gimnáziumokba és a technikumokba. Növelték a munkás- és parasztszármazású fiatalok felvételét a középiskolákba, felsőoktatási intézményekbe.

Az oktatás alapfeladatává tették a marxizmus-leninizmus elfogadtatását. A középiskolákban az általános iskolában szerzett ismeretekre építve, azokat továbbfejlesztve érvényesítették a marxista-leninista világnézetet, „harcoltak” a reakciós, idealista szemlélet ellen.

A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) a 14 éven felüli ifjúságot egységes kommunista erkölcsi-politikai nevelésben részesítette. A szervezeti szabályzat a szövetség céljáról így rendelkezett: „A DISZ olyan életvidám, fizikailag erős, bátor ifjúságot nevel, amely erejének tudatában kész minden nehézséget leküzdeni a szocializmus győzelméért vívott harcban.” (*Simon, 1965, 249*)

A tanulók iskolán kívüli világnézeti nevelését a Magyar Úttörők Szövetségének csoportjaiban végezték. Az úttörőszervezetek 1949-től az általános iskolákban az egyetlen engedélyezett gyermekszervezetek lettek.

7. Sajátos nyelvi közeget alakítottak ki.

Jól elkülöníthető szóhasználatra figyelhetünk fel a magyarra fordított marxista-leninista-sztálinista művekben, a kor plakátjain, az újságokban, jelszavakban, tankönyvekben.

8. Alkalmazták a propaganda és a cenzúra eszközeit.

Minden magyar országlakosnak eljuttatták, magyarázták a marxizmus eszméit könyvekben, újságcikkekben, brosrákban, plakátokon, nagygyűléseken, állami

ünnepségeken, tömegszónoklatokon, agitációkon, munkaértekezleteken, sajtószemléken.

Működött hazánkban a cenzúra is. Index összeállítása során a megjelent fasiszta, szovjetellenes, nyugati könyveket tiltották, kiselejtezték. Másrészt csak az jelenhetett meg, amit engedélyeztek.

Az engedetlenekkel, riválisokkal kíméletlenül leszámolt a hatalom Államvédelmi Osztálya (ÁVO), később az Államvédelmi Hatóság (ÁVH).

3. A tanítóképzés történetének periodizációja

A történelem az időben mozgó emberekről szóló tudomány, ezért a történelemben fontos a periodizáció. A tanítóképzés történetének vizsgálatakor is lényeges kérdés a korszakolás. Azt kell áttekinteni, hogy ennek a pedagógusképző iskolatípusnak a történetével kapcsolatosan hogyan oszthatjuk fel az időt, milyen határpontokat találhatunk. Ha az utóbbi néhány évtized tanítóképzésről szóló monográfiáit tekintjük át, láthatjuk, hogy a határpontok változtak.

Füle Sándor az 1900-as évek elejétől kezdve 1956-ig tekintette át azokat a reformtörekvéseket, amelyek a tanítóképzés színvonalának emelése érdekében keletkeztek. (Füle, 1956a) A monográfia alapvetése, hogy a tanítóképzés történetében jelentkező reform nem használható korszak megjelölésére. A képzés történetében - a 18. századtól kezdve egészen napjainkig - általános kísérőjelenséggént jelentkezett a reform, mert minden egyes periódusban születtek restaurációs, megújítási elképzelések, törekvések.

„A tanítónak tanításra-nevelésre való felkészítésben négy korszakot” különböztet meg Kődöböcz József: „Az első időszak hosszú évszázadokat foglal magában s végét az 1770-es évek jelzik. Ennek az időnek az a fő jellemzője, hogy nincs külön intézményes tanítóképzés, hanem az általános képzéssel együtt ez is megvalósul. A második korszak az 1770-es évektől 1869-ig, az állami tanítóképzők munkájának megindulásáig tart. Ezt az időt részben a más, főleg az elemi iskolához, a protestánsoknál: magasabb iskolához kapcsolt tanítóképzés, részben pedig a jobb, hatékonyabb szakképzés kialakításával kapcsolatos sokféle törekvés, próbálkozás jellemzi. A harmadik korszak az egységesebb középfokú intézményes tanítóképzés ideje, mely 1869-től 1959-ig, a középfokú képzés megszűnéséig terjed. A negyedik korszak 1959-cel kezdődik és fő jellemzője a felsőszintű képzés megvalósulása.” (Kődöböcz, 1986, 285)

Mészáros István *Magyar iskolatípusok* című munkájában a képzési ciklus változását veszi alapul. A professzor az első periódusban „A kezdet” címmel a normaiskolákat, mesterképzőket mutatja be, majd a „Két évfolyamos önálló intézet”, a „Három, majd négy évfolyam”, az „Öt évfolyamos, „Újra a négy évfolyam”, végül a „Felsőfokú intézmény” korszakait különíti el. (Mészáros, 1995, 74-79)

Panyik Ilona a budai képző történetét feldolgozó művében négy periódust jelölt meg. Az első időszakot a képző kialakítása képezi, a másodikat a magas színvonalú szakmai munka, a harmadikat a „bizonytalanság évei” jelentik, mert ebben az időegységben állították le a líceumra épülő akadémiai képzés megvalósítását, megszüntették a középfokú képzést, pedagógiai gimnáziumokat vezettek be, majd újra visszaállították régi névvel, de immár csak négy évfolyammal a tanítóképző intézeteket. Végül, a felsőfokú, főiskolai tanítóképzés képezi egy újabb korszak újat teremtő törekvéseit. (Panyik, 1991, 10-158)

A tanítók képzését Fehér Erzsébet hat időszakra bontja. Az első időszak a 18. század közepéig tart. „Ebben az időben...nem kértek „képesítést” sehol sem a tanítóktól, nem is tartották szükségesnek a tanítóképzést.” A normaiskolák és a protestáns kollégiumok tananyagába beiktatott pedagógiaórák kora jelzi a második időegységet. A következő egységben a két évfolyamos önálló tanítóképző intézeteket ismertetése következik, majd ezután az 1868 után életre hívott sajátos profilú, három évfolyamos képzők leírása történik meg. 1881-től 1959-ig terjedő korszak bemutatása tartalmazza a négy, majd ötéves képzés, a líceumra épülő akadémiai képzés, a pedagógiai gimnázium bemutatását. Az utolsó korszak a felsőfokú, főiskolai szintű képzést veszi számba. (Fehér, 1997, 103-111)

Németh András a tanítóképzés megindulása előtti hosszú, több évszázadon átívelő korról beszél, de ezt nem kezeli együtt a valódi tanítóképzéssel. Véleménye szerint 1948-ig „az intézményes tanítóképzésben két fő szakasz különíthető el: a királyi rendeletekkel szabályozott tanítóképzés korszaka, amelynek kezdete 1775, az első, pozsonyi

normaiskolának megnyitási éve. Ezt követte a törvényekkel szabályozott tanítóképzés időszaka, amely 1868-cal, az első magyar népoktatási törvény megszületésével vette kezdetét.” (Németh, 1993, 122) Az 1958-ban induló felsőfokú képzés története képezi a harmadik nagy egységet. (Németh, 1990, 5) Az első szakaszon belül elkülönítette „A normaiskolai tanítóképzés”, „Az első önálló katolikus tanítóképzők megjelenése és fejlődése (1819-1844)”, valamint a „Kezdeti törekvések a polgári igényeknek megfelelő középfokú képzők fejlesztésére (1844-1868)” szakaszokat. A második intervallum főbb korszakai: 1. „A hároméves állami tanítóképzés létrejötte és fejlődése (1868-1881), 2. „A négyéves tanítóképzés kialakulása és fejlődése (1881-1920), 3. „Az ötéves tanítóképző szakiskola megteremtése és fejlődése (1920-1948), 4. A tanítóképzők 1950. évi újjászervezése. A korszakolás részben oktatáspolitikai, részben a képzés struktúrájában bekövetkező változások figyelembevételével történt. A korok címadásában jelentkezik a társadalmi, történelmi változás, amelyre a megváltozott, átszervezett tanítóképzés, mint igényre reagált. (Németh, 1990, 3-122)

Dráviczki Sándor könyvében 1959-ig dolgozta fel a tanítóképzés történetét, amit Németh András monográfiájában előforduló periodizáció szerint osztott fel. Eltérést az első szakaszban találunk, ahol két érárt különít el a szerző: a normaiskolai képzést és az önálló 2 éves tanítóképzést. (Dráviczki, 2002, 5-34)

Bollókné Panyik Ilona azt vizsgálta, hogy a tankötelezettség változása hogyan alakította át az alapfokú oktatás szervezeti kereteit, s mindez hogyan hatott a tanítóképzésre. E tényezők összefüggéseinek feltárása során két nagy korszakot különböztetett meg a tanítóképzés történetének kutatója. Az első időegységben, 1868-tól 1945-ig az alapfokú oktatás teljes körére, a népiskola hat osztályának a tanítására készítették fel a tanítókat három, négy, öt év alatt. A második időközben, 1945-től a tanítók képesítése már csak az 1-4 osztály nevelésére vonatkozott, a képzés öt évről négy évre csökkent, majd 1958-ban vált felsőfokú

szakiskolává a tanítóképzés, ami 1975-ben főiskolai szinten zajlott 3, illetve 4 év alatt.

(Bollókné és Hunyadyné, 2003, 5-6)

4. A tanítóképzés történetének vázlata

A dolgozat elsősorban az 1945-1959 közötti tanítóképzés történetét tárja fel. A több mint 200 éves múlttal rendelkező magyar intézményes tanítóképzés részletes bemutatását ez az értekezés nem vállalhatja fel, viszont ebben a fejezetben foglalkozik az iskolatípus rövid fejlődésrajzának felvázolásával, a legfontosabb oktatáspolitikai történésekkel, a képzési struktúra alakulásával, a lényeges tantervelméleti alapkérdések jelentkezésével, hatásaival; a tanítói szerepek módosulásával, az alapfokú oktatás és tanítóképzés összefüggésével. A közoktatás, a tanítóképzés történetének, a tanítói szerepek alakulását az 1. táblázat mutatja be.

1. számú táblázat

A tanítói szerepek alakulása, az alapfokú oktatás kiterjesztése és a tanítóképzés szervezeti kereteinek összefüggése.

Alapfokú oktatás		Tanítói szerep	Tanítóképzés	
Évszám.	Alapfokú oktatás szervezete		Évszám	Tanítóképzés szervezete
1868	6 osztályos népiskola	néptanító	1868	3 éves közép fokú
		kántortanító		
		néptanító	1882	4 éves közép fokú
1940	8 osztályos népiskola (leállítják)	kántortanító		
		népnevelő		
		leventeoktató	1923	5 évfolyamú közép fokú
1945	8 osztályos általános iskola	osztálytanító az alsó tagozatban	1938	közép fokon 4 évfolyamú líceum + felső fokon 2 éves akadémia = 6 éves kétszintű képzés (leállítják)
		osztálytanító az alsó tagozatban és felső tagozatos szakos tanár	1941	5 éves közép fokú képzés
		osztálytanító az alsó tagozatban	1945	3 év líceum + 2 év tanítóképző
		osztálytanító az alsó tagozatban	1947	3 éves pedagógiai főiskola nincs közép fokú képzés
		osztálytanító az alsó tagozatban	1948	
		osztálytanító az alsó tagozatban	1949	4 éves pedagógiai gimnázium
1993	4-6-8 osztályos, nem egységes általános iskola	osztálytanító az alsó tagozatban, 5-6. osztályban műveltségi területi tanítás	1950	4+1 éves tanítóképző
			1959	3 éves felső fokú
			1975	3 éves főiskolai
			1994	4 éves főiskolai
			2006	4 éves főiskolai BA szak

(Bollókné – 2005 - munkája alapján)

4.1. A tanítóképzés kialakulásának előzményei

Az általánosan képző alsó szintű iskolák gyökerei Magyarországon a 11. századig nyúlnak vissza. A 11-16. században a plébániai iskola és fejlettebb változata a városi-plébániai iskola szolgálta a klerikusnak tanuló fiúk képzését. 1560-ban a nagyszombati zsinat határozatot hozott a kisiskolák felállításáról. „Az iskolatípus neve a rendelkezés szövegében: „*schola*”, vagyis iskola, amelyben a „*ludi magister*” azaz az iskolamester tanítja a település gyerekeit...” A tanítók feladata volt, hogy tanítsák meg a fiúknak, lányoknak az olvasást, az írást, az éneket, a katekizmust, az erkölcsös magatartást. A 17. században a különböző felekezetek mind felállították, megszervezték a maguk népiskoláit. Az első Ratio kiadását követő évtizedekben az iskolatípus megnevezésére használták „*shola nationalis*” (nemzeti iskola) elnevezést, a „*shola normalis*” (norma-iskola), „*elemi iskola*” kifejezéseket is. A népiskola, elemi népiskola megnevezés 1868 után terjedt el. 1945 után az általános iskola tölti be az általánosan képző alsó fokú oktatási intézmények szerepét. A nevelő-oktató tevékenységet a népiskolában, elemi iskolában, az általános iskola alsó tagozatában a tanító végezte. A tanító a tanulók anyanyelvén nevelt, oktatott, a művelődés alapszintű anyagát, annak befejezett rendszerét közvetítette, a művelődés alapjaihoz kapcsolódó készségeket alakított ki.

A tanítói feladatokra történő felkészítés, szakmai képzés az ezer év viszonylatában csak nagyon későn, a 18. század végén jelenik meg Magyarországon.

4.2. Tanítói praxis ellátása általános képzéssel, tanítóképzés nélkül (11. századtól-1775-ig)

A 11-16. században a plébániai, városi-plébániai iskolákban a tanítást a klerikusok végezték. Feladatukat fokozatosan átvették a 15-16. századtól kezdődően a „*ludi magisterek*”, a mesterek, akik már hivatásként üzték a tanítói tevékenységet. A 16 századtól

a református iskolaközpontok diákjai a közeli iskolákban rektori (tanítói) feladatot láttak el. A tanítói mesterség elsajátítását segítette az is, hogy a népiskolát elvégző személy a tanító mellett segédtanítószkodott. „Az első időkben a protestáns iskolák tanítói is papok voltak, akiknek a képzésében a magasabb általános műveltség nyújtásával együtt a tanítói feladatok megoldására való kellő felkészítés is megtörtént.” (*Ködöböcz*, 1986, 286)

A 18. század közepe előtti időkben kettős mércével mérték a tanítói feladatokat vállaló személyt: egyrészt jól kellett ismernie a tanítandó tananyagot, vagyis el kellett végeznie a népiskolát (bár sokan középiskolába is jártak), másrészt emlékezetében ott kellett lennie annak, hogy annak idején őt kisdíakként hogyan oktatta, milyen módszerekkel tanította tanítóját. Amennyiben a két feltételnek valaki megfelelt, vagyis rendelkezett tananyagtudással, amit az általános képzés során sajátított el, és rendelkezett a volt mesterétől ellesett, az évszázadok során kiforralt hagyományos módszerekkel, módszertudással, akkor a korszak felfogása szerint bárki alkalmas lehetett a tanítóságra.

4.3. Királyi rendeletekkel szabályozott normaiskolai tanítóképzés (1775-1819)

A 18. században a tudományok ugrásszerű fejlődése, differenciálódása következtében gazdagodott, változott a tananyag, amit a tanítónak tanítania kellett. Felismerték, hogy a tanítónak az általános műveltség megszerzése mellett szüksége van szakképzettségre is, mert így munkáját hatékonyabban tudja ellátni.

„A tanítóképzésre irányuló elszigetelt törekvések Franciaországban jelennek meg a 17. század végén (De la Salle, 1684, az első európai tanítóképző alapítása Reimsben) és a 18. század elején német nyelvterületen (Francke törekvései 1695-től) Halléban, majd egyik tanítványa, Johann Julius Hecker 1748-ban Berlinben megalapítja az első „Landschulehrer- und Küsterseminar”-t..., majd a katolikus Sziléziában Ignaz von Felbiger kezdeményezésére szintén megindult a tanítóképzés.” (*Németh*, 2004, 472)

Magyarországon 1775-ben Pozsonyban nyitották meg az osztrák Schulordnung mintájára az első tanítóképző tanfolyamot. A Habsburg Birodalomban, így Magyarországon is az „Allgemeine Schulordnung alapozza meg a világi népiskolai tanítónak az egyháztól független, egységes képzésen alapuló szakmai professziójának alapjait, melynek központjában a pedagógia és az oktatásmódszertan áll.” (Németh, 2004, 472) A pozsonyi és a később megnyitott normaiskolák tanfolyamain felnőtteket, nem kezdő fiatalokat képeztek ki a *Felbiger* által konstruált normamódszer alkalmazására. A normaiskolában, amely komplex intézmény volt, a normanépiskola mellett, nem önálló intézményként működött a tanítóképző tagozat.

A tanítóképzés országos (állami) megszervezésére először 1777-ben, a Ratio Educationisban történt intézkedés, ami királyi rendelet volt, s nem törvény. A rendelet a városi népiskolák tanítóinak a képzését a normaiskolához kapcsolta. (Köddöböcz, 1986b 9.) A tankerületek székhelyein sorra nyitották meg a normaiskolákat háromosztályos városi népiskolai tagozatait és tanítóképzős tagozatait (*schola praeparandorum ad magisteria*). A tanítóképző tagozat hivatalos nevéből kiindulva a 19. században, olykor a 20. század elején preparandiának nevezték a képzőket, prepának a tanítójelölteket.

A magyar tanítóképzés első, nem önálló intézményében az iskolamesterségre készülők az általános műveltség elemei mellett elsajátították a módszertani ismereteket, s a gyakorlati tanítás alapfogásait is.

1796-ban a sárospataki kollégiumban kötelezővé tették a speciális pedagógiai kiképzést minden „*praeceptor publicus*” és „*praeceptor privatus*” számára, „ettől kezdve az egymást követő kollégiumi tantervekben mindig szerepel az akadémiai tagozaton a „*paedagogica*”, a „neveléstan”, egy sajátos tartalmú, elméleti-gyakorlati pedagógiai ismeretegyüttes megjelöléseként. Ezt a tantárgyat azonban nemcsak a kollégiumi preceptoroknak kellett tanulniuk, hanem az összes öregdiáknak. Nagyobb részük ugyanis – a kollégiumi

tanulmányok után – a partikuláris iskolák tanítója, rektora lett szerte az egyházkerület falvaiban, mezővárosaiban.” (Fehér, 1995, 33)

4.4. Az alapszintű általános tanulmányokra épülő középfokú-középszintű szakiskolai tanítóképzés korszaka (1819-1959)

„Az approbációnak, a főhivatású tanítók próbatételének és minősítésének gyakorlatával a 18. századtól találkozhatunk rendszeresen.” (Kelemen, 1994, 48) Az „egyházmegye püspöke, illetve népiskolai illetékese adta meg a jóváhagyást a tanító működéséhez; ez az „*approbatio*” azonban a tanító erkölcsi-vallási-emberi alkalmasságára vonatkozott, nem pedagógiai felkészültségére. Az egyházi felügyeleti vizitációk jegyzőkönyveinek a falusi népiskolákra vonatkozó megjegyzéseiből az illetékesek pontos visszajelzéseket kaptak arról, hogy e téren mi a helyzet. Ilyen tapasztalatok készítették...Pyrker Lászlót arra, hogy egyházmegyéje számára saját önálló tanítóképzőt alapítson...” (Mészáros, 2000, 180)

„A szepeskáptalani tanítóképző...egy új pedagógusképző intézménytípust indított el hazai útjára: az alapszintű általános tanulmányokra épülő középfokú-középszintű tanítóképzőt. Ez az intézménytípus egészen 1959-ig a hazai népiskolák tanítóinak egyedüli és legfőbb intézménye volt.” (Mészáros, 2000, 181)

4.4.1. Az önálló tanítóképzők kialakulása és fejlődése (1819-1868)

Az 1800-as évek első harmadában egyre erőteljesebben jelentkezik az a társadalmi igény, hogy az egyre terebélyesedő katolikus, protestáns felekezeti iskolákban megfelelően képzett tanítók működjenek.

Pyrker László szepesi püspök 1819-ben létesített Szepeskáptalanban önálló, német tanítási nyelvű tanítóképzőt. Pyrker érsek következő állomáshelyén, Egerben, 1828-ban alapította

újabb, önálló, magyar nyelvű tanítóképzőjét. Az intézménybe a legalább gimnáziumi vagy filozófiai tagozati végzettséggel rendelkezőket sikeres felvételi vizsga letétele után vették fel. A két tanulmányi év alatt felkészítették a jelölteket a tanítói, a jegyzői, a kántori feladatok ellátására, de a tanítói végzettséget egy év alatt is meg lehetett szerezni.

„Ez az önálló intézet a normaiskola tanítóképző tagozatánál jóval magasabb színvonalú oktatást nyújtott – hosszabb ideig tartott, a népiskola anyagát rendszerezve tanította, a pedagógiai elméleti tárgyakkal párhuzamosan gondoskodtak a leendő tanítók gyakorlati kiképzéséről és alapos zenei oktatásáról is.” (*Németh, 1990, 17*)

A szepeskáptalani, egri képzők a modell szerepét töltötték be az 1840-es királyi rendelettel 1842-ben a tanulmányi alapból felállított, a normaiskolai tanítóképzők helyébe lépő, öt katolikus tanítóképző esetében. Az 1856-ból származó Thun Leo miniszter által kiadott rendelet átalakította a képzők székhelyeinek körét, a képzőket összekapcsolta a főelemekkel. Az 1850-es években megtartják a kétéves képzőket, de a felvétel feltétele az alreál, vagy algimnázium elvégzése és a 16 éves kor. A képző tantárgyai ugyanazok voltak, mint a főelemiben, kiegészítve azokat a nevelés- és tanítástannal, a mértannal, zenével, mezeti gazdaságtannal.

A reformátusok Nagyenyeden, Debrecenben, Nagykőrösön állítottak fel gimnáziumaikkal szorosan kapcsolódó tanítóképzőket, azzal a céllal, hogy a működő tanítók mellé, az alsóbb osztályok számára segédtanítókat képezzenek. Néhány évi segédtanítóskodás után kisebb iskolákba kikerülve önállóan is képessé váltak a tanítói hivatalt betöltésére. „Az 1850-es évek második felében Sárospatakon a kollégium intézeti ágaként szerveztek hároméves tanítóképzőt, s Pápan a filozófia és teológiai tanulmányok végzésével együtt biztosítottak lehetőséget a tanítók képzésére. A „XIX. században – rövid ideig ugyan – már működött a Ref. Kollégium keretében tanítóképző; megszűnt 1890-ben. Egyébként a teológián még az 1930-as években is voltak hallgatók, akik elvégezték az áll. tanítóképző osztályait, képesítő

vizsgát is tettek, mert abban az időben még sok faluban a lelkészre hárult a felekezeti iskola munkájának ellátása.” (Lux, 2001, 70)

Az evangélikusok a reformátusokhoz hasonlóan előbb a liceummal, majd a gimnáziummal kapcsolták egybe a tanítóképzést, de önálló intézményeik is megkezdték tevékenységüket Sopronban és Felsőlövön.

4.4.2. A törvényileg szabályozott középfokú tanítóképzés megszervezése és fejlődése (1868-1958)

Katus László (Katus, 2004) történész professzor adatai szerint a kiegyezés után Magyarországon a nemzeti vagyon 5,3 milliárd koronát tett ki, ez a vagyon 1913-ra 23 milliárdra nőtt. Az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem növekedése (évente 2,5-2,6%) 1867 és az első világháború közötti időszakban a harmadik legnagyobb volt Európában. Hazánkat a dualizmus időszakában a gazdasági növekedés jellemezte. Közben a társadalom, s az állam is modernizálódott, polgárosodott. Az oktatással, iskoláztatással kapcsolatos igények, elvárások emelkedtek. Az 1868. évi népoktatási törvény révén törvényileg szabályozták a népoktatásügyet, ezzel együtt a tanítóképzés ügyét is. A törvény 12 éves korig tolta ki a tankötelezettséget, ehhez kapcsolta a hatosztályos elemi iskolát. Ettől kezdve a tanítókat egészen 1945-ig „az alapkörű oktatás teljes körére, a népiskola hat osztályának a tanítására készítették fel...” (Bollókné és Hunyady, 2003, 5)

A dualizmus korában tovább fejlődik a tanítók professzionalizálódása: a tanítóképzésben megjelenik az állami tanítóképzés, a képzés színvonala fokozatosan emelkedik, a képzés kiterjed az általános műveltség alapjainak elsajátítására, a pedagógiai, módszertani, gyakorlati, mesterségbeli tudás elemeinek átszarmaztatására. A jelölteket felkészítették

népnevelési feladatok ellátására is, ezért a szülőkkel is jó kapcsolatokat tudtak a kor tanítói kialakítani, a tanítóhoz fordulhattak segítségért.

4.4.3. Három évfolyamos tanítóképzés (1868-1881)

Az 1868. évi 38. tc. VII. fejezete foglalkozott a férfi és a női képezdék megszervezésével. A törvény 81. §-a „országos érdekű feladat”-nak nevezi a tanítóképzést. Az ország területére 20 állami tanítóképző és 10 állami tanítónőképző felállítását irányozta elő, gyakorlóiskolával, gyakorlókerttel összekapcsolva. A képezdékbe azok a növendékek nyertek felvételt, akik a 15. életévüket betöltötték, s „az anyanyelv, számvetés és földrajz ismeretében s a történelemben legalább annyi jártassággal bírnak, a mennyit a gymnasium, reál-, vagy polgári iskola 4 alsó osztályában tanítanak”. (Eötvös, 1957, 198) A képzési időt a törvény három évre emelte fel. A „tanítóképzők tantervébe felvette az elméleti pedagógiai tárgyakat is, a képzés színvonalát emelte, bevezette a gyakorló évet s ezt követően képesítő vizsga letételére kötelezte a jelölteket.” (Vaskó, 1985, 78) A gyakorlóév hasonló szereppel 1951-től a felsőfokú képzés bevezetésének kezdetéig jelenik meg újra.

1869-ben adták ki az első állami tanítóképző intézeti tantervet. A tanterv a tanítóképzés célját a következők szerint fogalmazza meg:

„A tanítóképző intézetek célja, hivatásuk iránt lelkesülő, foglalatosságaikban jártas oly munkás és ügyes tanítók képezni, kik az emberiség szeretetének érzésétől áthatva, alapos ismeretük segítségével és kiváltképpen jó példaadással vezessék a gondviselésökre bízott növendékeket: önmunkásságra, az ismeretek gyűjtésére, az erkölcsi nemesebb érzésre és általában a felvilágosodásra.” (Tanítóképezdék tanterve és szervezete, 1869, 94)

A tanterv vezérelvei sorában található a következő: „a képezdei növendékek előtt, mindazon cselekvéseknek, melyeknek tudása leendő pályájukon szükségesek, elő kell fordulni s

azoknak végrehajtását meg is kell velük kísértetni, más szóval: a tanítóképzedei tanításnak, a népiskolai tanítás előképének kell lennie.” (*Tanítóképezdek tanterve és szervezete*, 1869, 96) Az előkép-teória helyes értelmezése szerint a képezdei növendéknek mindazt tudnia kell, amit a gyerekeknek meg kell tanítania. Az előkép-teória, mint tantervelméleti alapkérdés napjainkig is ható tényezőként jelen volt, jelen van a képzés tanterveiben, reformjavaslataiban. A képzős tanárok úgy értelmezhetnék, hogy megelégedhetnek az általános műveltség fejlesztésében az elemi népiskolai szinttel. A tanterv nem adta meg a tananyagot, csupán a tantárgyakat sorolta fel, s az előkép-teória vezérelve szerint a tanároknak a hatáskörébe utalta, hogy mit tanít, milyen szintű művelődési anyagot követeljenek meg diákjaiktól.

Az 1877-ben megjelent tanterv már közli a tantárgyak tanítási céljait is. „A tantárgyak sorából kiemeljük a pedagógiai diszciplínák sorrendjét, ugyanis ez az elrendezés – sajátos szakmai logikája miatt – évtizedekig érvényben maradt. Az I. osztályban embertan (test- és lélektan), a II. osztályban nevelés- és oktatástan, hospitálás, majd a III. osztályban neveléstörténet, iskolaszervezés, gyakorlati tanítások követnék egymást.” (*Bollókné*, 1990, 16)

Mindössze 12 tanító-, és 2 tanítónőképzőt szerveztek meg a tervbe vett 30-ból, így a tanítók többsége egyházi intézményben nyert kiképzést. Az új képzési ciklushoz, az új szervezethez, az oktatás tartalmához a felekezeti képzők lassan, fokozatosan idomultak.

4.4.4. Négy évfolyamú tanítóképzés (1881-1923)

A felvett növendékek legtöbbször csekély tudással kezdték meg képezdei tanulmányaikat, ahol a három év kevésnek bizonyult a hiányosságok pótlására, a színvonalas általános műveltség megalapozására, a szakmai képzettség kialakítására. A hiányosságok

megszüntetése céljából 1881-ben megszervezték a négy évfolyamú képzőket. A gyakorlóévet megszüntették, mert nehézséget okozott beékelődése a képzés és a képesítő közé. (Erre a tapasztalatra nem figyeltek fel 1951-ben, amikor újra bevezették a gyakorlóévet.)

A felvételi korhatárt a fiúk esetében is (a leányoknál már 1868-tól 14 év volt a felvétel korhatára) a 14. életévre szállították le, így a tanítóképzők is szervesen illeszkedtek a 14-18 éves korban végzendő középszintű iskolák hazai rendszerébe.

„1881-ben nálunk is lehetővé vált a négy éves képzés olyan rendszerének a kialakítása, melyben általános műveltség, elméleti és gyakorlati szakképzés párhuzamosan és egyidejűleg fut egymás mellett. A tanítóképzésnek ez a formája alakult ki a legtöbb európai országban.” (Vaskó, 1985, 79)

A társadalmi, gazdasági fejlődés hatására több rendelet és utasítás intézkedett különféle tanfolyamok bevezetéséről, amelyeknek tanulmányi rendbe iktatásával kívánták elérni, hogy a tanító a vidék felnőtt lakosságának szellemi vezetője legyen. A tantervben a gazdasági gyakorlatok, a háziipar tantárgyak óráatlan tanegységek voltak, amiket az évszaknak, időjárásnak, szükségletnek megfelelő óraszámban tanították. „Az 1880-as évekre a mestertanító képe helyett egyre erőteljesebben jelenik meg az „ezermester, polichisztor” tanító képe” (Bollókné, 1990, 16) Ez a tanítókép segítette a tanítói szakma professzionalizálódást is: tiszteletteljes kapcsolat alakult ki szülő/felnőtt és tanító között, mert a tanító fontos tanácsadó lehetett tanfolyami felkészíttetésének köszönhetően, másrészt a kántortanítóknak fontos szerepe volt a helyi közösség életében. Ugyanakkor a megnövekedett szőlőkezelési, méhészeti selyemhernyó-tenyésztési, tűzoltási, kántori képzési tanfolyamok száma túlterhelést idézett elő, amit a későbbi évtizedek rendeletei, utasításai, tantervei prolongáltak.

„A felekezeti képzők...lassú ütemben követték az állami képzők szervezeti felépítését, a 2 évfolyamról a 3-ra [a 3 évről 4 évre – M. B.] való átállást, illetve a gyakorló iskolák állítását. (Bollókné, 1996, 63) „[H]azánkban...az állami tanítóképzés szakmai versenyre, megújulásra készítette a felekezeti intézeteket.” (Bollókné, 1996, 68)

A 19 század végétől a képzés jobbításának szándéka, színvonalának emelésére tett javaslatok végig kísérik a tanítóképzés történetét. Az 1890-es években már a képzés keretét bővítő elképzelések is jelentkeznek. Az új tantervek (1903, 1911) a tanítóképzést korszerűbbé tették, bekapcsolták a kiképzésbe az új szellemi áramlatokat, új szemléletet közvetítettek (gyermektanulmány, reformpedagógiai irányzatok, pedagógiai képességek fejlesztésének fontossága). A képzők „szakiskola jellegét [ettől kezdve egyre] határozottabban” kidomborították, „az általános műveltségi tárgyak is szaktárgyak”-ká váltak. (Kiss, 1933, 21)

4.4.5. Egységes öt évfolyamos tanítóképzés (1923-1938)

1920 augusztusában kihirdetett vallás- és közoktatásügyi minisztériumi (VKM) rendelet a négy éves tanítóképzést hat évfolyamúvá kívánta tenni. Az elindított képzést azonban a kormány gazdasági nehézségekre hivatkozva leállította. A visszavonásban fő okként merülhetett fel a Magyar Paedagogiai Társaság elutasító szakvéleménye, melyben *Weszely Ödön* azt kifogásolta, hogy „a tanítóképzők új terve semmiképp sem illeszkedik bele közoktatásügyünk jelenlegi szervezetébe.” (*Weszely*, 1922, 4) *Fináczy Ernő* azt javasolta, hogy „a képzőt két tagozatra kell osztani: egy négyosztályú alsó és egy kétsz osztályú felső tagozatra. Az alsó tagozat megadja a leendő néptanító tárgyi képzését, a felső az elméleti és gyakorlati pedagógiai kiképzést.” (*Fináczy* 1922, 16) A minisztériumba *Fináczy* indítványát terjesztették fel, amit nem fogadtak el. Az 1923. évi 81986. sz. rendelet

ötosztályos középfokú képzést indított útjára, hogy az 1938-ig jó színvonalon képezze a tanítók ezreit.

Az ötéves képzés nevelésorientáltsága mellett értékes általános és hivatásszerű műveltséget nyújtott. A korszerű tanterv előírta, hogy a szakiskolai jellegnek erőteljesen érvényesülnie kell, ezt úgy lehetett elérni, hogy minden tárgy anyaga és tanítási módszere a tanítóképzést kellett szolgálnia. A tanítás módszerének szakiskolájában a tantestületi tagok egységes, egyöntetű munkát végeztek.

A képzés középpontjába a pedagógiai tárgyak kerültek, óraszámuk növekedett. A pedagógiai képzést egy esztendővel később tudták elindítani, így a diákok több tapasztalattal, gazdagabb tudással láttak neki a pedagógiai tárgyak tananyagának feldolgozásához. „Az ötosztályos szervezeti forma....nagymérvű előrehaladást jelentett a tanítójelöltek sokoldalú pedagógiai felkészítésében,...a tanulók általános képzettsége, műveltsége nem emelkedett, legfeljebb mélyült.” (Ködöböcz, 1986b, 20)

A kortárs, Szakál János tanítóképzés-történeti munkájában a következőkben állapítja meg az ötévfolyamú képzés eredményeit:

„A tanítóképző-intézetek tanulmányi idejének meghosszabbításával a színvonala is emelkedik...Emeli a tanítói színvonalat az a körülmény is, hogy tanítói oklevelet...19-20 évesek szerezhetik meg. A gyakorlati kiképzést pedig az Utasítás intenciójának megfelelően mélyíti, alaposabbá teszi a növendékek csoportos foglalkozása a 2-3 tagozatú gyakorlóiskolában. A tanulmányi színvonal emelésében a tanterv szellemében eljáró tanárok munkája minőségileg és mennyiségileg emelkedett, amiben segítségül szolgáltak az új szellemben megírt tankönyvek...Az a törekvés, hogy tanítóképző-intézetben csak Apponyi-kollégiumot végzett tanítóképző-intézeti tanár alkalmaztassék, rövidesen valóra válik.” (Szakál, 1934, 130)

4.4.6. Duális öt évfolyamos tanítóképzés (1938-1948)

1928-ban felismerték a nyolcosztályos népiskola felállításának szükségességét. Az 1940. évi XX. törvény elrendelte a 8 éves népiskola bevezetését. Az 1928-tól 1940-ig terjedő időben felkészültek a kétszintű tanítóképzés kiépítésére, a felsőfokú akadémiai képzéssel kívánták jobb felkészítéssel a tanítókat alkalmassá tenni arra, hogy a gyermekeket 14 éves korukig nevelhessék.

A tanítóképzés kéttagozatú modelljét valósította meg az 1938. évi XIV. törvény, amely a líceumra épülő két évfolyamos tanítóképző akadémia felállítását rendelte el. Hamarosan azonban, 1941-ben a VKM intézkedése révén a líceumi IV. osztály megnyitását leállították. A megkezdett három éves líceumi tanulmányokat a növendékek két éves tanítóképzőben folytatták tovább, tehát ez az új tanítóképzési szisztéma duális jelleget öltött, vagyis a líceumnak és a tanítóképzőnek kettős rendszere, szoros kapcsolata jött létre, a képzés öt éves maradt.

A líceum bevezetésével a pedagógiai képzés feltételei ugyanazok maradtak. Az idegen nyelvek és a fizika kivételével a líceumot, képzőt végzettek általános műveltsége megfelelt a gimnáziumot végzettek tudásával. Az „ötosztályos tanítóképző pedagógiai képzése hatékony volt, a gyakorlati nevelési-tanítási feladatok megoldására nagyszerűen felkészített, de általános műveltségben nem tudott a középiskolai érettségi szintnél magasabbat biztosítani, bizonyos vonatkozásokban pedig el is maradt attól” (nyelvek, fizika). (Ködöböcz, 1986b, 21)

Az ötosztályos tanítóképző céltudatos, eredményes, hatékony, színvonalas nevelőmunkáját az Apponyi Kollégiumot végzett tanítóképző intézeti tanárok munkája garantálta.

Az 1945-ben nagy hirtelenséggel az általános iskolák megszervezése után a tanítók képzése csak az 1-4. osztály oktatására szorítkozott.

4.4.7. Főiskolai tanítóképzés, a középfokú tanítóképzés pauzája (1947-1949; 1948-1949)

1947-ben nevelőképző főiskolákat alapítottak az általános iskolák nevelőszükségletének kielégítésére. A főiskolára felvett érettségizett hallgatókat 3 év alatt készítették fel az alsó tagozat tanítói-, valamint a felső tagozat tanári feladatainak ellátására. A nevelőképző, pedagógiai főiskolák hálózatát kívánták megszervezni, egyúttal a középfokú tanítóképző intézeteket megszüntették.

4.4.8. Pedagógiai gimnázium (1949-1950)

A koalíciós időszak után megkezdődik a magyar közoktatásügy szovjetizálása: egységes iskolarendszer, erőteljes központi irányítás, ellentmondást nem tűrő egyetlen ideológia. Az egységes középiskolai rendszerbe illesztették be a tanítóképzést, ezért a képzési ciklus hosszát a többi középiskolához igazítva egy évvel megrövidítették.

4.4.9. Négy évfolyamú tanítóképző intézeti képzés (1950-1959)

Négy évfolyammal újra megnyílnak a tanítóképző iskolák. A tanítójelölteket az ötödik évben, a gyakorlatévben a minisztérium iskolai tanításra vezényelte.

4.5. Felsőfokú tanítóképzés (1959-napjainkig)

4.5.1. Felsőfokú szakiskolai tanítóképzés (1959-1974)

1958-ban az Elnöki Tanács elrendelte a három évre kiterjedő felsőfokú tanítóképzést. Az 1959-1960. tanévben 11 tanítóképző intézményben indult meg a hosszú évtizedek óta óhajtott érettségire épülő felsőfokú tanítóképzés.

4.5.2. Főiskolai tanítóképzés (1974-napjainkig)

1974-ben az intézménytípus főiskolai rangra emelkedett. A képzési időt 1994-ben négy évre emelték. A hagyományos alsó tagozatos tanítói szerepre történő felkészítés mellett a tanítójelölteket az ötödik és hatodik osztályok egyes tantárgyainak oktatására is kiképzést nyertek. A magyarországi felsőoktatási rendszer bolognai-típusú átszervezésében a tanítóképzés BSc képzéssé vált, megtartva négy éves képzési ciklusát. Az új rendszerben 2006 szeptemberében indult az első évfolyamon a kompetencia alapú képzés.

5. Strukturális változások a tanítóképzésben (1945-1959)

5.1. A külföldi tanítóképzés helyzete a 20. század közepén

Angliában a II. világháború után a nevelőhiány enyhítésére 56 hetes bentlakásos nevelőképző tanfolyamokat szerveztek. A frontról hazatérő, a nevelői pálya iránt vonzalmat érző 21-42 éves jelentkezők közül válogatták ki a felvételi bizottságok a tanfolyamok résztvevőit. A felvettektől nem követelték meg az iskolai végzettséget, a középiskolai bizonyítványt. A „szükség-nevelőképző” tanfolyam elvégzése után a látogatási bizonyítványt kapott nevelőjelölt kétévi próbaszolgálatot teljesített. A két év alatt a próbaszolgálatos szaktárgyaiban tovább folytatta a tanulást, amit az igazgató és a felügyelő ellenőrzött. (*Gyalmos*, 1948, 621) A tanítók többsége a kétéves tanítóképző intézetekben (*Training Colleges*) végzett, akik a képzőbe középiskolai tanulmányaik után kerültek be. (*Faragó*, 1946, 7) Angliában pedagógiai szakosztálya révén „az egyetem ... nem csupán középiskolai tanárokat ..., hanem ... elemi iskolai oktatókat is” képzett (*Dobinson*, 1956, 62.)

A *Német Szövetségi Köztársaságban* a tanulmányi időt meghosszabbították, négy évről öt vagy hat évre. (*Dottrens*, 1956, 44) A második világháború után a pedagógiai főiskolák lettek a népiskolai tanítók képző intézményei. Ezeken a főiskolákon a hallgatók már felsőbb iskolát végeztek, érettségizettek voltak. Hessen államban 1958-ban lépett életbe a nyilvános iskolák oktatóiról szóló törvény, amely kimondta, hogy a „népiskolákban és a középfokú iskolákban való oktatásra a kiképzés az egyetemeken folyik, ahol erre a célra nevelési főiskolákat szerveznek”. (*Világszerte*, 1959, 94) Hamburg Hansa város oktatási törvénye kimondta, hogy „minden iskolatípus tanerői képesítésüket az Egyetemen nyerjék. A tanítói pályára menendő diákoknak, a többi egyetemi hallgatókhoz hasonlóan rendelkezniük kell középiskolai érettségi bizonyítvánnyal”. (*Geissler*, 1956, 28-29)

A franciaországi tanítók előbb a középfokú oktatás első tagozatán (*École primaire supérieure*) folytattak tanulmányokat. A tanítóképzőbe (*École normale primaire*) felvételi versenyvizsgával lehetett bejutni. Az 1941. évi reform „a tanítóképzés számára is kötelezővé tette az érettségit”. (*A francia közoktatásügy szervezete*, 1948, 389-390)

Középiskolai végzettséggel rendelkező személyek a Teachers' colleges és az egyetemek képzésein tudtak tanítói szakképzettséget szerezni az *Amerikai Egyesült Államokban*.

1930-ban, a *Szovjetunióban* a kötelező alsó tagozatos oktatásról szóló törvény révén a szovjet iskola történetének új korszaka kezdődött. A kötelező oktatás megvalósításához sok tanítóra volt szükség, ezért megnyíltak a középfokú pedagógiai intézmények. (*Isztorija MPGU I FNK*, 2006) 1934-ben a Népbiztosok Tanácsa határozatot fogadott el a tanári képzettség emeléséről. A rendelkezés előírta, hogy a 7 osztályos iskolai végzettséggel rendelkezők 1937-ig szerezzék meg a pedagógiai technikai képzettséget. (*Csuvaszkij reszpublikanskij insztyitut obrazovannija*, 2006) A pedagógiai technikum olyan szakközépiskola volt, ahová a hétéves iskola elvégzése után, 15 éves korában jelentkezett a diákok. A tanítójelölteket 1946-tól hároméves tanulmányi idő helyett, négyéves képzés során készítették fel az elemi iskolai tanításra. (*Medinszkij*, 1947, 205) A kötelező középfokú oktatás sikeres bevezetése, a középfokú oktatásban részesülők számának növekedése lehetővé tette, hogy 1953-tól a tanítóképzők áttérjenek a középiskolára épülő, kétéves képzésre. (*Konsztantyinov, Medinszkij és Sabajeva*, 1982, 410)

A teljes középfokú végzettségű hallgatók, a pedagógiai szakközépiskolásokhoz képest, lényegesen könnyebben sajátították el a szakmai tárgyak tananyagát, jelentősebb eredményeket értek el egy tanóra alatt, elmélyültebb önálló munkát tudtak végezni, hosszabb ideig képesek voltak figyelni, jegyzetelni. A kétéves tanítóképzők szervezeti

formái, módszerei a tanárképző főiskolák sajátosságaihoz közelített. (*Sisova és Zatjamina*, 1956, 104-107)

A 10 osztályos képzésre alapozódó, 1953-ban, kísérleti jelleggel bevezetett tanítóképzés 1954-ben elterjedt. A kétéves szakmai-pedagógiai képzés, a képzési idő elégtelensége miatt nem tudott mindent biztosítani, amit az alsó tagozatos pedagógusi szakma megkövetelt. (*Vasznyejsije zadácsi pedagogicseszkovo obrazoványija*, 1955, 3-5)

Kísérleti jelleggel a tanítóképzés idejét két évről négy évre emelték 1956-ban. A kísérlet tapasztalatai nyomán 1958 decemberében a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogadott el az oktatási rendszer továbbfejlesztéséről. A törvény egyik cikkelye rendelkezett arról, hogy az alsó tagozatos tanítók felkészültségét javítani kell, az iskolákat felsőfokú végzettségű oktatókkal kell ellátni. A törvény alapján bízták meg a Moszkvai Pedagógiai Állami Egyetemet, hogy hozzon létre egy kart az alsó tagozatos tanítók speciális felsőfokú képzésére. (*Isztorija MPGU I FNK*, 2006)

Csehszlovákiában 1945-ben a régi, középfokú tanítóképzőket megszüntették. Az 1946/47. iskolai évtől kezdve a nevelők egységesen, az egyetemek pedagógiai fakultásain nyerték kiképzésüket. (*Vajda*, 1948, 448) A nagy tanítóhiány miatt azonban a 40-es évek végén újra szerveztek pedagógiai középiskolákat, bár az elemi és középiskolai tanárok képzése továbbra is az egyetemeken történt. (*Ködöböcz*, 1959, 499) 1953-tól 1958-ig az I-V. osztályok nevelőit a négyéves középfokú pedagógiai iskolákon képezték. 1959-től érettségi után 3 év alatt készítette fel a jelölteket a pedagógiai intézet.

A *lengyel* kormányzat 1944-től 1948-ig 6 hetes, 3 hónapos, 6 hónapos tanítóképző tanfolyamokat szervezett. Lengyelországban 1947/48-ban átszervezéssel hozták létre a négyéves pedagógiai líceumokat (*liceum pedagogiczne*) 1957-ben a líceumok képzési idejét öt évre emelték fel, feladatukká tették az általános iskolai tanítóképzést. Az érettségire épülő

kétéves tanítóképző stúdiumok (*studia nauczycieskie*) rendszerét állították fel 1954-ben azzal a céllal, hogy felsős tanárokat képezzenek, de 1963-tól ezekben az intézetekben alsó tagozatos tanítókat is képeztek. (*Gyóniné, 1986*)

Romániában az 1945-ös Voitec-féle törvény nyomán a líceum ötéves lett. (*Balás, 1948, 395*) A tanítóképzés idejét lecsökkentették egy évvel, 1948-tól csak négy évfolyamra terjedt ki. 1950-ben engedélyezték a harmad év elvégzése utáni képesítőzést, lehetővé tették a látogatás nélküli képzést, biztosították a gimnáziumból különbözeti vizsgával való átmenetet a tanítóképzőbe. (*Szabó K., 2005*)

A Német Demokratikus Köztársaságban az alsó tagozat nevelőit három év alatt képezték ki a tízosztályos általános iskola elvégzését követően. (*Dorst, 1951, 260*)

Összefoglalva a II. világháború után *az országok túlnyomó többségében a tanítóképzés középfokú volt.* 1954-ben az UNESCO Neveléstudományi Intézete által szervezett konferenciára beküldött jelentések szerint is „nagyon sok (az) olyan ország..., ahol a képzés nem főiskolán, hanem tanítóképzőben folyik”. (*Geissler, 1956, 22*) Ez a középszintű képzés eltérő időtartamú elemi-általános iskolai, alsó középiskolai végzettségre épült. A képzési ciklus hossza is más-más volt. A tanítóképző intézetek, pedagógiai szakiskolák, pedagógiai líceumok gazdag képzési hagyományaik, szakmai értékeik ellenére számos problémát nem tudtak megoldani:

- Rövidnek bizonyult a képzési idő az általános műveltség megalapozására, és ezzel egyidejűleg a szakmai képzettség biztosítására.
- A tanítójelöltek életkora nehezítette a szakmai tárgyak egymásra épülését.

- Korai volt a pályaválasztás. Az „államok többsége a tanítójelöltek érettebb korban történő pályaválasztására” törekedett, a „felvétel alsó határa 16 államban a 14. életév, 27-ben 15. és 16. és 31 államban 17-22. életév között van”. (Bizó, 1958, 500)

Lengyelországban, Angliában alkalmaztak *átmeneti képzési formát* is. Tanfolyamokon, rövid képzési idővel készítették fel a képesítés nélkülieket a nevelői feladatok ellátására.

A középiskolai végzettségre épülő *felsőfokú, főiskolai* szintű tanítóképzés alakult ki Angliában, egyes német államokban, az 1950-es évektől kezdve a szovjet blokk országaiban. Az UNESCO rendezésében 1953-ban tartott Nemzetközi Közoktatásügyi Konferencia javasolta, hogy minden országban minél előbb valósítsák meg a felsőfokú tanítóképzést. (Füle, 1956b, I.)

Egyetemi szintű képzés működött Angliában, az Egyesült Államokban, 1946-tól 1953-ig Csehszlovákiában.

Franciaországban, Svájcban, Lengyelországban egymás mellett működtek a különböző jellegű közép fokú vagy felsőfokú képzőintézmények.

A háborút követő másfél évtizedben a tanítóképzés számos módja létezett. A szovjet befolyás alatti országok esetében *gyakoriak voltak a képzési ciklusok átszervezései, a képzési keretek redukciója, visszalépés az egyetemi, felsőfokú szintről a középfokú szintre.*

5.2. A duális öt évfolyamos tanítóképzés folytatása hazánkban

5.2.1. A líceum és a tanítóképző kényszerű „iskolaházassága”

A front elvonulása után az Ideiglenes Nemzeti Kormány kultuszminisztere irányította, felügyelte a tanügyet. A tanügyigazgatás a háború előtti formában folytatta tovább munkáját, a VKM aktívan tevékenykedett. A tankerületi főigazgatóságok is megkezdték hivatali működésüket. A szovjet katonai parancsnokságok elrendelték, hogy az iskolák szabályszerű működésüket azonnal kezdjék meg. A VKM kiadta az 56001/1945. sz. rendeletét, amely az 1944/45-ös tanév szabályozásáról intézkedett. Az országban az oktatási intézmények nagyon eltérő időben kezdték meg a tanítást. A Dunától keletre fekvő vidékeken már 1944 őszén újraindult az oktatás, a dunántúli területeken csak 1945 tavaszán kezdődött az meg. Nehezítették az iskolák megnyitását a háborús károk, továbbá az épületek átmeneti katonai célokra történő lefoglalása.

Az 1944/45-ben a VKM oktatást irányító munkája, a tankerületi főigazgatóságok működése, a felekezeti iskolák regnálása a magyar iskolarendszerben a folytonosságot jelentették. Tanítók és tanárok úgy „vélték, hogy a társadalmilag és szakmailag előremutató, értékes hagyományok folytathatók”. (*Golnhofer*, 2006, 11)

Folytonosság jelentkezik a tanítók képzésében is. Az 1941-ben kialakult duális, öt évfolyamos szerkezet maradt életben, amelyben a harmadéves líceumi diákok a tanulmányaikat a tanítóképző IV., majd V. évfolyamán folytatták tovább.

1945-ben a VKM engedélyezte, hogy a „líceum IV. évet végzettek líceumi érettségit tehetnek”. (*JNKSZML VIII. 52.165/1945*) A rendkívüli líceumi érettségi vizsga engedélyezését a jászberényi képző diákjai indítványozták. A tanulók kérését a tanári kar tagjai is pártfogolták. Azt várták ettől az új intézkedéstől, hogy a szakiskolából távoznak azok a növendékek, akik nem érznek elhivatottságot leendő szakmájuk iránt. Ezzel kapcsolatosan arra a megállapításra jutottak, hogy „a hivatást érző, jó tanító áldás a népre és

kultúrára, a rossz, hivatás nélküli, csak kényszerűségből működő tanító felmérhetetlenül káros a népkultúra szempontjából.” (*JNKSZML VIII. 52.38/1945*) A kormányzat 1946-tól hozzájárult a liceumi IV. osztályok megnyitásához. A III. liceumi osztály elvégzése után minden „licistának” nyilatkoznia kellett, hogy a liceum IV. osztályában tanul-e tovább a liceumi érettségi megszerzése céljából, vagy a tanítóképző IV., V. osztályiban folyó képzést követően tanítói képesítővizsgálatot kíván-e tenni.

A képzők tanárai körében, általános vélemény alakult ki arról, hogy „az ötosztályos képző sikeresebben készítette elő a jövőendő néptanítókat, mint a liceum I. II. III. osztályára épült tanítóképző. A múltban I. osztálytól kezdve a tanítóképzés volt előtérbe, míg a jelenben, illetőleg az újabb típusú liceumi osztályokra épült képzőnél csak a IV. osztálytól kezdve foglalkoztak a jelöltekkel ilyen tekintetben. ... A szaktanárok gyakran érezték, hogy óriási az anyag, az idő pedig kevés, s így nehezen jut alkalom módszertani megbeszélésekre, amely pedig a jövőendő tanítónál elsőrendű fontos.” (*VML VI. 501. b. 4508/1945-46*) Csuka Andor pataki tanár szerint a tanítóképző „zsákutcába, holtvágányra jutott”, „mert a liceummal egy olyan iskolatípust teremtettek meg, amelyik rossz középiskolának, de még rosszabb szakiskolának, illetve tanítóképzőnek”. (*BAZML XXIV. 501. 4324-2/1945-46*) A sárospataki református képző másik tanára, Zilahi Ferenc a „tehetségtelenek iskolájának” nevezte a liceumot. A tanári kar radikálisan fogalmazta meg álláspontját: „A liceum eltörölendő. Vissza kell állítani az ötéves tanítóképzőt, mely jó osztálytanítót nevelt a múltban és nevelhet a jövőben is.” (*BAZML XXIV. 501. 4324-2/1945-46*)

A háború utáni években a „tanítóképzők szervezete felemás volt. A tanítóképzés két iskolafajtában folyt: három évig liceumban és két évig tanítóképző intézetben. E kényszerű és átmenetinek szánt különös iskolaházasságot a tanítóképzés s végeredményben egész köznevelésünk erősen megsínylette.” – írta Rozsondai Zoltán, a minisztérium akkori tanügyi tanácsos osztályvezetője (*Rozsondai, 1952, 195*)

A tanítóképzés szakemberei ezt a duális jelleget, ezt az „iskolaházasságot” szerették volna felszámolni, ezért is vettek részt nagyon aktívan a nevelőképzés jövőjéről folytatott szakmai, „társadalmi” vitában.

5.2.2. Viták a nevelőképzésről

A háború utáni időszak a folytonosság mellett változást is hozott. Az iskolarendszert érintő változás a nyolcosztályos általános iskola megteremtése volt. Az oktatás demokratizálásának, az esélyegyenlőség helyes alapelveiből kiindulva az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. augusztus 16-án kelt 6650/1945. rendelete a népiskola 1-8., és a gimnázium, illetve a polgári iskola I-IV. osztályai helyett életre hívta az általános iskolát. Az 1940. évi 20. törvény alapján kialakult nyolcosztályos népiskola teljes átváltoztatását jelentette az új általános iskola, mert az V-VIII. osztályokban szaktanároknak kellett tanítaniuk az egyes tantárgyakat a mindent oktató osztálytanító helyett. A tanítói szerepben történő változás 80 év hagyományait söpörte félre. A felső négy osztályban a polgári iskola és gimnázium mintájára, örökségeként alkalmaztak tanárokat.

Az új általános iskola oktatógárdájának a biztosítása érdekében elindult egy széles szakmai körököt véleménynyilvánításra ösztönző vitasorozat a nevelők képzésének mikéntjéről. A tanítóképzés korszerűsítésével az Országos Köznevelési Tanács (OKT) foglalkozott. Kiss Árpád a Köznevelésben mutatta be az OKT nevelőképzéssel kapcsolatos javaslatait, összegezte a tanácshoz és a folyóirathoz beérkezett ötleteket, tervezeteket.

Király Rudolf miniszteri osztálytanácsos a tankerületi főigazgatóságokon keresztül utasította a tanítóképző intézeteket, hogy nevelési értekezleteken foglalkozzanak az általános iskola és a nevelőképzés kérdéseivel. A rendkívüli értekezletek témájának időszerűségét, fontosságát a minisztérium így indokolta: „Az általános iskola a nevelőképzés tekintetében is minden bizonnyal átalakulást fog hozni. E rendkívüli jelentőségű kérdés minél egészségesebb megoldása érdekében szükségesnek tartom, azt, hogy a tanítóképző-intézetek tanári testületei is kifejezést adjanak véleményüknek, elmondják azt, hogy milyennek látják a múlt és a jelen tanítóképzését s milyennek

gondolják el a jövő nevelőképzését, Különös tekintettel az általános iskola teremtette új helyzetére.” (*VML VI. 501. b. 4508/1945-46*)

A magyarországi tanító- és tanárképzés korszerűsítésével kapcsolatban az OKT, Kiss Árpád, a vitához hozzászólók, a tanítóképző intézetek tanári karai a következő megoldásokat javasolták:

1. Középfokú képzés

Az OKT 1946 februárjában fogalmazta meg, hogy az alsó tagozat pedagógusainak képzését az ötéves tanítóképzőben oldják meg. A javaslat széleskörű tiltakozást váltott ki, elsősorban a pedagógus szakszervezet vezetői, tagjai köréből. (*Ladányi, 1990, 48*)

Az OKT 1946 októberi, újabb 2. számú javaslatában ismét találkozhatunk az 5 éves középfokú képzéssel. Az ország súlyos gazdasági helyzetével indokolták a régi képzés megtartását. Az ötéves intézetekben készülhetnek volna fel az általános iskola I-III. osztályában dolgozó nevelők, nevelőnők, ezért fejlődéslélektani megfontolásokat is olvashatunk az érvek között. (*Kiss, 1946a, 6*)

A jászberényi képző címzetes igazgatója, Berzátzy László „az általános iskola alsó IV osztályára való képzéshez elégségesnek [tartotta] a 4 évfolyamú tanítóképzést”. A képző többi tanára azonban a képzés idejének a redukálását nem látta jónak, állást foglaltak, hogy „a tanítóképzés mai nivóját – bármilyen keretek között való tanításra is képesítene az – hiba volna csökkenteni.....az általános iskola alsó 4 osztályának tanítóképzéséhez a mai 5 éves tanítóképzés a továbbiakban is feltétlenül szükségesnek mutatkozik... az 5 éves képzés megtartása a jövőben is elengedhetetlen...”. (*JNKSZML VIII. 52. 255/1946*)

Az egri római katolikus tanítóképző nevelői az akadémiai képzést rossznak tartották, mert az „lelkileg már képtelen előkészíteni a növendékeket a különleges hivatásérzetet kívánó tanítói pályára”. A javaslatukban egytagozatú hat tanévre kiterjedő tanítóképzést vázoltak

fel, amelyben alapos kiképzést biztosítottak volna. Lehetővé akarták tenni, hogy a tanítók az általános iskolában a nyolcadik osztályig tevékenykedhessenek. (BAZML XXIV. 501. 4324/1945-46)

Az általános iskola rendszerének a kiépítésére a tanügyi szervek 1945-ben, 1946-ban hosszú időt szántak. A kisebb településeken az iskolák nem rendelkeztek megfelelően képzett pedagógusszeméllyel. Az iskolák állapotát jól ismerő Szathmáry Ferenc és Rátkay László a sárospataki református tanítóképző nevelési értekezletén egy nagyon reális megoldást vázoltak fel: „A régi tanítóképzés igen jól szolgálná ma is az általános iskolák alsó négy osztályának érdekeit. Szükségesnek látszik azonban az alaki nevelésen kívül szilárdabb tárgyi képzés nyújtása. Valószínű, hogy a felső /V-VIII. o./ sok helyen megmarad a mai megoldási forma mellett, vagyis nem szaktanítók, hanem osztálytanítók fogják végezni minden tárgy tanítását. Így különösen kívánatos, hogy a tanítók több ismerettel rendelkezzenek. Ezért a ránevelés és a lényegesebb ismeretanyag biztosítása érdekében a kiképzést jobban biztosítaná a 6 évfolyamos tanítóképző. Ez képezné az általános iskola alsó tagozatának tanítóit és a felső tagozat osztálytanítóit.” (BAZML XXIV. 501. 4324/1945-46)

2. Felsőfokú, akadémiai, főiskolai képzés

1945 júliusában a VKM tervezetében a tanítók 2 esztendő akadémiai képzését javasolta Kovács Máté. (Kovács, 1945)

A nyíregyházi tanítóképző oktatói és Somos Lajos érettségire épülő kétéves tanítói akadémia felállítását látták célszerűnek. (Kiss, 1946b, 5)

A budapesti VII. kerületi intézet pedagógusai olyan tanítóképzőt vázoltak fel, amelyik 6 évfolyamú, nem líceumi, hanem tanítóképzői alsó négy osztályra 2 év főiskolai

szakcsoportos tanítással akadémia épülne. A végzettek a felső tagozatra is felkészítést kaptak volna. (*BFL VIII. 131. Jegyzőkönyvek 1945-46. tanév*)

A budapesti II. kerületi leánylíceum és tanítóképző, a miskolci Tóth Pál református tanítóképző a tanítóképző alsó négy osztályának és az akadémia, vagy nevelőképző főiskola felső két évfolyamának kiépítésével kívánta az alsó tagozatos nevelőképzést megújítani. (*BFL VIII. 129. 79. kötet jegyzőkönyvek 1942-1946; BAZML XXIV. 501. 4324/1945-46*)

Egyetlenegy képző, a kőszegi katolikus tanítónőképző indítványozta a líceumokhoz kapcsolódó tanítóképző-akadémia megvalósítását. (*VML VI. 501. b. 4508/1945-46*)

A jászberényiek tapasztalataik alapján az 5 éves tanítóképzés fölé épített 2-3 éves akadémiai tagozatot találták megfelelő megoldásnak a tanítóképzés átszervezésével kapcsolatosan. (*JNKSZML VIII. 52. 255/1946*)

A kőszegi állami tanítóképző univerzális tanítóképző akadémiájába „8 évet végzett általános iskolai tanuló bármelyik 4 éves középiskolán keresztül juthat...- ha nevelőnek készül – és annak elvégzése után kerül a 4, esetleg 3 éves szaktanár-képzőkbe. A szaktanárképzők az egyes egyetemekkel, főiskolákkal kapcsolatosak....A tanító-akadémiának bizonyos mértékig középponti szerepe van, amennyiben főleg pedagógiai megalapozottságot ad, bármilyen nevelőnek készül is a hallgatója.” A tanítói „ránevelés” nem a középiskolában, hanem az akadémián történne. (*VML VI. 501. b. 4508/1945-46*)

A főiskolai képzést célul kitűző megoldási módok közül Berzeviczy Gizelláé a legrövidebb, mindössze kétesztendő. (*Berzeviczy, 1947*)

1945 nyári és őszi hónapjaiban a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete a Szociáldemokrata Párttal közösen a felsőfokú tanítóképzés mellett foglaltak állást. (*Gárdos, 1945*)

Három éves főiskolai tanítóképzést szorgalmazott Németh László (*Németh*, 1945), aki a Nemzeti Parasztpárt felkérésére fejtette ki gondolatait. Főiskolai nivóra, és három évre felemelt tanítóképzést óhajtott az „Új tanítóképzést” című cikk ismeretlen szerzője is. (*Ki.*, 1945, 7)

Angyal János a három- vagy négyévfolyamú nevelőképző főiskolák „szervezetének” kiépítésében és tanterveinek összeállításában a „...polgári iskolai tanárképző főiskola” szervezetét és tantervét ajánlotta átvételre. (*Angyal*, 1945, 4)

Keresztury Dezső kultuszminiszternek is átnyújtott memorandumban a soproni evangélikus képző tantestülete javasolta, hogy „szerveztessék u.n. nevelői szakközépiskola /tökéletesebb liceum/. Ennek tanulóit az általános iskola elvégzése után vegyék fel, de a felvételt kössék komoly felvételi vizsgálathoz. A nevelői szakközépiskola 4 osztályos; elvégzése után érettségi-vizsgálatot tesznek. ... A nevelői-szakközépiskolai érettségi után a tanítóképzés 3 évfolyamos főiskolán történne. Erre a főiskolára komoly felvételi vizsgálat után történne a felvétel vagy előkészítő tanfolyam után felvehetők lennének más középiskolát végzettek is.” (*VML VI. 501. b. 4508/1945-46*)

A pedagógus szakszervezet választmányának állásfoglalásában Lukács Sándor az általános iskolai nevelőképzés idejét négy évben határozta meg. (*Lukács*, 1946, 3)

Kemény Gábor az alapfokú és középfokú iskolák tanerőinek képzését egységesen 5 éves főiskolai képzésben részesítette volna leginkább az Eötvös Kollégiumokhoz kapcsolt „nevelőképző-intézetekben”. (*Kemény*, 1945, 1946)

3. Egyetemi képzés

A legkevesebb javaslat arra érkezett, hogy az alsó tagozat pedagógusainak kiképzése az egyetemeken történjen. „Elsőként 1945 április elején Debrecenben a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt kezdeményezésére rendezett

kétnapos nevelői ankét hangsúlyozta – 4 féléves egyetemi képzést javasolva – a felsőfokú tanítóképzés szükségességét.” (*Ladányi, 1990, 47*)

A minisztérium elnöki ügyosztályának véleménye az volt, hogy az általános iskolai nevelőket egységes, 4 éves egyetemi szintű képzésben kell részesíteni. (*Ladányi, 1990, 47*)

Az OKT 1. számú javaslatlattervében szerepelt, hogy a „nevelőképzés színhelye az egyetem bölcsészeti kara,... az általános iskola tanárai négy – esetleg három ...év alatt szereznének diplomát” (*Kiss, 1946a, 5.*)

A tanítóképzők szaktanárai közül egyedül Koltai István pártfogolta az egyetemi képzést. (*BFL VIII. 131. Jegyzőkönyvek 1945-46. tanév*)

Átvizsgálva a tanítóképzés jövőjére vonatkozó javaslatokat néhány elvet fedezhetünk fel:

- A tanítóképzés reformja szükséges volt.
- A nevelői pályához nem elég a tudás, nevelői beállítódás is kell. A nevelés középpontjában a pedagógia álljon!
- Sok elmélet helyett gyakorlatok, szabadon választható tárgyak szükségeltetnek.
- Az átszervezés vegye figyelembe az ország gazdasági helyzetét. „Mit érnek a szép tervek, ha anyagiak híján nem valósíthatók meg!” (*BFL VIII. 129. 79. kötet jegyzőkönyvek 1942-1946*)
- A középfokú képzés a tanítói hivatásra való ránevelés szolgálatában áll, más középiskola ezt megoldani nem tudja. 5, 6 éves képzéssel mind az alsó tagozat, mind a felső számára olcsón lehetne tanítót, szaktanítót képezni.
- A felsőfokú, főiskolai képzés kidolgozói arra törekedtek, hogy az általános és a pedagógiai kiképzés ne egy időben, hanem egymás után történjen, ezzel elkerülhető a túlterhelés. Az új képzés az érettségire épüljön. A pályaválasztás tolódjon ki a 18.

életév utánra. A főiskolai, akadémiai képzési ciklus legalább 3 évig tartson, főleg abban az esetben, ha a jelöltek általánosan képző középszintű iskolákban nevelődtek.

- A tanítóság régi vágya volt az egyetemi képzés. Társadalmi megbecsültséget garantált volna, amihez az alapos kiképzés, a tudományos megalapozottság lett volna a biztosíték. A hosszú, négy-öt éves egyetemi oktatás ellenzői a tanítói pálya elnéptelenedésétől tartottak. Félelmet keltett az is, hogy milyen lesz az a nevelés, ahol az oktatók tudós, elméleti emberek, akik távol állnak a kisgyermek, a falu problémáitól. Tömegoktatás az egyetemen, a tanítóképzésben egyaránt kivitelezhetetlen. Az egyetemi karok hálózatának kiépítésére mérhetetlenül sok pénzt kellett volna elkülöníteni a költségvetésből.

5.3. Főiskolai tanítóképzés, a középfokú tanítóképzés paúzája (1947-1949; 1948-1949)

5.3.1. Főiskolai tanítóképzés (1947-1949)

A Magyar Kommunista Párt 1947 februárjában rendezett a párt pedagógus csoportjának előadásorozatot, ahol Faragó László vázolta fel az általános iskola alsó és felső tagozatára egyaránt képesítő és a nevelőképzést állami feladatnak nyilvánító, főiskolai színvonalú nevelőképzés konstrukcióját. Az MKP 3 éves tervébe is ez került: „le kell bontani ... azt a válaszfalat, mely tanítók és tanárok között fennáll: egységesíteni kell a nevelőképzést. A hároméves terv egységes, hároméves nevelőképző főiskolák kiépítésére vesz irányt... Három esztendő alatt 10 állami nevelőképző főiskolát ...szervezünk.”(3 éves terv, 1947, 113-114)

A pedagógus szakszervezet 15 állami nevelőképző főiskola létesítését óhajtotta, a tanulmányi idő 3 év maradt, esetleg megvalósíthatónak gondolták a IV. évfolyam bevezetését is. (Heckenast, 1947)

A miniszter az MKP elgondolását fogadta el, aki ezután az OKT-t kérte fel a tanterv elkészítésére, a minisztérium ügyosztálya buzgón gyártotta a különböző törvényjavaslatokat. A Minisztertanács elé 4 évfolyamú nevelőképzőről készült javaslatot terjesztettek be, amelyben a VKM felhatalmazást kapott a tanulmányi idő csökkentésére. A törvényjavaslat nem emelkedett törvényerőre, mert a Minisztertanács levette napirendjéről. Vélhetően azért jártak el így, hogy nevelőképző főiskolákat az egyházak ne tudjanak létesíteni. (Ladányi, 1990, 51) „A budapesti pedagógiai főiskola megteremtése harci kérdés volt: harc ... az egyházi tanítóképzés ellen”- mondta Balatonfüreden 1956-ban Faragó László. (Balatonfüredi, 1956, 123)

1947 novemberében Budapesten és Szegeden kettő pedagógiai főiskola kezdte meg működését, ahol az általános iskolák számára képeztek osztálytanítókat, illetve a felső tagozatra bizonyos tárgycsoportok szaktanítására tanárokat. A főiskolán a képzési idő 6

félév volt. A jelentkezők több szakcsoportra kérhették felvételüket. Azok a hallgatók, akik nem a magyar-idegen nyelv szakpárt vették fel még kötelesek voltak kiegészítő szaktárgyat felvenni.

A pécsi Állami Pedagógiai Főiskola hallgatói kérvényt nyújtottak be a minisztériumba, hogy „a közös rajz, közös kézimunka, közös tánc, közös ének gyakorlatokban való részvétel helyett szaktárgyak óraszámának növelésére használhassák fel”. (CSML XXVI. 26. 31. cs. 572/48-49) A VKM nem teljesítette a kérést, az elutasításról a pécsiekén kívül Faragó Lászlót is értesítették. Faragó levélben fordult Pécs pedagógiai főiskolájának hallgatóságához, hogy tisztán lássák a „nevelőképző” főiskola feladatait: „a pécsi főiskola ifjúsága nem tudatosította magában kellőképpen, hogy voltaképpen milyen pályára készül. A pécsi főiskola ifjúságának is tudomásul kell venni azt, hogy a pedagógiai főiskolák...a volt tanítóképző intézetek nevelőfunkcióját is el kell látniuk, s hallgatóikat képessé kell tenniük arra, hogy az általános iskola alsó fokán nevelői feladatát ellássa. A pécsi szervezet beadványából az látszik, mintha a pécsi hallgatóság azt képzelné, hogy csak az általános iskola felső osztályaira kapnak képesítést.” (CSML XXVI. 26. 31. cs. 572/48-49)

A tanító-tanárjelöltek valójában „leválasztották jövőendő élethivatásukról az általános iskola négy osztályának *tanítói* munkáját, a magukénak csak a felső osztályok tanári tevékenységét” érezték. Kiss Árpád felismerte, hogy tökéletesedni akarás húzódik meg a hallgatók kérelmében, szakemberré szerettek volna válni szakjaikban. (Kiss, 1948, 205) A szaktárgyi képzés rövidnek bizonyult, félévente a 3 szakra 12-16 óra, egy-egy tantárgyra 4-5 tanóra jutott.

A pedagógiára, lélektanra adott óraszámok bőségesek, ezért „megállapíthatjuk, hogy a pedagógiai tárgyak rendszere, órászáma jó alapot nyújtott pedagógiai téren jól képzett általános iskolai tanárok képzéséhez.” (Bereczki, 1966, 196)

Az egykori pedagógiai főiskolai tanár, Mérei Ferenc kellő elfogultsággal kifejtette, hogy a „legharmonikusabb képzés a pedagógiai főiskolán foly[t]. A tanárképzés ideális típusa [volt]. Az egyetem ugyanis eltér[t] a pedagógiai főiskolától a szaktárgyak előnyére és a pedagógiai tárgyak hátrányára. (*Balatonfüredi*, 1956, 388)

A több szakos képzés (háromszakos) mellett nem lehetett megfelelő, kielégítő tanítói felkészítést nyújtani. Tanítási gyakorlatokra csak a III. évfolyamon került sor. A pedagógiai főiskola nem tudta a gyakorlatban a vállalt, nagyon túlzó küldetését beteljesíteni.

A főiskola megalkotója, kivitelezője, Faragó László önkritikusan értékelte a pedagógiai főiskola ténykedését: „Természetesen a pedagógiai főiskolák eredeti elgondolása nem volt hiba nélküli: a fő baj abból fakadt, hogy három év alatt alsó és felső tagozatra egyaránt akartuk képesíteni növendékeinket. Ez utópia volt.” (*Balatonfüredi*, 1956, 124)

Vélhetően a tanító szerepre történő felkészítés volt a leghiányosabb.

1949 tavaszán a meglévő főiskolák befogadóképességét jelentős mértékben emelni akarták, ezért a budapesti, szegedi, debreceni, pécsi pedagógiai főiskolák mellett Pápán, Egerben új intézmények megnyitását tervezték. A szervezés lázában égő megbízott igazgatók jelentkezési felhívásokat küldtek az ország középiskoláiba, nem tudva, hogy felesleges munkát végeztek. (*JNKSZML VIII. 52. 272/1949*) Pápán nem nyitották meg a főiskolát. Eger 1949-ben kapott főiskolát, mert ekkor a debreceni intézményt átköltöztették.

A pedagógiai főiskolák 1949-ig működtek az eredeti célkitűzések alapján. A VKM a főiskolák faladatává az általános iskolai tanárok képzését tette. A felsőfokú tanítóképzés ismét eltűnt a hazai iskolarendszer palettájáról.

5.3.2. A tanítóképzés paúzája (1948-1949)

„A pedagógiai főiskola a tanítóképző intézetek előtt a „lenni vagy nem lenni” nagy kérdését vetette fel” (*Rozsondai*, 1948, 78) 1947 ősze és 1948 tavasza között a tanítóképzők tanárai még reménykedtek, hogy szükség van rájuk. Ekkor még legalább három döntési lehetőség adódott jövőjüket érintően:

- „1. a tanítóképzés azonnali megszüntetése, leállítása;
2. mindaddig változatlanul való megtartása, amíg a pedagógiai főiskolák rendszere teljes mértékben ki nem épül;
3. a képzés fokozatos megszüntetése.” (*Rozsondai*, 1952, 195)

A fél évig tartó létbizonytalanság, félelem a nevelőtestületekben mindennappossá vált. Mellőzöttségükről tudósít egy nevelési tárgyú értekezleten felvett jegyzőkönyv: „A tanári testület nagy aggodalommal látja, hogy a nevelőképzés új szervezetéből a pedagógiaiilag és didaktikailag legképzettebb tanítóképző intézeti tanárság teljesen kimarad. Készséggel elismeri, hogy a főiskolára jelenleg megbízott előadók az illető tudományszakból elsőrendű szakemberek, de a tanítóképzés szinte évszázados gyakorlatában kiforrott ránevelési, tantervi és gyakorlati lélektani valamint metodikai kérdésekben a tanítóképző intézeti tanárság szakértelme elvitathatalan, és a 6-12 éves gyermekek nevelési elméletében és gyakorlatában pótolhatatlan. Éppen ezért aggasztó, hogy a tanítóképző intézeti tanárság nagy pedagógiai gyakorlata és szakértelme nélkül a nevelőképző főiskola hibátlanul tudja-e betölteni feladatát, mert olyan egyének szabják meg az ált. isk. alsó tagozatának nevelői és oktatói módszereit, akiknek eddig ilyen irányú gyakorlatuk nem volt, sőt a tanítóképzéssel egyáltalán semmiféle kapcsolatban nem állottak.” (*BFL VIII. 131. 61. k. 1946/47*) A levéltári források szerint néhány tanítóképző intézeti tanárt – Szegeden 2 főt, Pesten 3 főt - alkalmaztak a pedagógiai főiskolák működésük első két évében.

A főiskolai nevelőképzés törvénytervezetei (a VKM 1947. március 7-én, május 6-án, 1948. február 12-én készült tervezeteiben) tartalmazták, hogy a feladatukat veszített tanítóképzőket át kell szervezni.

A 160.950/1948. V. 2. számú rendeletben tájékoztatást adott Ortutay Gyula a pedagógiai főiskola és a tanítóképző sorsáról: „Az általános iskola osztály- és egyben szakjellegű nevelői szükségletét az iskola egységének megóvása végett egységesen pedagógiai főiskolákon kívánom biztosítani. Minthogy e feladatot a tanítóképző intézetek nem oldhatják meg, elhatároztam a jelenlegi tanítóképzés fokozatos megszüntetését.” (*Donáth*, 2004, 116)

A középfokú képzők fenntartása mindenképpen szükséges lett volna, egyrészt a nevelőhiány miatt, másrészt a szűkös pénzügyi lehetőségek miatt, amelyek nem tették lehetővé a főiskolai képzés mennyiségi felfuttatását. Az iskolahasználó szülők, diákok érdekeit erőteljesen csorbította a miniszteri előírás, mert a képzésben résztvevők nem folytathatták tovább tanulmányaikat. A jászberényi szülők kifogást emeltek a tanítóképzés azonnali megszüntetése ellen: „szükségét látnám egy olyan kísérletnek, hogy a szülők összessége kérelmet terjesszene a VKM elé aziránt, hogy a most beiskolázott tanulók ugyanezen intézetnél nyerhessenek tanítói oklevelet.” (*JNKSZML VIII. 52. 331/1948*) A helyi tiltakozás nem talált meghallgatásra.

A képzők megszüntetése, az osztályok átszervezése során az 1948/49. tanévben az I. osztályok gimnáziumi, a II-IV. osztályok líceumi, az V. osztályok tanítóképzős tanterv szerint folytatták tanulmányaikat.

5.3.3. Államosítás a tanítóképzésben

Az egyre erősebbé váló baloldali pártok 1947-től gyakori támadásokat indítottak az egyházi iskolák ellen. A közvélemény befolyásolása, megfélemlítése, a katolikus iskolák tanulmányi eredményének a becsmérlése, szerzetesek, apácák, papok lejáratása mindennapos jelenségnek számított. Az egyházi tanítóképzők tanárait, diákjait egyaránt érték inzultusok. Esztergom sem volt mentes a politikai harcoktól. Az államosítási törvényt előkészítendő nagy küzdelem folyt annak érdekében, hogy a római katolikus tanítóképző anomáliáit hangsúlyozva megalapozzák az államosítását. A kor hangulatát visszaidézik a következő példák:

- A közösségért dolgozni rest prepák

„Az esztergomi iskolák vezetőivel történt megállapodás alapján a városszépítés területén minden iskola vállalt egy-egy útvonalat...Csak az Érseki Tanítóképző Intézet növendékei nem tatarozzák a vállalt utcarészt, pedig a növendékek hasonló munkát az intézet gazdasági kertjében folyamatosan végeznek. Akkor a köz érdekében miért nem dolgoznak?” (*A diákság*, 1946, 3)

- A honvédeket csúfoló képzősök

„Az Esztergomi Érseki Tanítóképző diákjai becsmérelték a honvédséget.” (*Az esztergomi* 1948, 5)

- Demokrácia ellen uszító, drilles paptanárok

„Az Esztergomi Érseki Tanítóképzőben: a tanárok a demokrácia ellen uszítottak. Kábeldrótval verték a diákokat. Hitler és Göring képét rejtegették.” (*Az Esztergomi Érseki* 1948, 6.)

- 3 paptanárt börtönbüntetésre ítélték

„Az államosítás után ne járjanak iskolába, mert hamarosan megváltozik a rendszer és akkor újra egyházi iskolába járhatnak.” (*Súlyos*, 1948, 2)

Az állam propagandatevékenységét továbbszélesítette a községi, állami iskolák irányában. Az oktatási intézményekben szülői értekezleteken meg kellett győzni a megjelenteket az államosítás előnyeiről. Az értekezleten felvett jegyzőkönyveket, a résztvevők, tanárok aláírásaival a minisztériumi tanfelügyelőknek kötelesek voltak beküldeni. A budapesti VII. kerületi tanítóképzőben rendezett szülői értekezleten az „előadás után az igazgatóhelyettes hozzászólásra kérte a szülőket. Sz. Ané rövid hozzászólásában fontosnak tartotta az államosítás keresztülvételét. Az igazgatóhelyettes kifejtette, hogy amikor a szülők gyerekeiket állami iskolába adták, azt helyesnek és jónak találták, mert az állami iskola demokráciára nevel...Ezután kérdést intézett a szülőkhöz, hogy az államosítást elfogadják-e. A szülők egyhangú helyesléssel fogadták az államosítás tervét.” (*BFL VIII. 131. 61. k.*)

1948. június 11-én utasítást kaptak a tankerületi főigazgatók, hogy a felekezeti fenntartású oktatási intézmények épületét, berendezéseit, minden vagyontárgyát zár alá kell venni.

Az országgyűlés 1948. június 16-án tárgyalta a törvényjavaslatot az iskolák államosításáról. „Az 1948. évi XXXIII. törvény kodifikálta az állam iskolafenntartási monopóliumát, mindenki mást kizárva ebből a XX. században magától értetődő szabadságjogból....Az egyházi iskolák államosítását nem pedagógiai-tanügyi célok indokolták, hanem konkrét kommunista hatalmi-pártpolitikai indítékok.” (*Mészáros, 2000, 300-301*)

A nevelőképzés ésszerű rendezését kizárólag különállásuk akadályozta, elkezdődött átszervezésük csak az egységes irányítás biztosítása mellett történhet meg. (*Az iskolák, 1948, 12*)

Az államosítás idején az iskolatípusok között a tanítóképző intézetek körében volt az egyházaknak a legnagyobb a befolyásuk, szerepvállalásuk.

2. számú táblázat
A tanítóképzők megoszlása felekezetek szerint 1948-ban

Iskolafenntartó egyház	Képzők száma	Százalékos megoszlás (%)	
Állami	13	22	22
Római katolikus	31	52	
Római katolikus liceum	3	5	
Református	8	13	78
Evangelikus	3	5	
Görög katolikus	1	1,5	
Izraelita	1	1,5	

Részlet a 22. számú mellékletből

Ellenzolgáltatás nélkül az egyházak átadták iskolaépületeiket, iskolalapotaikat, internátusaikat, szertáraikat, könyvéraikat. Az anyagi javak átadásával nem kerültek állami közalkalmazotti státuszba a katolikus egyház kötelékébe tartozó szerzetesek, apácák. A püspöki kar utasítása kötelezte az egyházi személyeket, hogy nem vállalhattak munkát állami iskolákban.

A Szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság irányítása alá tartozó egyházi intézmények tanügyi alkalmazottainak nyilatkozatai szerint az evangélikus képző minden világi tanára elfogadta az állami alkalmazotti szerepet. A szerzetesi, egyházi tanítóképző intézetek világi tanárai, dolgozói vállalták az átsorolást. A világi papok, szerzetesek, apácák egyházi főhatóságuknak engedelmeskedve nem fogadták el állami alkalmazotti beosztásukat. A kormányzat táviratilag kereste meg az igazgatókat, felkérve őket igazgatási teendőik folytatására, a felkérést csak Rozsondai Károly a soproni evangélikus tanítóképző vezetője fogadta el. Az igazgatókat nem a tanügyi kormányzat akarta lecserélni.

3. számú táblázat
Kimutatás a szombathelyi tankerület volt egyházi tanítóképzőinek tanügyi alkalmazotti nyilatkozatairól

Egyházi képző	Összes létszám	Világi tanerő	Világi pap			szerzetes		
			elfogadja	Nem fogadja el	Nem nyilatk	elfogadja	Nem fogadja el	Nem nyilatk
Kőszegi Róm. Kat.	12	-	-	-	-	-	12	-
Sopron evangélikus	15	15	-	-	-	-	-	-
Sopron Szt. Orsolya	14	5	-	-	-	-	9	-
Sopron Irg. Megv.	19	1	-	-	-	-	16	2
Nagykanizsai Róm. Kat. L. liceum	6	4	-	-	-	-	2	-
Zalaegerszeg Notre D.	9	-	-	-	-	-	9	-
Összesen	75	25	-	-	-	-	48	2

Forrás: VML XXIV. 501. b/53 4644

Országos viszonylatban „az államosítás idején az állami tanítóképző intézeti nevelők száma mindössze 294, a nem államiaké 663 volt. A katolikus iskolák kivételével az összes felekezeti iskolák nevelői helyükön maradtak. A szerzetes tanítóképző intézeti nevelők mintegy 300-an, kiváltak a tanítóképzés kötelékéből. Pótlásuk rendkívül komoly feladat volt. ... Szeptemberben a volt szerzetes iskolákban is megindult a tanítási munka.”
(Rozsondai, 1952, 196-197)

Az áthelyezésekkel, óraadói munkával tudták biztosítani a tanítás szeptemberi elindítását. A tanítóképzés kiváló tanítóképző intézeti tanárokat veszített, ezután a volt egyházi iskolákban nagyobb arányban képviseltették magukat a középiskolai tanárok, tanítók.

5.4. Pedagógiai gimnázium (1949-1950)

Horváth Márton szerint az 1945 „utáni évek legfőbb oktatáspolitikai célkitűzése az általános iskola megvalósítása volt, minden egyes kérdés ennek a függvénye lett. (Horváth, 1975, 161) A középfokú oktatásban ezzel szemben csupán minimális reformot hajtottak végre. Az általános iskola és az államosítás sem jelentett kényszert arra nézve, hogy a középiskolák struktúráját megváltoztassák. Az átfogó középiskolai reform 1949-ben zajlott le Magyarországon. Ez az átfogó reform rendezte a középiskolai oktatási intézmények oktatási rendszeren belüli helyzetét, a szakképzési és a általános műveltségi célok viszonyát. Az 1949-es reform főbb céljai a következők:

- A VIII. osztály után bárki továbbtanulhat.
- Minden középiskola egységesen 4 évéssé válik.
- Az általános műveltségi tananyagot minden középiskolában egységesen tanítják, azonos tantervek, azonos tankönyvek alapján.
- Az első két év után átjárható a rendszer. A pályaválasztás a 16. életévre kitolódik.
- A középiskola elvégzését követően tovább lehet tanulni.

Általános (általános és humán tagozat) és szakgimnáziumok (ipari, mezőgazdasági, közgazdasági, pedagógiai, különleges gimnáziumok) rendszere épült ki. A szakgimnáziumok, gimnáziumi megnevezésükkel ellentétben, szakképzést adó középszintű oktatási intézmények voltak, nem általánosan képző iskolák.

A pedagógiai gimnázium 1949. szeptember elején fogadta először diákjait. Pedagógiai gimnáziumi I-III. és IV. liceumi osztállyal indult. A pedagógiai gimnáziumnak kettős feladata volt: felsőfokú továbbtanulásra felkészített, másrészt nevelői, tanítói, óvodapedagógusi szakképzettséget nyújtott. Ez a szakgimnázium elmélyülésre, alaposágra törekedett. A diákok heti órászáma 38-40 fölé is emelkedhetett. A tanulmányi idő egy évvel

megrövidült. „A súlyos maximalizmus és az egyéb nehézségek mellett el kell ismerni, hogy demokratikus volt a pedagógiai gimnáziumoknak az a célkitűzése, hogy megszüntesse a tanító- és óvónőképzés zsákutcáját.” (Füle, 1970, 8.)

5.5. Négy évfolyamú tanítóképző intézeti képzés (1950-1959)

1950. március 29-én az MDP KV fontos oktatásügyi határozatot hozott. A határozat által kiemelten fontos oktatási eredmény a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumának megszűnése, a munkás-dolgozó paraszt származású tanulók nagyobb létszáma. A „fejlődés fogyatékosságának” azt tartja a határozat, hogy „sem a szakgimnáziumok, sem egyetemeink nincsenek eléggé kapcsolatban az eleven élettel, a termeléssel, nem adnak eléggé korszerű szakképzést, és megfelelő számú szakembert üzemeknek...iskoláink és egyetemeink tananyaga általában túlterheli a tanulókat, s ugyanakkor nem biztosítja a szükséges szakképzettséget és műveltséget”. A fogyatékosság oka az „ellenség kártevő tevékenysége, és a népi demokrácia ellen irányuló aknamunkája”. (*Oktatásügyi*, 1955) A határozatban a sorok közötti mondanivaló így summázható: az ellenség túlterhelte a tanulókat, rossz tankönyveket készített, évvégén, vizsgákon buktatott.

A KV határozatában alapvető követelményként tüntetik fel, hogy „a szakkaderszükséglet követelményei szerint kell a szakközépiskoláink...munkáját megszerveznünk”, tehát az iparfejlesztés 5 éves tervében megfogalmazott politikai elképzelés ölt oktatáspolitikai testet. (*Oktatásügyi*, 1955)

Vadász Ferencné a minisztérium középiskolai főosztályának vezetője a technikumi rendszer bevezetésének szükségességét a következőkkel magyarázta: „az 1948-as középiskolai reform, amely minden szakközépiskolát egységesen gimnáziummá szervezett át, nagymértékben megszüntette az iskolák szakjellegét... Az így elképzelt egységes középiskolai rendszer azt eredményezte, hogy az ipar nem kaphatott szakszerűen képzett technikusokat... Ezért kellett...gyors ütemben átszervezni az egész középiskolai rendszerünket...[meg]alakultak ...az ipari és mezőgazdasági technikumok, a tanító és óvónőképzők, a közgazdasági középiskolák. Pedagógusok...százainak lelkes munkájával

készültek el a szakiskolák új óratervei, tantervei, és a tankönyvek többsége.” (*Darvas és Gyekiczky*, 1986, 44)

Az MDP KV Oktatási Osztályának tanítóképző technikumok szervezésére tett javaslatában számba veszi a pedagógiai gimnáziumok működésének eredményeit, melyben megállapítják: „Az egy éves tapasztalat azt mutatja, hogy az általános gimnázium anyagától alig különböző mindkét tagozatra majdnem egységes óratervvvel és tananyaggal sem a tanítói sem az óvónői tagozat nem tudja feladatát betölteni. A pedagógiai gimnázium tananyaga sok, a gyakorlatban fel nem használható ismeretanyagot ad, ezzel szemben a tanulók nem kapják meg a munkájukhoz szükséges módszertani feldolgozásokat. Szükségessé válik tehát tanítóképző technikum...megszervezése.” (*Kardos és Kornidesz*, 1990a, 418-419)

Az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete tanítóképző intézeteket hozott létre. A tanítóképzők feladata „az általános iskola alsó tagozata (I-IV. osztály) részére a szocialista nevelés elveinek megfelelően képzett, általánosan művelt, felsőbb tanulmányokra is képesített nevelők elméleti és gyakorlati képzése” lett. (*Törvények*, 1951, 140) A tanítóképző elvégzése után a növendékek érettségi vizsgát tettek. Az érettségit követően egy évig fizetési gyakorló tanítóként iskolai alkalmazásba kerültek. A gyakorlóév végén a sikeres tanítói képesítő vizsga letételével fejeződött be a kiképzés. A tanítóképzők négy évfolyamosak maradtak, de a tanítóképzés időtartama öt évéssé vált.

Az 1951-ben érettségiző tanítójelöltek az előző évek iskolai átszervezései miatt négy intézménytípusban végezték tanulmányaikat, állandó tantervi módosítások, tananyag átcsoportosítások közepette.

4. sz. táblázat
Iskolai átszervezések 1947-1951 között

osztály	tanév	iskolafélesít
I.	1947-48	Egyházi, állami (Leány)Liceum és Tanító(nő)képző Intézetek
II.	1948-49	Állami (Leány)Liceum, Leány(Gimnázium)
III.	1949-50	Állami Pedagógiai (Leány)Gimnázium
IV.	1950-51	Állami Tanító(nő)képző Intézet

A négyéves tanítóképző örökölte a középfokú tanítóképzők, pedagógiai gimnáziumok megoldhatatlan problémáját: egyszerre akart adni magas szintű közművelődési anyagot és alapos szakmai képzést.

A képzés színvonalának emelése céljából a minisztérium évről-évre változtatta az óratervet, több új tantárgyat bevezetett (Műhelygyakorlat, Úttörővezetés), tanterveket készített.

A tanítóképző intézetek igazgatói, nevelői többször hangoztatták, hogy a képzési időt emeljék fel 5 évre, akár a gyakorlóév megszüntetése árán is. A megyei, fővárosi tanácsok beküldött tanterületi jegyzőkönyvekben az *ötéves képzés visszaállítását javasolták*.

Az érettségi vizsgák után megtartott értekezleteken egyes tanulók, vagy osztályok gyenge teljesítménye sarkallta a tanárokat, érettségi elnököket arra, hogy kimondják: „kívánjuk, hogy komoly tanítóképzőt hozzanak létre 5 évfolyammal, ahol alapos általános műveltséget adjunk. Ilyen szűk keretek [a 4 éves] között ezt megoldani lehetetlenség. (HBML XXVI. 51/b 1953. okt. 29-31.)

1954. április 7-én a debreceni tanítóképzőben nevelési értekezletet tartottak, ahol megvitatták az MDP KV közoktatásról hozott határozatát. A testület a határozat hiányosságának tartotta, hogy „nem beszél a tanítóképzés reformjáról. Ez úgy látszik azt jelenti, hogy marad a 4 éves képzési idő. Nem szabad abbahagyni a harcot az 5 éves képzés kivívásáért.” Harcos állásfoglalásukat követően indokolták az 5 év bevezetésének szükségességét. (HBML XXVI. 51/b 1954. ápr. 7.)

Rendeletileg számos esetben kérték, utasították az intézményeket, hogy tegyenek jelentést, küldjék be a minisztériumba állásfoglalásukat, véleményüket. 1954 tavaszán a szakmódszertan oktatásáról küldtek jelentést a kőszegi tanítóképzőből. A helyzetelemzés után a jelentéstevő tanulmányi vezető ezzel zárta sorait: „A nevelőtestület és elsősorban a pedagógiai munkaközösség javasolja, hogy felettes hatóságaink a tanítóképzés megjavítása érdekében vizsgálja meg az ötosztályos képzők megszervezésének lehetőségét, illetve bevezetésének a jövő szempontjából való jelentőségét.” (VML KFL XXVI./61 287/1954)

1953. november 5-én a budapesti IX. kerületi tanítónőképző intézet értekezletén megjelent Jóboru Magda, a miniszter első helyettese, aki tájékoztatta a tanárokat: „*A képzőknél az 5 évre való felemelést már elvileg elfogadták.*” (BFL VIII. 131 67. kd, 1953. nov. 5.) A miniszterhelyettes az 1953. október 10-i javaslatra támaszkodva mondhatta ezt, amelyben a pártközpont munkatársai a pedagógusképzéssel kapcsolatban lehetőséget láttak arra, hogy a *tanítóképzők tanulmányi idejét 4 évről 5 évre felemeljék.* (Donáth, 2001, 84)

Az egységes tanárképzés bevezetéséhez készített kiegészítést az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya. Javasolták, hogy a tanítóképzés reformját kapcsolják össze a pedagógusképzési reformmal. Az indítványban a tanítóképzés középiskolai képzésre épül 2 éves szakképesítéssel. (Kardos és Kornidesz, 1990b, 201)

Köte Sándor az MDP KV munkatársaként több minisztériumi terv véleményezésekor leírta szakmai állásfoglalását a tanítóképzés állapotáról: „A tanítóképzés legjobb megoldása az lenne, ha főiskolai fokra tudnánk emelni. (Az 5 éves képzés bevezetése azonnal szükséges – a 4 éves képzés bevezetése bűnös könnyelműség volt...)”. (Donáth, 2000, 101)

A négy év vagy öt év kérdését a párt Központi Vezetősége 1954. július 28-án lezárta. Határozatában leszögezte, hogy „az általános iskolai *tanítóképzés időtartama továbbra is négy év.* Az Oktatási Minisztérium feladata a jó tanítóképzés döntő feltételeinek a négyéves keretben való biztosítása.” (MOL XIX-I-2-k 4. d. 1955. márc. 10.)

A Politikai Bizottság a népgazdaság helyzetére való tekintettel – a KV határozatával megegyezően - *a tanítóképzés tanulmányi idejét változatlanul hagyta.*

A minisztériumi értekezleteken kényes témaként meg-megjelent a képzési idő hosszának megváltoztatása. 1954. augusztus 5-én a kollégiumi értekezlet vendége volt Kopácsi Béla jáászberényi igazgató, aki a tanítóképzős tanterv és óratervek újbóli átdolgozását csak tüneti kezelésnek tartotta, majd kifejtette véleményét: „a jelenlegi lehetőségek mellett – azaz 4 év alatt – a korszerű tanítóképzést nem lehet megvalósítani. Tehát *ameddig ilyen keretek között folyik az oktatás, addig a tanítóképzést alapjaiban nem lehet megjavítani.*” (MOL XIX-I-2-k 2. d. 1954. aug. 5.) Kopácsi Béla arra célzott, hogy a tanítóképzésben középfokon tantervileg nem lehet megoldani a színvonalas általános-, és szakműveltségi képzést.

A hivatalos választ Kiss Gyulától kapta meg Kopácsi: „az általános műveltség szempontjából a tanítóképzők hátrányban vannak a gimnáziummal szemben. Sokan a képzés idejének felemelésével akarják a megoldást elérni. Fel kell számolni ezt az elméletet, mert gátolja a kérdés eredményes megoldását. Az anyag helyes kiválasztásával kell a kivezető utat megtalálni.” (MOL XIX-I-2-k 2. d. 1954. aug. 5.)

1955-ben a minisztérium megbízta a Pedagógiai Tudományos Intézetet (PTI), hogy dolgozzon ki a négyéves tanítóképzők számára egy olyan tantervet, amelyik az iskolatípus szakiskola jellegét kidomborítja. A Középiskolai Főosztály elővitát szervezett, hogy megalkothassák a tantervkészítés irányelveit. A megbeszélés nem a minisztériumi elképzelések szerint folyt, mert az „a jelenlevő tanítóképzős pedagógusok ellenállása miatt, helytelen irányba terelődött, s lényegében az 5 éves tanítóképző szükségességének igazolását tűzte ki célul...Jóboru elvtársnő...irányításával az előkészítő munkálatok helyes mederbe terelődtek.” (MOL XIX-I-2-k 4. d. 1955. márc. 10.)

5.6. Útban a felsőfokú tanítóképzés felé

A részfejezetben a felsőfokú tanítóképzés szervezési munkálatainak vázlatos áttekintésére kerül sor, mindenre kiterjedő elemzése nem e dolgozat feladata.

Az Oktatási Minisztérium 1956-ban készítette el az érettségire épülő óvó- és tanítóképzésre vonatkozó javaslatát, amit az MDP KV Tudományos és Kulturális Osztálya jelentéktelen módosításokkal küldte tovább a Politikai Bizottságnak. A bizottság 1956 júliusában tárgyalta meg a tanító- és óvóképzés reformját, s ezzel kapcsolatosan három határozatot hozott:

1. érettségire épülő két évfolyamú akadémiai képzést hoznak létre,
2. az új képzési formára 1959 szeptemberben kell áttérni,
3. a képviselőknek bejelentik a reformot. (*MOL XIX-I-4-eee 2. d. 1958. febr. 24.*)

1957. március 13-án a minisztériumban Kollégiumi értekezleten foglalkoztak a reformmal, a létesítendő akadémiákra vonatkozó elveket állapították meg:

1. gimnáziumi képzésen alapuljon és ne pedagógiai szakközépiskolán,
2. akadémián történjen a képzés, s ne főiskolán,
3. 8 akadémiát hoznak létre, összeállították az akadémiák helyszínének kiválasztási szempontjait,
4. 1957-58. tanévben a középfokú képzésbe nem vesznek fel I. osztályosokat.

(*MOL XIX-I-4-fff 1957. márc. 13.*)

A tanító- és óvóképző akadémiák reformtervezetét az országgyűlés Kulturális Bizottsága megtárgyalta, a reformot elfogadta.

1958. március 3-án a Művelődésügyi Minisztériumban a Miniszterhelyettesi értekezleten tárgyaltak a tanítóképzés átszervezéséről, elfogadták többek között a négy félévre kidolgozott óratervet is. (*MOL XIX-I-4-eee 2. d. 1958. febr. 24.*)

A Politikai Bizottság 1958. június 10-én váratlanul 3 éves képzési idejű tanító- és 2 éves óvóképzést hagyott jóvá. A nem várt fejlemények miatt a közös alapozású tanító és óvóképzést szétválasztották, elkészítették a tanítóképzés 6 féléves óratervét. (*MOL XIX-I-4-eee 2. d. 1958. jún. 30.*)

A Minisztertanács határozata, az 1958. évi 26. sz. tvr. és végrehajtási utasítása kodifikálta a felsőfokú tanítóképzést.

„A felsőfokú tanító- és óvóképzésre való áttérés a nemzetközi összehasonlításban is fontos lépés volt: hazánk az európai országok közül az elsők közé tartozott, amely megvalósította a tanítók és óvónők középiskolai végzettségre épülő felsőfokú képzését.” (*Ladányi, 1990, 60*)

6. Az oktatás tartalma tanítóképzőinkben

6.1. Az 50-es évek tantervei

Az alábbiakban vizsgáljuk, hogy a régi középfokú képzőnek, hogyan sikerült egyszerre általános műveltséget nyújtani és szakmai képzettséget adni. A vizsgálódás során a tanterveket, a tankönyveket elemezzük.

A tanítóképzők tanterveit több szempontból érdemes, ajánlatos elemezni, összehasonlítani. Többek között elemezhető, összehasonlítható a tantervek célmeghatározása, szerkezete, műfaja, és terjedelme.

1. A tantervek célmeghatározása:

1948-ig minden tanterv célmeghatározásában van világnézeti elkötelezettség. A szabad vallásgyakorlás joga megillette a tanítóképzős diákokat, felekezeti hovatartozásuktól determináltan vallásos neveltetésben részesültek:

„A tanítóképzés feladata egészséges, vallásos és hazafias, művelt, hivatásukat értő és szerető tanítók nevelése.” (*Tanterv és*, 1925, 7)

Az 1951-es tanterv ideológiailag elkötelezettséget tükröző. Szó sincs a tanulók meggyőződéses vallásos hitének kifejlesztéséről. Nincs liberalizmus, van helyette ateista, marxista nevelés. Az első szocialista-kommunista szellemiségű tanítóképző intézeti tanterv az iskola célját a következőképpen fogalmazza meg:

„A tanító(nő) képző célja: hogy tanulói ifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgárává, a dolgozó nép hűséges fiaivá, a szocializmus építőivé nevelje a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak szellemében.” (*Tanterv*, 1951, 1)

2. A tantervek műfaja :

- 1948-ig *szillabus-tantervek, kerettantervek* kerületek kiadásra. A központi, keret-jellegű tantervi szabályozás lehetővé tette a *helyi tantervek* használatát. A jászberényi tanítóképző intézet kérvényt adott be a tankerületi főigazgatóságon keresztül a minisztériumba, hogy engedélyezzék iskolájuknak a tanyai tanítóképzés helyi tanterve szerinti oktatást. Az 1946/47. iskolai évben kísérletképen az iskola elindíthatta a módosított óra- és tantervvel a képzést. (*JNKSZML VIII. 52. 671/1946*)
- Az 1951-es, 1953-as *központi, erősen előíró* típusba tartozó.

3. A tervdokumentumok terjedelme :

1925-ös	164 oldal
1951-es	35 oldal
1953-as	tantárgyanként 12-77 oldal között.

Az 1951-es rövidsége igen meglepő, valószínűleg azért sikerült ilyen vázlatosra, mert gyorsan készült, ideológiai, politikai célok szolgálatában született. A tanterv készítőinek a középiskola szerkezeti átszervezések közepette kevés idejük maradt színvonalas szakmai anyag elkészítésére.

Az 1953-as tanterv tovább fokozza az előíró-adagoló tantervi műfaji ismertetőjegyeket azzal, hogy a témákhoz, altémákhoz konkrét óraszámokat rendel. Jól tükrözi ezt a fogalmazás tanítására vonatkozó tantervrészlet:

„1. óra: A fogalmazás célja, feladata és jelentősége a nevelésben...

2. óra: A fogalmazás anyaga és általános követelményei...

3. óra: Témakiválasztás és követelmények az általános iskola I.-II. osztályában...

4. óra: Témakiválasztás és követelmények a III.-IV. osztályban.” (*Tanítóképzők*, 1953, 74-75)

A tanmenet jegyeit magán viselő 1953-as tantervi módosítások természetesen terjedelmesek lettek. *A tantervi túlszabályozottság csökkentette a tanárok autonómiáját.*

4. A tantervek szerkezete:

Az 1951, 53-ban érvénybe lépett tervekből *eltűnt az utasítás*, amely a század elején jelent meg népiskolai és tanítóképzős tanterveinkben. (Az utasítás nem végrehajtandó parancsot jelentett, sok lehetőséget adó, a pedagógus személyére is bízott döntésről volt szó. Az útmutatás, javaslat kifejezések jobban megfelelnek a műfaj jellegének.)

Az 1951-ben megjelent tanterv fontosabb szerkezeti elemei a következők voltak:

- a képzés célja,
- a képzés feladata,
- a tantárgyak,
- az óraterv,
- minden tantárgy céljának leírása és tananyag beosztása.

A 3 évvel későbbi tantervi dokumentum szerkezetét tekintve mutat némi előrelépést szakmai szempontból, mert a tantárgy tanításának *célja és feladata* mellett megjelenik a *tantárgy tanításának főbb módszeres elveinek* ismertetése, a *tantárgyi anyag feldolgozásának szempontjai* és az *ajánlott irodalom*. Erre az időre már megjelentek a szovjet pedagógiai irodalom fordításai, elkészültek az új ideológiától átítatott új tankönyvek, volt már tehát miből válogatni.

Az 1953. évi tantervi változtatások nem keltik a homogenitás érzetét. Nem egy szerkesztett dokumentumot adtak ki, hanem tantárgyanként, kis füzetecskéket gyártatott a

Közoktatásügyi Minisztérium Pedagógusképző Főosztálya. A lektorok nem tartottak be konzekvensen egyfajta szerkezeti struktúrát, ebből kifolyólag szakmai minőségüket illetően nagy eltérések jöttek létre. A jobbak közül meg kell említenem a fizika tantervet, amelyet Nagy Sándor lektorált, és a Fülöp Béla nevével fémjelzett matematika tantervet.

Pedagógiai szempontból fontos előrelépésként értékelhetjük, hogy megjelennek a Műhelygyakorlatok tárgy tantervében a *követelmények*. Tantervelméleti szempontból az 1956-1958-as általános iskolai dokumentumoknak volt ez az egyik legjelentősebb újítása. A vizsgált 1953-as tanterv előfutára volt ennek a lényeges előrelépésnek.

6.2. Az egyes tantervek jellemzői

6.2.1. Az 1951-es tanterv

Az első "szocialista" tanítóképzős tanterv igen rövid idő alatt készült el. Ezt a dokumentumot (hasonlóan az 1950-es általános iskolai és gimnáziumi tantervekhez) tantervelméleti szempontból nem tekinthetjük színvonalas szakmai műnek, hiszen abban direkt ideológiai, politikai célok jelentek meg. A dokumentumok a párt és állami irányítás, szándék és akarat eszközeként funkcionáltak. Ezeknek az új oktatási "iratoknak" a meghatározását, funkcióját így adja meg a minisztérium egyik tantervelméleti kiadványa:

„A tanterv állami okmány a kormányzat által kiadott hivatalos utasítás, amely az általános nevelési célnak és az iskolatípus céljának megfelelően megszabhatja azt a művelődési anyagot, amelyet a tanulóiifjúságnak el kell sajátítania ...” Ezért a tananyagot "tömören, de határozottan és félreérthetetlenül" kell megszabni, meghatározva, hogy "az egyes tantárgyak keretében mennyit és hogyan kell tanítani". "A tantervben kijelölt tananyag feldolgozása kötelező. Ebből következik, hogy a tankönyv anyagát is feltétlenül fel kell dolgozni a tanév folyamán. A tankönyv anyagából lényeges fejezeteket vagy nagyobb részeket elhagyni,

vagy más anyaggal helyettesíteni nem szabad az iskolai tanítás során. A tankönyv rendszeres használata egyaránt kötelező a nevelőkre és a tanulókra.” (Ballér, 1996, 103-104)

Az idézett szöveg nagyszerűen tartalmazza a centralizált tantervek részletezett tantervi típusának vagy más néven előíró, adagoló, központi tanterv legfontosabb fogalmi ismertetőjegyeit:

- a tananyag minden részletét aprólékosan megszabja,
- az adagoló tantervhez csak egy tantárgypedagógiai interpretáció és központilag jóváhagyott tankönyv tartozik,
- az állami elvárásoknak megfelelő bemeneti szabályozás érvényesül a célok, feladatok, tananyag, módszerek, eszközök meghatározásában,
- mindent áthat a centralizmus, megvalósul a tantervi diktatúra, ezzel együtt megszűnik az iskolák, pedagógusok autonómiája, önállósága,
- elsősorban ideológiai, politikai dokumentumok voltak, csak másodsorban pedagógiaiak.

Az 1951-es tanterv cél- és feladatrendszere

A hierarchia csúcán az iskolatípus célja helyezkedik el. A tanító(nő)képző célmeghatározása ugyanúgy, mint más pártdokumentumok, illetve párt- és állami vezetők állandó kifejezéseit, szófordulatait, "szóvirágait" közvetíti (pl.: a dolgozó nép hűséges fia, a szocializmus építői, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozás) Mindezek mellett a képzés célja tartalmaz azonban időt álló, egyetemes emberi értékeket is (pl.: öntudatos, fegyelmezett, a közösség-, a haza védelme, a munka szeretete és megbecsülése,

bátorság). Az általános feladatok között együtt láthatók pedagógiai feladatok és politikai szölamok, ideológiai doktrínák.

„A tanító(nő)képző feladata: hogy az általános iskolában megszerzett ismereteket elmélyítse s továbbfejlessze, a tananyagban, az oktató és nevelő munkában a marxista-leninista világnézetet érvényesítve, harcoljon a reakciós idealista szemlélet ellen, nagy műveltségű és a szocialista pedagógiai ismeretekben gazdag tanítónemzedéket neveljen, mely szaktudásával és szocialista magatartásával méltán szolgál az általános iskolai tanulóknak példaképpül, hogy felnövekvő tanítónemzedékünkben az elméleti és gyakorlati növelés és tanítás szoros kapcsolatának készségét kiművelje és alkalmassá tegye őket az általános iskola alsó tagozatában folyó nevelő és tanító tevékenység maradéktalan ellátására, valamint egyetemi és főiskolai tanulmányok végzésére.” (*Tanítóképzők*, 1953, 1)

A pedagógiai feladatok lefedik ennek a szakmai középiskolának minden egyes tennivalóját attól kezdve, hogy megérkezik a diák az általános iskolából, s az ott szerzett ismereteit itt elmélyíti, továbbfejleszti, nagy műveltségre, pedagógiai ismeretekre tesz szert, példaképpül szolgál. A tanítóképző feladata, hogy növendékeit képessé tegye az általános iskola alsó tagozatában folyó pedagógusi tevékenységre, illetve felkészítse őket a felsőoktatási tanulmányokra.

Az iskolatípus feladatrendszerének eme legmagasabb szférájában is ott van az ideológia, a politika. Mindenkitől elvárja a marxista-leninista világnézetet.

Az egyes tantárgyak céljaiban szintén ez a kettősség: ideológiai-politikai és pedagógiai előírások jelennek meg.

Ideológiai-politikai előírások:

„... a dialektikus-materialista világnézet megalapozása.

Harc az idealista világnézet ellen.” (*Tanterv*, 1951, 20)

Az 1951-es tanterv óraterve

Az óraterv elemzésénél elkerülhetetlen feladat, hogy ne végezzünk el összevetéseket korábbi tantervek felhasználásával. (lásd 1. sz. Táblázat)

Az 1951-es tanterv óraszámait és tantárgyait viszonyíthatjuk az 1925-ös ötosztályos tanítóképző óratervéhez. Ezt azért tehetjük meg, mert 1943-tól kezdve a líceumban a IV. és V. osztályban a képzős tanterv szerint folyt a képzés, s nem kell a líceumi és az akadémiai (nem is készült tanterv az akadémiai, képzéshez) óratervekhez viszonyítanunk. Bizonyos változás történt a líceum bevezetésével 1925-höz képest: minden tárgy órászáma csökkent 1-4 órával, a közgazdaságtan és a testnevelés órászám növekedésével szemben. A csökkenés oka, hogy a képzési idő 5 évről 4 évre csökkent, ennyi időt szántak az általános műveltség megszerzésére. A pedagógiai képzés feltételei szempontjából is alig érezhető változásokat hozott a kétféle intézmény tantervének az "összeházasítása", hiszen az órászám nem változott.

Tanítóképzős tantervek összehasonlítása óraterveik alapján

<i>Tanterv óraszám</i>				
Tantárgyak	1925.	1938. lic.	1938. lic. + tanítóképz.	1951.
	ó. sz.	ó. sz.	ó. sz.	ó. sz.
Hit és erkölcsstan	10	8	10	-
Neveléstudomány	13	9	14	9
Szakmai gyakorlat	9	-	9	9
Magyar ny. és i.	14	12	13	19
Id. nyelv	10	8	10	8
Tört. és alkotm.	10	9	10	12
Földrajz	7	5	6	7
Mennyiségtan, matematika	12	11	13	15
Term. rajz, kémia	11	19	14	8+3
Fizika	5	5	5	6
Eg. tan	2	-	2	2
Gazd.i. ism.	8	-	-	-
Közgazd. tan.	1	2	4	-
Rajz	11	8	8	8
Ének, zene	12	10	11	20
Kézimunka	5	8	6	-
Testnev.	10	12	10	8
Mindennapi kérdések	-	4	-	-
Összesen:	150	130	145	134

A tanítóképzőben a legnagyobb változások az ének-zenében, a matematikában, a magyar nyelv és irodalomban történtek. Emelkedett a történelem és egy órával a természettudományos tantárgyak óraszámja. Bevezették az orosz nyelv oktatását. A tantárgyak sorából eltűnt a hit- és erkölcsstan, a gazdasági ismeretek, a kézimunka és a mindennapi kérdések. A neveléstudományi tárgyak és a gyakorlati képzés órakerete 4 órával csökkent, feltételei ebben a tekintetben romlottak.

1925-től a tanulók összárszáma 150-re emelkedett, ez heti 30 órát tett ki, nem jelentett tehát túlterhelést. Ez az állapot bomlott meg, amikor 1950-ben csökkentették ugyan az összárszák számát 134-re, a diákák mégis túlterheltek voltak - egy hétre kb. 34 óra jutott -, hiszen a képzési idő egy tanévvel megrövidült. A magas órszámok miatt a jelentésekben, jegyzőkönyvekben a tanítóképzők nevelői tájékoztatták a felsőbb tanügyi szerveket.

1952-ben a küsszertár-készítő szakkör kötelező bevezetések Kopácsy Béla tanulmányi vezető a Közoktatásügyi Főosztálynak megírta a tanulók napirendjét, s tapasztalatait a diákák közérzetéről: „A tantestület tagjai aggodalommal figyelik már eddig is a tanulók túlterhelését, akik déli ebédszünet megszakítása nélkül végzik munkájukat. A tisztálkodásnak a legegalemibb e.ü. követelményeknek sem tudnak eleget tenni.... Lelkiismeretes növendékeinkben már most a teljes kimerültség jelei láthatók. A diákokthonból állandóan érkeznek a panaszok, melyek szerint a tanulók engedély nélkül kiszöknek éjszaka idején, hogy az eddig is eléggé lecsökkentett egyéni tanulási idejüket meghosszabbítsák. Valószínűnek tartjuk, hogy a K.M. illetékes szervei nem ilyen módon gondolják el leendő pedagógusaink képzését. Nem idegroncsokat, hanem erős, egészséges pedagógusokat akarnak nevelni...” (*JNKSZML VIII. 52. 384/1952*)

A községi tanítónőképzőben ellenőrzést tartó Dr Pajor Géza az Állami Közegészségügyi Felügyeletről 1955-ben ezeket jegyezte fel: „A tanulók iskolai elfoglaltsága az elmúlt tanévhez képest az osztályfőnöki órák beállításával tovább emelkedett...A tanulók pihenési ideje rendkívül kevés. Az iskolai elfoglaltságon kívül a tanulásra és kötelező olvasmányok elolvasására fordított valamint a tanterv vázlatok elkészítésére szükséges idő naponta minimálisan 11 óra. Azáltal, hogy a tanítóképző 5 éves tananyagát négy évre sűrítették össze, a tanulók igénybevétele szellemi tekintetben erős mértékben fokozódott. A kollégiumban este 10 óra után tanulni tilos az I. osztályosoknak és ekkor a villanyt leoltják részükre, de hogy a feladatokat el tudják végezni, nagy része gyertya mellett tanul tovább.

Gyerekes életet alig élhetnek. Az OM által kiadott tananyagcsökkentések a megterhelésüket csak igen csekély mértékben enyhítették...” (*VML KFL XXVI./61. 699/1955*) Az ellenőrzést tartó orvos érezhetően segítséget kapott a feljegyzés megszövegezéséhez az igazgatótól, mert naprakész, pontos adatok birtokában vetette papírra tapasztalatait.

6.2.2. A Pedagógiai Tudományos Intézet tantervi munkálatai

Az Oktatásügyi Minisztérium megbízásából a Pedagógiai Tudományos Intézet (PTI) munkatársai (Dr. Bori István, Faludi Szilárd, Füle Sándor) 1954-56 között új tanítóképzős tanterveket készített. (*Füle, 1968, 190*)

Az PTI tanítóképzős Csoportja 1955 szeptemberében kapta a feladatot, hogy készítsen tantervet. Olyan tanterv kimunkálása volt a cél, amelyben ki kellett küszöbölni a meglévő maximalizmust, egyúttal biztosítani kellett a tanítóképző szakjellegének még fokozottabb érvényesülését, ennek megfelelően a tananyag meghatározásánál nem a gimnáziumból, hanem a tanítóképző igényeiből indultak ki. (*MOL XIX-I-2-k 6.d. 1955. szept. 29.*)

A tanítóképző intézet tantervét a tanítóképző újrafogalmazott feladataiból eredeztetve készítették el, így a következő elveket vették figyelembe:

- „Az általánosan művelő tárgyak tanítása során fordítson kellő gondot az általános iskola alsó tagozati anyagának és kérdéseinek középiskolai szintű tárgyalására és megvilágítására.” Szakít a gimnáziumi szintű általános műveltség biztosításával.
- „Biztosítsa a szakképzettséget a tanítóképzés szakjellegét kidomborító pedagógiai elméleti és gyakorlati ismeretek és készségek területén.”
- Vegye figyelembe a világnézeti-politikai nevelés követelményeit. (*MOL XIX-I-2-k 7.d. 1956. jan. 4.*)

Az 1956-ban elkészült tantervben a külföldi gyakorlat szerencsére nem jelentkezett a világnézetű nevelés területén. A párttörténetet, marxizmust külön tárgyként oktatták a szocialista országok képzőiben, hazánkban erre nem került sor. Az 1953-as tanterv pedagógiai tantárgyakkal összefüggő hiányosságait kiküszöbölték. A tárgyak egymásraépülése, az elméleti és gyakorlati tárgyak megfelelő kapcsolata megvalósult, hiszen II. osztályban tanította a lélektant és a logikát, ezzel megalapozza a III. osztályban kezdődő pedagógiát (általános pedagógiát, oktatás- és neveléstudományt), mindezek készítik elő a IV. évfolyamon zajló tanítási gyakorlatokat. Óraterven kívül, hogy ne csak az utolsó évben legyen gyakorlat, a III. évben már terveztek hospitálásokat, a második félévben egyéni tanítási gyakorlatokat. A tantárgyak anyagát átvizsgálták, az alsó tagozati oktató-nevelő munkához szükséges ismereteket hagyták meg, új elemekkel egészítették ki (a lélektant neveléstudományi, fejlődéstudományi ismeretekkel gyarapították). Minden tantárgyon belül a gyakorlatiaság biztosítására törekedtek. A tananyag reális elvégezhetőségére, a tantárgyak számának csökkentésére törekedtek. A heti 33 óra nem okozott volna túlterhelést. A román, szovjet, német képzők óratervében a heti óraszám 33-36 között mozgott. (*MOL XIX-I-2-k 7.d. 1956. jan. 4.*)

Az elkészült, de soha életbe nem lépett tanterv szakmailag a legjobb volt az 50-es évek középfokú tanítóképzés tantervei közül.

1956-ban az érettségire épülő tanítóképzés előkészítő munkálatai, jóváhagyása miatt a PTI tantervének kiadására nem került sor.

6.3. Általános műveltség

A tanítói pályára való alkalmasság kritériumrendszerét sokféle, sokszínű kategória alkotja, többek között a szakmai alkalmasság. A szakmai alkalmasság fő összetevője az általános műveltség. A következő oldalakon azt tekintjük át, hogy a tanítóképzőkben a tanítójelöltek milyen szintű általános műveltségre tettek szert.

"Ha a líceum -tanítóképzőt végzetek korabeli általános műveltségének tartalmát a gimnáziumi tanulókéval összehasonlítjuk, eltérést csak néhány tárgy tekintetében figyelhetünk meg. A gimnáziumban nagyobb szerepet kaptak az idegen nyelvek, a líceumban pedig a rajz-kézimunka, ének-zene és a nevelési ismeretek. A képzősök valamivel kevesebb órászámban tanulták a fizikát, a műveltség többi elemét azonban általában azonos szinten sajátíthatták el a két iskola tanulói. Mindez azt mutatja, hogy az idegen nyelvek és a fizika kivételével a líceum-képzőt végzetek is rendelkeztek a gimnáziumnak megfelelő általános műveltséggel s bizonyos tárgyakból a jövőendő munkára való előkészítés miatt jóval magasabb képzettséget nyertek."- írta Kődöböcz József az ötosztályos tanítóképzésről. (*Kődöböcz*, 1986, 285-300)

"Elszomorító a kép akkor is, ha az általános műveltség tanítóképzős és általános gimnáziumi órászámát hasonlítjuk össze. A középfokú általános műveltséget nyújtó tantárgyak összórászáma a gimnáziumban 111 volt, a tanítóképzőben pedig 77, az előbbinek 69,3%-a. Ennek megfelelően a képzőben biztosított általános műveltség nem érhetette el a gimnáziumban végzetek szintjét, pedig a képzőt végzetek feladata volt a gyermekek általános műveltségének megalapozása s a felnőttek közti népművelés. A képzős és a gimnazista tanulók műveltsége közti feszültség tehát az 50-es években nem csökkent, hanem növekedett, mégha a tanítójelöltek műveltségének emelésére a szakmai képzéshez szükséges egyéb tárgyak is jó hatásúak voltak. Történt pedig mindez akkor, amikor már megindult s tendenciájában egyre következetesebben érvényesült is a középfokú általános

műveltség széleskörű elterjesztése. Így az a probléma, melyet a tanítóképzéssel kapcsolatban Imre Sándor korábban felvetett, ezekben az években különösen élő volt: „Azzal, hogy a 15. évben vette át a tanítóképző intézet a növendékeket és attól kezdve végig minden más pálya jelöltjeitől elkülönítve nevelte, voltaképpen kiszakította a középiskolát végzők szellemi közösségéből: a tanulók nem voltak a közműveltségnek ugyanolyan részesei, amilyen a középiskolát, kivált a gimnáziumot végzett ember.” - Kődöböcz József értékelése a 4 évfolyamos tanítóképzésről (*Kődöböcz, 1986, 285-300*) helytálló ítéletet tartalmaz, ugyanakkor érdemes lenne árnyaltabban szólni a tanítóképző általános műveltséget nyújtó tantárgyairól. Ehhez az 1951-es évek tanterveit kell összevetnünk a gimnáziumi tantervekkel. Láthatjuk, a tanítóképzőkben minden olyan tantárgyat tanítanak, amit a humángimnáziumban és a reálgimnáziumban. (lásd 5. sz. táblázat.)

Az 1950-es gimnáziumi és tanítóképzős tantervek óraszámainak összesítése az óratervek alapján

Az 1950-es gimnáziumi és tanítóképzős tantervek óraszámainak összesítése az óratervek alapján						
Tantárgy	Gimnázium				Tanítóképző	
	Humán		Reál			
	Óraszám	%	Óraszám	%	Óraszám	%
Pedagógia és tanítási gyak.	-	-	-	-	18	13,4
Magyar	22	18,1	20	16,4	19	14,2
Tört.	16	12,9	16	12,9	12	9
Földrajz	6	5,1	7	5,9	7	5,2
Orosz	30	24,5	17	14	8	6
Matek	15	12,3	23	18,8	15	11,2
Termr., Fizika	25	20,5	31	25,4	19	14,1
Kémia						
Rajz, ének					8+20	20,9
Ts.	8	6,6	8	6,6	8	6
Összesen:	122	100	122	100	134	100

A tanítóképzőben folyó szakképzés miatt tanítanak pedagógiai tárgyakat és kapcsolnak hozzá szakmai gyakorlatot. Ez a többlet kiegészül az énekkel, zenével és a rajzzal. E tárgyak komplex személyiségfejlesztő hatása vitathatalan. Ezeket a tárgyakat 1950-ben megszüntették a gimnáziumokban. Az összes többi tárgy jelen volt a tanítójelöltek kiképzési tervében. Elhanyagolható az óraszámok eltérése a magyar nyelv és irodalom esetében (reálgimnázium). Teljesen egyező számokat találunk testnevelésből és földrajzból (1 órával több, mint a humángimnáziumban), valamint a matematika tantárgynál (humángimnázium). Sajnos jelentősebb az elmaradás történelemből, idegennyelvekből, de természettudományos tantárgyakból is sokkal kevesebb óra jutott a tanítóképzősöknek, mint a humán tagozatos gimnazistáknak.

A rövid képzési idő, az általános műveltség biztosítása, gimnáziumi tananyag megtanítása kapcsán jelentkező tanulmányi problémákat a jászberényi képző Polesinszky Jenő minisztériumi osztályvezetőnek ilyen jelentést tesznek: „A jelenlegi óraterv és tanterv túlsúfolt. Ezt szaporítják a kötelező szakkörök, melyek magas óraszám miatt az óratervbe nem férhettek bele. /Orosz, kisszertár-készítő/ ... Görcsös ragaszkodás folyik véleményünk szerint a K.M.-ben és az iskolákban a szaktanárok részéről azért, nehogy hajszállal is lemaradjunk az általános műveltség nyújtása terén az általános gimnáziumtól, ugyanakkor az azonos 4 esztendő alatt szakműveltséget kell elsajátíttatnunk a tanulókkal. Ez viszont lehetetlen. Tehát vagy ötéves képzésre, vagy nagyarányú anyagcsökkentésre van szükség. Ez utóbbi azonban semmiképp sem oldható meg úgy, hogy továbbra is ált. gimnáziumi tankönyvekből tanítunk kevesebb órászámban és anyagösszevonással, lényegkiemeléssel.”
(JNKSZML VIII. 52. 384/1952)

Az óraszámok nem árulnak el semmit arról, hogy mit tanít egy oktatási intézmény. A tantervi anyag összevetését végeztük el néhány tantárgy esetében. A tartalmi megfeleltetés eredményeit foglaltuk össze a 6. számú táblázatban.

7. számú táblázat
A gimnáziumi és tanítóképzős tananyag összevetése

Tantárgyak	A gimnáziumi és tanítóképzős tananyag összevetése
Földrajz	A földrajz anyaga rövidített terjedelemben, osztályonként más tananyagbeosztásban nagyjából azonos volt az általános gimnázium anyagával
Matematika	A koordináta geometria kivételével, tehát néhány nagyobb anyagrészt kihagyásával, lényegében felölelte az gimnáziumi ismeretanyagot. Bizonyos témakörök feldolgozásának mélysége megegyezett a gimnáziuméval
Fizika	Az általános műveltség legszükségesebb elemeit tartalmazta a tanterv. A gimnáziumi fizika anyagát összesűrítve tanították, lényegében azonos mértékben (felsorolt tananyag mennyisége szerinti mértékben)
Biológia	Az állattan és az általános biológia tantervi anyaga megegyezett az általános gimnázium anyagával, a növénytant elavult, régi gimnáziumi tankönyvből tanították
Kémia	Bizonyos technológiai ismeretektől eltekintve lényegében azonos fogalmakat kívánt megadni, mint a gimnáziumi tanterv
Ének + karének	Hiányzott a gimnáziumi tevékenységrepertoárból
Zene	Hiányzott a gimnáziumi tevékenységrepertoárból
Rajz	Hiányzott a gimnáziumi tevékenységrepertoárból

Öt tantárgyat találtunk, amelyekben a tanítóképzős tananyag felölelte a gimnáziumi tantervi ismeretanyagot. A megfelelés 80-90 % közé tehető.

A matematika és a fizika tantárgyak tananyagbeosztásában található fogalmakat, ismereteket tételesen kigyűjtöttük a két iskolatípus tantervéből. Az összehasonlítás után megmaradtak azok a témakörök, tananyagrészek, amelyeket csak az általános gimnázium tanítási anyagában találtunk meg. 10-15%-nál nem nagyobb ezeknek az aránya az egész tantervi ismeretanyaghoz képest. (7. számú táblázat)

A gimnáziumi és a tanítóképzős matematika és fizika tananyag összevetése

Tantárgyak	A tanítóképzős matematika és fizika tananyagból hiányzó ismeretek
Matematika	<p>Számsorozatok: a számtani sorozat fogalma, általános tagja, összege, a mértani sorozat fogalma, általános tagja, összege.</p> <p>Függvények: Értelmezési tartomány és értékkészlet, a függvény menetének vizsgálata ábrázolás alapján, táblázattal, grafikonnal megadott függvények, eltolás és nyújtás.</p> <p>Másodfokú függvény szélső értéke.</p> <p>Egyenletek, polinomok osztása: Algebrai egyenletek racionális gyökének keresése, osztás polinommal, gyöktényező kiemelése algebrai egyenletéből.</p> <p>Analitikai geometria: két pont távolsága, a kör egyenlete, az egyenes egyenletének irányítványozós és algebrai alakja, a parabola egyenlete, az ellipszis és a hiperbola fogalma, szerkesztésük, pontjaik meghatározása a középponti egyenlet alapján.</p> <p>Trigonometria: az általános háromszög sinus-tétele, az általános háromszög cosinus-tétele, a háromszög területének trigonometriai kiszámítása, szögek összegének és különbségének függvényei, a szögfüggvények általánosítása.</p> <p>Térmértan: az Euler-féle poliéder-tétel.</p>
Fizika	<p>Sebesség, gyorsulás, erő és egységei, munka és egységei, munkateljesítmény és egységei, kinetikus és potenciális energia, tömeg és súly, sűrűség és fajszűrű, Archimedes tevékenysége, légnyomás, Boyle-Marquette tevékenysége, a hangmagasság, hangsebesség, a hőmérséklet mérése, a hőmennyiség és mérése, a fényvisszaverődés, a fénytörés, az elektromos töltés egysége, Coulomb tevékenysége, áramerősség és egysége, kapacitás és egysége, Ohm tevékenysége, az elektromos áram hatása, indukció, katódsugarak.</p>

A tanulmányi versenyeken nagyon hiányzott az a tantervi anyag, amit a gimnáziumban oktattak, de a tanítós növendékeknek nem. Az egyik budapesti tanítónőképző iskola igazgatója a következők szerint értékelte, magyarázta diákjaik középszerű szereplését: „Az Arany Dániel matematikai versenyen 16 tanuló vett részt, azonban a tételeket úgy állapították meg, hogy azok az ált. gimnázium színvonalának felelnek meg. A tanítóképzős növendékei a csökkentett óraszámú és csökkentett tantervi anyag mellett ezekkel a tételekkel megbirkózni nem tudtak, így érthető, hogy közülük senki sem jutott tovább.”

(BFL VIII. 131. 1954. júl. 1.)

A felsőfokú tanulmányokat folytatni szándékozó tehetséges tanítóképző intézeti tanulóknak a tananyag-különbözetet el kellett sajátítani, mert a felvételin a gimnáziumi tananyagot kérték számon.

Az intézménytípus 1868-1959 közötti korszakában, a középfokú képzés alatt a tantervek központi kérdése az volt, hogyan tartsanak lépést a közismereti tananyag és a szakmai-pedagógiai-, gyakorlati felkészítés növekvő igényeivel. A képző intézetek pedagógusai hosszú évtizedeken át küzdöttek a nagyobb óraszámokért. *A közismereti és a szakmai tárgyak sokat vitatott aránya is végigkísérte a magyarországi tanítóképzés történetét. Ezekre a felmerült problémákra a megoldást a tanulmányi idő növelése jelentette volna.* A képzési idő növelésének több útját is alkalmazták a jelzett korszakban: egyrészt emelték a kötelező órák számát, másrészt a kötelező délutáni foglalkozásokat iktattak be a képzésbe.

Az 1951-es tanterv alapján megállapíthatom, hogy a tantárgyak tartalma, mennyisége lehetővé tette az általános műveltség alapjainak az elsajátítását, azonban a tanulók túlterhelése nehezítette, hogy a képzőben biztosított általános műveltség szintje elérje a gimnáziumban végzetek szintjét. Nem lehet a tanítóképzőtől ugyanazokat az eredményeket várni, mint a gimnáziumtól, mert más volt a képzési céljuk. A gimnázium általános műveltséget biztosított a tanítványainak, felkészítette őket a felsőfokú tanulmányok folytatására. A tanítóképzés fő célja a szakmai képzés volt, s e mellett nem mellékes feladatként, nyújtott közismereti anyagot is. A kor elvárásával harmonizáló, bár egyre kevesebbnek tűnő általános tudással kerültek ki a tanítójelöltek iskoláikból. A tanítóképző 4 év alatt mindent megtett, hogy neveltjei felnőttként igényeljék az esetleges hiányosságok pótlását, képessé tette őket önművelődésre, önnevelésre.

6.4. Elméleti pedagógiai műveltség

Minden tárgy a képzést szolgálta, még a közismereti tantárgyak is. Az elméleti felkészítés középpontjában azonban a lélektan- pszichológia, a pedagógia, valamint a módszertan állt. Ezeknek a tantárgyaknak a neve, összetétele és óraszámai a következők voltak a tantervekben:

- Az 1911-es tanterv elméleti felkészítést biztosító neveléstudományi tantárgyai

Neveléstan

1. A testi élet ismertetése	I. o.	2 óra
2. A lelki élet ismertetése	II. o.	3 óra
3. Népiskolai nevelés- és oktatástan:	III. o.	3 óra
a/ A népiskolai nevelés		
b/ A népiskolai oktatás		
c/ A népiskolai tárgyak tanításának módszerei		
A magyar népoktatásügy szervezete		
4. A nevelés története	IV. o.	2 óra
Összesen:		10 óra

- Neveléstudományi tantárgyak az 1925-ös tantervben

Neveléstudomány

1. Test- és élettan	II. o.	2 óra
2. Lélektan és logika	III. o.	3 óra
3. Nevelés- és tanítástan	IV. o.	4 óra
Nevelés és általános tanítástan		
Neveléstan		
Tanítástan		
Módszertan		
4. Neveléstörténelem	V.o.	3 óra
5. Iskolaszervezetan	V.o.	1 óra
Összesen:		13 óra

- Az 1951-es tanterv neveléstudományi tantárgyai

Pedagógia

1. Tanítástan	II. o.	3 óra
2. Neveléstan	III. o.	2 óra
	IV. o.	2/0 óra
3. Módszertan	III. o.	2 óra
4. Neveléstörténet	IV. o.	0/2 óra
Összesen		9 óra

- Az 1954/55-ös tanév óratervének neveléstudományi tantárgyai

Pedagógia

1. Tanítástan	II. o.	2 óra
2. Neveléstan és úttörő módszertan	III. o.	2 óra
	IV. o.	0/1 óra
3. Lélektan	II. o.	2 óra
4. Logika	IV. o.	2 óra
4. Neveléstörténet és isk. szerv.tan	IV. o.	2/1 óra
Összesen		10 óra

1923-ban a képzési ciklus kiterjesztése miatt lehetett óraszámokat növelni, így 3 órával (1,8%-kal) nőtt a pedagógiai tárgyak összórászáma. 1950-től 2%-os (- 4 óra) a csökkenés.

1953-ig hiányzott a képzésből a logika és a pszichológia. Az 50-es évek közepén 1 órával (10 órára emelkedett) nőtt a szakmai elméleti képzés teljes órászáma. Összességében megállapítható, hogy ezen a területen a feltételek romlottak az ötéves képzéshez viszonyítva.

A Központi Vezetőség 1952. június 28-án tartott ülésén megállapította, hogy „Az ifjúság közötti pártmunka központi kérdésének az új nemzedék szocialista szellemben való nevelését kell tekinteni”. (*VML KFL XXVI./61. 509/1952-53*) Ez a megállapítás szabta meg, hogy a tanítóképző intézetekben külön tantárgyként az úttörővezetést vezessék be. Az új tantárgy elméleti anyagát a DISZ Országos Központja dolgozta ki, s azt a képzők sokszorosítva kapták meg. Az ötvenes évek közepétől a nevelélmélet tantárgy részeként tanították az úttörővezetés módszertanát.

1952-ben indították el a módszertan tanításának új rendszerét. 1952-ben a tárgyat még a pedagógia tanára tanította, ugyanakkor a szaktanárok is kaptak órát a módszertan tanítására. A következő években a módszertan oktatását a szaktanárok vették át, így az önálló módszertan tantárgy megszűnt létezni.

6.5. A négy évfolyamos képzés pedagógia tankönyvei

1949-től jelentek meg a tanítóképzéssel foglalkozó iskolákban a marxista szemléletű pedagógiai tankönyvek. Jeszipov-Goncsarov Pedagógia című műve 1950-ben jelent meg a pedagógiai gimnáziumok III-IV. osztályai számára. (*Jeszipov és Goncsarov, 1950*) Az orosz könyv magyar fordításában találhatunk általános pedagógiai, nevelésméleti, fejlődéslélektani, didaktikai, úttörőmozgalmi, iskolaszervezettani, főleg orosz-szovjet neveléstörténeti fejezeteket. 1949-ben adták ki a Pedagógia című könyvet a pedagógiai gimnáziumok III. osztályai részére, amiben az eredeti Jeszipov-Goncsarov mű részleteivel találkozhatunk, a könyv felépítése, fejezetei, témakörei hasonlóak. (*Pedagógia, 1949*)

A tanítóképző intézetek diákjainak készült tankönyvek közül elsőként a Módszertan jött ki a nyomdából. (*Módszertan, 1951*) A módszertani anyagot minden tantárgy esetében három csomópont köré rendezte:

1. Tantervi cél.
2. Anyag.
3. Módszer

A könyv kimondta, hogy „Iskoláinkban az olvasás és írástanítására a hangoztató, elemző-összetevő (analitikus-szintétikus) módszert használják. 1950-ben vezették be nálunk. A Szovjetunióban 1935 óta alkalmazzák igen nagy eredménnyel.” (*Módszertan, 1951, 18*) A hangoztató-elemző-összetevő módszert a fenti szöveg úgy mutatja be, mintha Magyarországon újdonság lenne, holott már Gönczy Pál meghonosította ezt az olvasás- és írástanítási módszert. A szovjetnek vélt – valójában nyugat-európai, Pestalozzi által is használt olvasástanítási módszer - példa követése nem okozott károkat hazánkban. A módszert, amelyet már több mint száz éve használtak eredményesen kizárólagossá vált.

Megtöltötték a tanítóknak, hogy a régebbi fonomimikát (a primitív ember ösztönös mozdulatain alapuló megértés nélküli, gépies olvasást), s a globális módszert (a burzsoá pedagógia eszközigényes eljárását) alkalmazzák, tehát politikumként kezelték a módszerek kérdését.

1951-ben bocsátották ki a Magyar neveléstörténet könyvet, amelyben részletesen taglalták a kommunista párt harcát a reakció ellen, a szovjet pedagógia magyar nevelésügyre gyakorolt hatását. (*Ravasz és Felkai*, 1951) Az 1956-os események után készült kiadások csak a Tanácsköztársaságig tartalmazták a tananyagot.

Egyetemes neveléstörténet és iskolaszervezetten című kiadvány Tanay Antal és Árpássy Gyula munkája volt. (*Tanay és Árpássy*, én.) A tananyagban aránytalanul hosszan mutatta be a szerző az orosz, szovjet pedagógusok gondolatait.

Vaszkó Mihály írta meg a tanítóképzősök számára a logika könyvet. (*Vaszkó*, 1959) A fejezetek végén kérdések, megfigyelési feladatok segítették a tárgy megértését, a gyakorlati élethez való kapcsolódást. A hospitáló tanulóknak a következő megfigyelési feladatot javasolta a szerző: „Figyeljétek meg és készítsetek jegyzetet arra vonatkozóan, hogy az általános iskola alsó tagozatában milyen ítéletfajtákat képeznek a tanulók!” (*Vaszkó*, 1959, 71) Az elméleti anyagrészhez kapcsolódó gyakorlati alkalmazást igénylő feladatok is előfordultak a tankönyvben: „Dolgozzátok ki a fa és bokor fogalmának kialakítását az általános iskolában, tanítási vázlat alapján.” (*Vaszkó*, 1959, 60)

A Pedagógia I. című kötetből tanulták meg a tanítójelöltek a pedagógia általános alapjait, a didaktikai ismereteket. 1953-ig, a lélektan és logika tantárgyak újbóli bevezetéséig a könyv tartalmazott lélektani, fejlődéslélektani logikai fejezeteket. (*Pedagógia I.*, 1951) A Pedagógia II. című tankönyv a neveléssel, a nevelés területeivel és színtereivel ismertette meg olvasóját. (*Pedagógia II.*, 1952)

6.5.1. A szocialista pedagógiai koncepció elemzése

A szocialista pedagógiai koncepció elemzését a középfokú tanítóképző intézetek pedagógiai tankönyveinek felhasználásával végezzük el. Az átadott/átvett szovjet pedagógiai nevelési modell belső összefüggéseinek feltárásához Bábosik István rendszerét használtuk fel. (Bábosik, 1997) Az elemzéshez hat kritériumot állítottunk fel, majd a tartalom- és dokumentumelemzéssel kapott eredmények révén vázoltuk fel a szocialista nevelés modelljét. Az elemzés kritériumai a következők voltak: az életvezetés minősége, a nevelési cél, a személyiségértelmezés, a nevelési folyamat szabályozottsága, a hatásszervezési modell, a nevelésmetodikai koncepció.

A nevelés fogalmának meghatározását a „Pedagógia I.” könyv az alábbiak szerint adta meg: „Nevelésen, pontosabban szocialista nevelésen értjük azt a céltudatos, tervszerű folyamatot, mely a tanító vezetésével arra irányul, hogy a gyermekek a szocialista társadalom öntudatos építőivé és védelmezőivé fejlődjenek. A szocialista társadalom építése mindenoldalúan fejlett embereket kíván, akik fizikai, szellemi és erkölcsi tekintetben egyaránt helyt tudnak állani” (Pedagógia I., 1951, 6-7)

Az életvezetés minőségét tekintve a szocialista nevelésfelfogás konstruktív: „A szocialista emberközösségben él, közösségben dolgozik. Jellemző rá az embertársaihoz való szocialista viszony és társadalmi együttélés szabályainak tiszteletben tartása.” (Pedagógia I., 1951, 17)

A nevelési cél értékcentrikus normatív jellegű, mert mindenoldalúan fejlett embereket kívánt nevelni. A közösségre orientált céltípust preferálta a modell: „A tanítónak ki kell fejlesztenie a tanulóknak azt a képességet, hogy saját érdekeit össze tudják kötni a közösség érdekével, s ha kell, annak alá rendeljék.” (Pedagógia II., 1952, 45)

A személyiségértelmezésében az intellektuális emberkép jelenik meg, akinek az értelmi nevelés hatására kialakultak értelmi képességei és a (marxista) világnézete. A fegyelmezett

emberkép is jellegzetes, többször előfordul a szövegben: „Öntudatos, eszmeileg állhatatos, fegyelmezett ember uralkodik temperamentumán, neveli, irányítja azt.” (*Pedagógia II.*, 1952, 12) Egy másik helyen szintén a fegyelemről szólva így szól a szöveg: „A gyermekben akkor alakul ki atudatos szocialista fegyelem, ha iskolai kötelességeit kiválóan elvégzi, alárendeli magát a közösség akaratának.” (*Pedagógia II.*, 1952, 92) „A szocializmus embereszménye a közösségi ember.” (*Pedagógia II.*, 1952, 34)

A nevelési folyamat szabályozásában a tanítónak vezető szerepe volt: „a tanítás az iskolában a tanító vezetésével végbemenő tervszerű folyamat...” (*Pedagógia I.*, 1951, 7)

Hatásszervezési modellje a szocialista pedagógiának elsősorban intellektualisztikus. Az erkölcsi döntésekre, az életvezetésre vonatkozó tanári minta lényeges ebben a nevelésfelfogásban. Ugyanakkor fontosnak tartja a kooperatív kortársi interakciókat is

A nevelésmetodikai koncepció tekintetében a nevelő direkt nevelési módszerei (példamutatás, etikai beszélgetések) a jellemzők. A pedagógus szervezte, közvetítette a normákat, értékeket, gyakran túlszabályozta a nevelési folyamatot, a diákok autonómiát gátolta. A kommunista erkölcsi nevelés módszerei között a gyermeki közösségnek szerepet szántak.

A kritériumrendszer alapján a szocialista pedagógiai modell minősítését a 9. számú táblázat foglalja össze.

kritériumok	elemek
Nevelési cél	Értékcentrikus normatív
Személyiségértelmezés	Intellektuális
A nevelési folyamat szabályozása	Irányított
Hatásszervezési modell	Intellektualisztikus
Nevelésmetodikai koncepció	Direkt
Az életvezetés szociális minősége	Konstruktív

A szocialista pedagógiai modellt más koncepciókkal összevetve azt tapasztaljuk, hogy a klasszikus herbarti modellhez állt közel.

Az átvett/átadott szovjet pedagógiában előtérbe kerültek többek között:

- a harcos, fegyelmezett ember,
- a kollektivitás mint érték az egyén hátrányára, az egyénnel szemben,
- fegyelmezett, engedelmes állampolgár,
- ismeretközpontú tanulás (*Golnhofer, 1992*)

A szocialista pedagógiának voltak értékei, voltak hibái. „Mint minden progresszív szellemi és pedagógiai irányzat, időhöz kötött termék is: meg vannak benne a továbbfejleszthetőség maradandó elemei, de úgyszintén benne vannak a fejlődési korlátok, ellentmondások, tévutak vonásai, melyeket meg kell haladni.” (*Széchy, 1997, 221*)

6.6. A pszichológiaoktatás helyzete

A háború utáni években két félévben keresztül a III. osztályban tanították a pszichológiát. A tananyag általános lélektant, és bizonyos fejlődéslelektant tartalmazott. Az V. éven gyermektanulmányt oktattak. Az 1949-ben szervezett pedagógiai gimnáziumok megnyitása egybeesett az MDP-nek a közoktatásügyre vonatkozó, s a pedológia eltévelyedésére vonatkozó határozatával. A pszichológia-ellenes tendenciák következményeként a pedagógiai gimnáziumban nem tanítottak pszichológiát. Két tanéven át maradt ki teljesen a lélektan az oktatásból. Az 1951-53 közötti tanévekben szerepelt néhány tanórán pszichológiai téma. A lélektan tárgynak nagyobb szerepet óhajtó Kiss Tihamér nem először mondta jegyzőkönyvbe kritikáját a tarthatatlan állapotok miatt, s jó politikai érzékkel a szovjet példát emlegetve, szerette volna a pszichológiát a tanítóképzésbe régi helyére visszaállíttatni: *„A lélektan és logika terén ...nem mutatkozik jó eredmény, ennek oka a tanterv is, hiszen a logika tanítására egész évben csak 2 órát biztosít, pszichológiára is nagyon keveset. A Szovjetunióban a lélektan és logika tanítás a 9. osztályban kötelező, évi 140 órában. Kíváncsinos volna, hogy a tanítóképzőkben, ahol a lélektan és logika tanítása nagyon fontos, több óraszámot biztosítsanak ezeknek a tárgyaknak.” (HBML XXVI. 51/b 1951. jan. 30.)*

1953-ban kezdték el külön tantárgyként tanítani a pszichológiát. A II. osztályban az első félévben 2, a második félévben 1 óra szerepelt. 1956 után heti 2-2 órában tanultak a jelöltek általános lélektant, fejlődéslelektani összefoglalások nélkül.

A háború utáni években használt tankönyvek még differenciálatlanul tárgyalták a lélektant. A Somos – Zentai könyv (*Somos és Zentai, 1940*) tartalmazott logikai tanegységet is, összefoglaló képet adott a lelki élet fejlődéséről, de sok pszichológiai jelenségről nem szólt, s a pedagógiai pszichológia szintén hiányzott belőle. A másik használatban lévő tankönyv (*Mácsay és Zombor, 1940*) az előzőhöz hasonlóan a lelki jelenségekkel, a lelki élet

fejlődésével és korszakaival, a különbségekkel, a foglalkozások lélektanával ismertette meg tanítványait. A tudomány mellőzöttségének ideje alatt, 1951-től 1953-ig a „Pedagógia” könyv fejezeti alapján tanítottak némi lélektant. (*Pedagógia*, 1951)

Az 1951-ben bevezetett tankönyvről, annak lélektani anyagáról Kiss Tihamér a következők szerint ítélt: „Helyes, hogy végre lélektant és logikát is bevették. Azonban akkor amikor a Szovjetunióban minden középiskolában egy olyan gazdag anyagú lélektan tankönyvet használnak, mint nálunk is ismert Tyeplov pszichológiája, akkor nem engedhető meg, hogy a tanítóképzőben ennek is csak egy tizedét tanítsuk.” (*HBML XXVI. 51/b 1951. nov. 24.*)

A képzés utolsó éveiben a tanítóképző intézetek számára írt tankönyvből tanultak a diákok néhány fejezeti pszichológiai anyagot. (*Kardos*, 1953) Ez a könyv volt „az első rendszeres, tudományos igénnyel, didaktikai célzattal megírt tankönyv, amely következetesen igyekszik érvényesíteni a dialektikus materialista szemléletet...a szerző elsőnek alakította ki marxista alapvetésű, első sorban a pavlovi reflexológiára támaszkodó pszichológiai koncepciót. A pszichológia tankönyv a fejezetek végén kérdéseket tartalmazott az ismételteshez, segítséget nyújtott a lényegkiemeléshez, adott hospitálási szempontokat, hogy kapcsolatot teremtsen az elmélet és a gyakorlat között. A figyelem témaköréhez az író a következő megfigyelési feladatokat jelölte ki: „Kísérjük figyelemmel, hogy a tanító milyen módszereket használ a figyelem irányítására. Figyeljük meg, reagált-e a tanító, és hogyan egyesek figyelmetlenségére. Hogyan nyilvánulnak meg a figyelem alaptulajdonságai (terjedelem, tartósság, megoszlás, átkapcsolás) a tanulók viselkedésében a tanórán.” (*Kardos*, 1953, 68)

1949-1953 között a középfokú tanítóképzésben a pszichológiának mostoha szerepe volt a politikai szituáció miatt. A pedagógiai tárgyak megalapozásának funkcióját nem tudta betölteni. 1953 után az általános lélektani ismeretek mennyisége és minősége szélesebb

körű, mélyebb lett, mint a korábbi években, újra alkalmassá vált a tárgy a pedagógiai elmélet és gyakorlat megalapozására.

6.7. A gyakorlati képzés helyzete a tanítóképző intézetekben 1945-1959 között

6.7.1. A gyakorlati képzés értelmezése

A „gyakorlati képzés” terminus technikust a szakemberképzésben tágabb és szűkebb értelemben is használják. A tanítóképzésben szélesebb értelemben használjuk, amikor pl. általában az elméleti ismeretek gyakorlatban való alkalmazásáról beszélünk. Ha a tanítóképzés teljes folyamatának azt az oldalát vizsgáljuk, amelyben a leendő tanítókat a tanítói tevékenységükhöz szükséges gyakorlati készségekre, képességekre tanítjuk, akkor a szűkebb értelemben vett gyakorlati képzést tartjuk szem előtt. A gyakorlati képzés folyamatában történik a tanítói tevékenységre, mint életpályára való felkészítés. A gyakorlati képzésnek egyik legfontosabb része a tanításra való tanítás, illetve a tanítással összefüggő gyakorlati tennivalókra való felkészítés. A gyakorlati képzés keretében elsajátítják a pedagógusjelöltek azt a pedagógiai technológiát, azt a módszertani kultúrát, ami a tudatos és hivatásos tanítási tevékenységhez szükséges. A szűkebb értelemben vett gyakorlati képzés is azonban eléggé összetett folyamat, hiszen csak széleskörű ismeretháttérrel és ezen ismeretek tudatos alkalmazásának készségeivel és képességeivel oldható meg. A gyakorlati képzés folyamatában teljesebb ki a leendő tanítók szakmai felkészítése, aminek következtében kialakul szakmai kompetenciájuk, mesterségbeli tudásuk. A tanítóképzés professzionális képzés. A szakma nem lehet vagy csak elméleti ismeretek, vagy csak gyakorlati fogások összessége, hanem ennek is, annak is szoros együttese, funkcionális egysége. Svájci szakemberek ezt a gondolatot igen tartalmasan fogalmazták meg: „Az elmélet gyakorlat nélkül értelmetlen, viszont a gyakorlat elmélet nélkül vak.” (*Deli*, 1994, 15-16)

6.7.2. A pályára való gyakorlati felkészítés történeti alakulása 1775-től 1945-ig

1775. június 20-án nyílt meg a pozsonyi normaiskola. A gyakorlaton szemlélték a tanító eljárásait, kísérleti (vagy próba-) tanításokat végeztek. A ma is működő gyakorlati képzési rendszerünk három alapeleme már az első tanítóképzési próbálkozásokban benne volt: a megfigyelés, a próbálkozás, és a tanítás.

Az I. Ratio Educationis megjelenése után egy évvel (1778) kiadtak egy újabb dokumentumot, Projectum Budense címmel, amely arról szól, hogy 4-5 hónapos tanítóképzős tanfolyamokat kell szervezni, amelyeken elméleti előadások hangzanak el, és minden jelölt kap 14 napra egy osztályt, amelyben megfigyeléseket végez, majd 8 napig tanítja a vezető tanító jelenlétében az osztályt. A vezető tanítónak az is a feladata, hogy a jelöltet „elkövetett hibáira barátságosan figyelmeztesse. Ez a mai összefüggő szakmai gyakorlat történelmi előzménye.

1856-ban létrehozták a pesti királyi katolikus nőképezdét 2 éves képzési idővel. A második osztályban heti 2 órás gyakorlatot ír elő a Helytartótanács rendeletére készült tanterv. A 2 óra felhasználásáról így intézkedik: „A képzőtanárr „mintatanításai” után tanítanak a növendékek 3-4 napi előkészület után. A bírálatot előzetesen rögzített szempontok szerint végezték. Ma bemutató tanításokat szervezünk és konzekvensen tartjuk magunkat az ún. hármas egységhez: előkészítés, tanítás, bírálat.

Az 1868. évi XXXVIII. törvény érdeme a gyakorlóiskolák felállításával – és a képző intézményekhez való csatlóásával – kapcsolatos intézkedés. Ez az intézkedés teremti meg a gyakorlati képzés rangját.

Az 1911-es tanterv és utasítás, amely már a négyéves képzést szabályozza, túl sokat a gyakorlati képzési formákhoz hozzáadni nem tud. Kiterjeszti azonban a gyakorlási terepet az ismétlő iskolákra is, az órarend és tanmenet-készítési gyakorlatra, előírja a népoktatási és

emberbaráti intézetek látogatását, részletesen szabályozza, hogy mikor kell tervezettel és mikor óravázlattal készülniük a jelölteknek a gyakorlatra. A gyakorlati képzésre szánt órák aránya viszont mindössze 5,6 %.

Az 1925-ben kiadott tanterv az összóraszám 6 %-át fordítja nevelési és tanítási gyakorlatra, és eddig még soha ilyen részletesen nem szabályozott módon fogalmazza meg a gyakorlatokra szóló utasításokat. Konzekvensen nevelésről és tanításról beszél, világosan megfogalmazza a hospitálás, a „gyakorlati kiképzés”, a megbeszélés tartalmi követelményeit, irányadó elveket fogalmaz meg a gyakorlati kiképzés rendjére vonatkozóan. A tanterv és utasításnak a nevelési és tanítási gyakorlatra vonatkozó része az addigi képzési gyakorlat szintéziseként is felfogható. Újdonsága abban ragadható meg, hogy nagy gondot fordít a nevelésre, az elméleti oktatás és gyakorlati nevelés és tanítás közötti egységre. (*Deli*, 1996, 229-230)

6.7.3. A gyakorlati képzés arányai a tantárgycsoportok, a tantárgyak között

10.számú táblázat

Tanítóképzős tantervek tantárgycsoportjainak arányai

Tanítóképzős tantervek tantárgycsoportjainak arányai						
Tan-tárgy-csoport	1911		1925		1951	
	Óraszám	%	Óraszám	%	Óraszám	%
I. Vallástan	8	5,6	10	6,6	-	-
II. Neveléstudományi tantárgyak	10	6,9	13	8,7	9	6,7
III. Tanítási gyakorlat	8	5,6	9	6,0	9	6,7
IV. Ált. műv. tant.	118	81,9	118	78,7	116	86,6
Össz.	144	100	150	100	134	100
Képz. idő	4 év		5 év		4 év + 1 év gyakorlóév	
Átlagos heti óra	36		30		33,5	

A gyakorlati képzés órászámai, arányai nem változtak, kondíciójukat mindvégig megtartották. 1950-es tanterv mutatói nem tartalmazzák a gyakorlóév órászámain. A gyakorlati képzés ideális 20-25-30%-os arányát a középfokú képzés keretei között lehetetlen volt megvalósítani, ezt a minőségi ugrást csak a struktúraváltás, oldotta meg.

6.7.4. A gyakorlati képzés struktúrája

11. számú táblázat

A gyakorlati képzés a középfokú képzésben

A gyakorlati képzés a középfokú képzésben				
Tan terv ki adá sa (év)	Képzési cik lus (év)	Órakeret (óra/ hét)	A gyak. kép zés ará nya (%)	Struktúra
1911	4	8 III.év ben 2 IV.év ben 6	5,6 %	"Tanítási gyakorlat" 1. "a tanítás megfigyelése" (III.évf.) 2. "első kísérletek a tanításban" (III.évf.) 3. "rendszeres gyakorlati tanítások; folytatólagos tanítás" (IV.évf.) 4. "más intézetek látogatása"
1925	5	9 IV.év ben 2 V.év ben 7	6 %	"Nevelési és tanítási gyakorlat" 1. Megfigyelés és első kísérlet a népiskola I. és II. évfolyamán 2. Folytatólagos tanítás a népiskola III. és VI. évfolyamán a) heti 6 óra "tanítási gyakorlat" b) heti 1 óra "pedagógiai gyakorlat" Tervezési követelmények: hospitálási napló, mintatanítások gyűjteménye, tanítási vázlatok gyűjteménye, tanítási tervezések gyűjteménye, tanítási napló
1951	4	9 III.év ben 3 IV.év ben 6	6,7 %*	"Tanítási gyakorlatok" 1. Óralátogatások és gyakorlati tanítások az ált.isk. I-II. osztályában, III.évfolyam heti 3 óra 2. Óralátogatások a gyakorló iskola III-IV. osztályában, ált.isk. első osztályában, gyógypedagógiai osztályban vagy iskolában, óvodában, részben osztott vagy osztatlan iskolában; gyakorlati tanítások IV. évfolyamon heti 6 óra 3. Gyakorlóév

Az 1925-ben megjelent tanterv részletesen szabályozza a nevelési és tanítási gyakorlatokat.

Precízen megfogalmazza a hospitálás, a gyakorlati kiképzés, a megbeszélés követelményeit, a gyakorlat rendjét. Ez a gyakorlati képzési rendszer formáival, óraszámával marad érvényben a koalíciós időszak alatt.

A növendékek felkészítésében, a pedagógusmesterség elsajátításában, a különböző pedagógiai képességek kifejlesztésében, elősegítésében fontos szerepet játszott az alaposan kidolgozott és szisztematikusan folyó gyakorlati képzés.

A gyakorlóiskolának a képző mellől hiányoznia nem lehetett; többnyire a tanulókat, a képzősök felkészítéséhez-felkészüléséhez szükséges alsó tagozatos osztályokat a tanítóképző épületében helyezték el. A gyakorlóiskolák kiépítésének, létrehozásának és működtetésének a tanítóképzés kezdeteitől gondosan szabályozott rendje, nagy hagyománya és részleteiben is kidolgozott gyakorlata alakult ki.

Főleg a gyakorlóiskola biztosította az elmélet és a gyakorlat egységét. Műhelyként működött: a képzős szaktanár által megállapított, illetve kért pedagógiai-pszichológiai elveket, stratégiákat, módszereket a gyakorlóiskolai tanító kívánalmaknak megfelelően a növendékekkel megismertette, bemutatta, majd azokat ők maguk is gyakorolhatták a tanulóknak tartott különféle foglalkozások keretében.

A képzőben a szaktanár, a módszertant oktató tanár és a gyakorlóiskolai tanító közösen, együtt, egységben és egyetértésben dolgozott, s mindnyájuknak fő törekvése volt a növendékek bevonása a gyermekek nevelésébe-oktatásába.

Mindezek során igyekeztek öntevékenységre, önállóságra szoktatni a növendékeket. A tanítójelöltek már első éves korukban, tehát a kezdettől fogva részt vettek a gyakorlati képzésben, illetve a gyakorlóiskolában. Először csoportos, majd egyéni hospitálásokon ismerkedtek, szemlélődtek. Az I. évfolyam növendékeinek már megvolt tehát a lehetőségük arra, hogy viszonylag korán közel kerülhessenek a gyermekekhez. Naponta együtt lehettek, megadott szempontok szerint megfigyelhették őket, megismerhették viselkedésüket, játékaikat, tanulási szokásaikat, módszereiket, érdeklődésüket. Maguk is együtt játszottak a gyerekekkel a tanórák közötti szünetekben, segítettek pl. a tanulmányi kirándulásokon,

vagy szemléltető eszközöket készítettek, azokat előkészítették stb., azaz tapasztalatokat gyűjthettek a gyerekekkel történő foglalkozásokon. Megfigyeléseiket, feladataikat, észrevételeiket a hospitálási naplóba jegyezték le.

Eleinte a foglakozás teljes leírását megkívták tőlük, majd fokozatosan bizonyos megfigyelési szempontoknak megfelelően kellett észrevételeiket, elemző megjegyzéseiket leírni (pl. a tanulók öltözködése, vagy étkezésének megfigyelése és leírása).

II. éves korukban bonyolultabb, összetettebb, nagyobb elmélyültséget és hozzáértést igénylő feladatokat kaptak. Megfigyelték:

- hogyan érkeznek az iskolába a gyerekek (időben, tisztán, ápoltan stb.), hogyan helyezkednek el, készülnek fel az első órára, hogyan viselkednek egymással a tanítás megkezdése előtt, miről beszélgetnek, milyen otthoni vagy utcai élményeikről számolnak be, mi foglalkoztatja őket majd,
- hogyan kezdődik a tanítás, hogy szervezi-irányítja a tanító a tanulók munkáját, hogyan történik a házi feladat ellenőrzése,
- az új anyag bevezetése, az előzetes tudás felelevenítése,
- hogyan történik a szemléltetés,
- milyen egymásra épülő részekből áll a tanítási óra,
- hogyan szervezi meg a tanító az esetleges csoportokat, a gyakorlást, a számonkérést, hogyan értékeli a tanulók teljesítményét stb.

A növendék megfigyelési szempontjai, megfigyelései, gyakorlóiskolai feladatai mindig összefüggésben voltak az aktuálisan tanult tantárgyakkal is. Pszichológiai tanulmányai megkezdésével előtérbe került a gyermekek pszichológia megfigyelése (a gyermek szemlélete, világgépe, észlelése, figyelme, emlékezete, képzelete, érzelmi és akarat élete

stb.). Képzős gyakorlattá vált, hogy minden „prepának” választania kellett egy-egy gyermeket a gyakorlóiskolában, s róla – a vele való tartósabb és sokoldalúbb „együttműködés” (megfigyelések, családlátogatás, a szülők kikérdezése a gyermek előéletéről, kapcsolatairól, érdeklődéséről, iskolai munkájának megismerése stb.) után és alapján – egy írásbeli munkát („gyermekrajz”) kellett készítenie, amit a pszichológiát oktató tanár minősített.

Amikor a neveléelméletet kezdték tanulni, akkortól a neveléssel kapcsolatos megfigyelések, illetve feladatok váltak fontossá: a fegyelmezés, a jó szokások kialakítása, a jutalmazás és a büntetés, az erkölcsi nevelés, a hazafias nevelés problémakörei, módszerei. A tanítástan tárgy tanulásával párhuzamosan viszont inkább a didaktika állagába tartozó kérdések megfigyelésére kellett koncentrálniuk. Később – IV-V. éves korukban – megismerkedtek a növendékek az írásbeli adminisztrációs feladatokkal, az órarendkészítés, a dolgozatjavítás, az iskolai ünnepélyek rendezése, a kirándulások szervezése és vezetése kapcsán adódó feladatok pontos és helyes elvégzésével, a lehetséges jó megoldásokkal.

A csoportos óralátogatásokon a növendékeknek lehetőségük volt a számukra rendszeresen tartott bemutató tanításokat, vagy más néven mintatanításokat is megfigyelniük. Ezeket a tanítóképzős tanárok (szaktanárok, pedagógiát, pszichológiát vagy módszertant tanító tanárok), illetve a tanítási gyakorlatot vezető tanár és a gyakorlóiskolai tanító előre alaposan megtervezték, erről a növendékek jó előre részletes vázlatot kaptak, amely alapján – a megfigyelési szempontok figyelembevételével – ők maguk is beavatottként, mint „kistanító nénik”, illetve „bácsik”, szakemberként kísérhették végig az órát, majd annak részletes, alapos elemzésében is részt kellett venniük

A tanítási órára való felkészülés, a gyakorlati tanítás és a bírálat hármassága a gyakorlati képzés folyamatában mindvégig megmaradt, de természetesen – a fokozatosság elve betartásával – a jelöltek kezdetben inkább megfigyelők voltak, majd mind önállóbban és mind nagyobb mértékben vettek részt a tervezésben, a kivitelezésben és a bírálatban egyaránt.

Először valamely tárgyból bemutató órákat láthattak, aztán maguk is részletes tervezettel készültek egy-egy órára, s előbb a tanulótársak előtt ún. próbatanítást tartottak, s csak ezek után tarthattak órát vagy csak egy órarészt – a gyakorlóiskola valamely osztályában.

Az előkészítő órán részt vett a tanító, a szaktanár és a módszertan oktatója. Az előkészületek során – attól függetlenül, hogy bemutató óra vagy növendék által tartandó óra előkészítéséről volt-e szó – részletesen tisztázni kellett, azaz be kellett mutatni, meg kellett indokolni, mindenki számára világossá kellett tennie a tanítás célját, a tanítás anyagát, az előforduló főbb didaktikai feladatokat és azok rendjét, meg kellett tervezni a szükséges és lehetséges módszereket, taneszközöket stb. Eleinte az előkészítő órára leginkább a gyakorlóiskolai tanító és a tanárok készültek, majd végül ők csak a célokra és a tananyagra vonatkozó legszükségesebb információk közlésére szorítkoztak, s a kidolgozás teljes egészében a növendékekre maradt. A kidolgozás mértékében, részletességében is érvényesült a fokozatosság. Eleinte szinte a teljességre kellett törekednie a tervezetet készítőnek: le kellett írnia a megtervezett óra teljes elképzelt tartalmát, menetét, szó szerint a tanító szövegén, kérdésein túl a tanulók lehetséges reagálásait, válaszait is. A több oldalas tervezetet a nevelők precízen átnézték, kijavították, tanácsaikat elmondták vagy leírták. A gyakorlás folyamatában később már bő vázlat, még később a szokványos óravázlat váltotta fel a tervezetet.

A gyakorlati tanítás eleinte szinte ünnepnek számított egy-egy növendék életében, de az idő előrehaladtával is fontos eseményszámba ment. Alapos előkészület előzte meg és minden részletre vonatkozóan nagy figyelem kísérté

A bírálati órán először a tanító növendék önbírálatára került sor, majd a növendékek, azt követően pedig a tanító, a módszertant oktató, s végül a csoportvezető – többnyire pedagógia vagy pszichológia szakos – tanár bíráló észrevételei hangzottak el. Megállapították a tanulságokat, tudatosították a jót és a hibákat, hiányosságokat, problémákat igyekeztek elemezni, lehetséges jó megoldásokkal, javaslatokkal javítani, a jövőben elkerülhetővé tenni.

A gyakorlottság magával hozta, hogy a közös előkészítés ideje lerövidült, a bírálati óra viszont a sokrétű felkészültség, a mind bővülő stratégiai tudás, a pedagógiai kultúra fejlettsége függvényeként egyre inkább szakmai fórummá, sokszor mély, tartalmas és szenvedélyes viták keretévé vált. A gyakorlati képzés folyamatában tehát az ismereteken kívül sok-sok pedagógiai fogás, eljárás, jártasság, készség és képesség fejlesztésére kerülhetett sor. A rendszeres előkészületek, gyakorlati tanítások és bírálatok egyre növelték a jelöltek pedagógusi felkészültségét és annak tudatosságát, alkalmazható elméleti és gyakorlati, mesterségbeli tudásukat.

A növendékek minden tárgyból láttak bemutató órát, ők maguk is tartottak növendékként minden tantárgyból órát, úgy hagyták el a tanítóképzőt, hogy az önálló munkához elégséges önálló tapasztalattal bírtak.

Minden egyes növendék – öt éves tanulmánya során – 14-15 csoport előtti tanítást tartott megfelelő előkészítéssel-előkészüléssel és óraelemzéssel, kb. 140-160 tanítási órára történő felkészülésben és ezeknek az elemzésében vett részt. Hospitálóként minimálisan 20-25 napot töltöttek a gyakorlóiskolában, a gyermekek között. Úgy gondoljuk, ezek az adatok is

alátámasztják: az öt évfolyamú tanítóképző intézet jó lehetőségeket teremtett a növendékek tanítói történő felkészítéséhez. A gyakorlóiskolai tanítók és a képzők tanárai pedig a lehetőségeket lelkiismeretes és szakmailag megalapozott munkájukkal, emberi kvalitásukkal eredményesen ki is használták: hivatásuknak élő, felkészült, jó tanítókat bocsátottak ki a képzőkből.

A képzőkben a tanítói hivatás megalapozása, kialakítása szempontjából mindig is fontosnak tekintették a tanári testület egységes pedagógiai felkészültségét, felfogását, eljárás módját, hatását. A tanárok nagy figyelmet szenteltek tanulóik megismerésére. Ennek érdekében sokszor egymás óráin hospitáltak, minél több időt töltöttek tanítványaik körében. Rendszeresen tantestületi értekezleteken is foglalkoztak a növendékek tanulmányi előmenetelével, emberi fejlődésével.

Az elméleti felkészítés középpontjában a pszichológia, a pedagógia (hangsúlyosan a didaktika), valamint a módszertan állt. Mindazonáltal a közismereti tárgyak tanárai is egységesen vallották, hogy minden tantárgy a képzést szolgálja. Ez azt jelentette, hogy a tanár számára nem a saját szaktárgyának elsajátíttatása képezte a végső célt, hanem az „csupán” eszközként szolgált a növendék tanítói válásához. A saját szaktárgy természete szerint a tanárnak kötelessége volt növendékeit a gazdaságos tanulás módjára is megtanítani, hogy ezt ők maguk is képesek legyenek továbbadni, ugyanakkor a növendékek különböző képességeinek és egész személyiségük fejlesztésére is törekednie kellett. Úgy tartották, hogy a képző egyúttal nevelőintézet is. Ennek érdekében megkövetelték az alapos felkészülés mellett az életben elvárható helyes magatartást is. Foglalkoztak a növendékek előadásának, fogalmazási- és beszédkészségének fejlesztésével, a szélesebb körű szereplésre való felkészítésükkel, de a társasági életben és a közéletben szükséges egyéb képességek és magatartásformák kialakításával, illetve fejlesztésével is.

Vissza-visszatérő kíváncsi a képzés történetében az elmélet és a gyakorlat egysége elvének megvalósulása is. Ez kifejeződik abban az igényben, hogy a gyakorlóiskola minden tekintetben harmonizáljon a pedagógiai – vagy általában a képzőben folyó elméleti-képzéssel, de megmutatkozik abban a szorgalmazott oktatás-szervezési javaslatban is, miszerint az egységesség érdekében az elméleti pedagógiai tárgyakat és a módszertanokat lehetőleg azonos tanár tanítsa. (*E. Szabó, 1999, 236-239*)

A gyakorlati képzésnek ez a szisztémája működik tovább az 1949-ben létrehozott 4 évfolyamos pedagógiai gimnáziumokban, tanítóképző intézetekben is.

A pedagógiai gimnáziumban havonta két alkalommal I. és II. osztályosok a szaktanár vezényletével látogatásokra jártak. III. osztályban a heti 6 órát az egyes intézetek különböző módon használták fel, mert nem volt utasítás. Jászberényben 2 órában módszertant és didaktikát oktatott a pedagógia szaktanár. A fennmaradó négy órából egyet előkészítésre, a próbatanítás megbeszélésére, egyet próbatanításra, egyet óralátogatásra, egyet a közös látogatás szakszerű megbeszélésére fordítottak. Egyéni látogatásra minden diáknak a kijelölt napon kellett menni. IV. osztályban 2 órában módszertant tartottak, 4 órában (első két hónap után 2 órára lecsökkentették) csoportos óralátogatásokat és megbeszéléseket végeztek, 2 órában próbatanítást, előkészítést, bírálatot tartottak. Egyéni hospitálásokon egész napos tanításokat is végeztek a jelöltekkel. (*JNKSZML VIII. 52. 456/1950*)

A pedagógiai gimnáziumok munkájának állítólagos eredménytelensége miatt 1950-ben áttekintették a tanítók gyakorlati képzésének módját. 1951-ben kiadták a gyakorlati kiképzés szabályait, amely az intézményi eltéréseket kívánta megszüntetni, egységes fogalmakat vezetett be. A hospitálás helyett a látogatás, mintatanítás helyett bemutató tanítás, próbatanítás helyett gyakorlati tanítás, főbíráló helyett helyettes tanító, bírálat helyett megbeszélés kifejezéseket használt. Ezek az új kifejezések szemléletbeli változást

jelentenek: segítő-elemző hozzáállást sugall - noha a korábbi évek gyakorlatában ez a beállítódás is szerepelt - a bírálatok segítő szándékúak lettek-voltak.

A szabályzat jelentősen átformálta a gyakorlati képzés formáit és rendjét az 1951-es tantervhez képest. A gyakorlati képzést már I. osztályban elindítja. Az I. és II. osztályban bevezetett csoportos látogatást a II. félévtől kiegészítették az egyéni látogatással. A III. és IV. osztályok növendékei hospitáltak, gyakorlati tanításon vettek részt, csoportos látogatásokra jártak. Tanyai iskolákat, más tanítóképzőket látogattak meg. A látogatásokon a szemlélődésen, tapasztalatgyűjtésen kívül az előre felkészített tanulók gyakorlati tanítást mutatott be társainak. *(JNKSZML VIII. 52. 348/1951)*

A gyakorló iskolák párhuzamosításával, sajnos a felső tagozatos osztályok felszámolása révén kisebb csoportokban folyt a kiképzés. Az 1950-es évek elején a gyakorlóiskolákban megszervezték az összevont osztályokat, a Mjelnyikov-osztályokat. A gyakorlóban a tanítójelöltek megismerkedhettek azzal, hogyan kell a nem osztott iskolákban a tanulást megszervezni.

6.7.5. A gyakorlati képzés minősége 1945-1959 között

A vizsgált időszak gyakorlati képzésének minőségét néhány kritérium segítségével kívánom megítélni.

- A legfontosabb és legáltalánosabb feltétele a hatékony gyakorlati képzésnek az irányítók, szervezők és végrehajtók szemlélete. A tantervek készítői, a tanítóképzők igazgatói, az intézeti tanárok és gyakorlóiskolai tanítók mind fontosnak tartották a gyakorlati készségek, képességek tudatos és módszeres fejlesztését.

- A gyakorlati képességek fejlesztése intenzív pedagógiai, módszertani eljárásokat feltételez. Az intenzitás mértékét a gyakorlatban eltöltött idő, az effektív egyéni gyakorlás

aránya határozza meg. Minél magasabb az effektív egyéni gyakorlás aránya, annál hatékonyabb képzésre számíthatunk. A középiskolai tanítóképzésben a gyakorlati kiképzés óraszámát nem lehetett tovább emelni, de egyéni munkarend alkalmazásával növelték a diákok gyakorlati képzésben eltölthető idejét.

- A gyakorlati képzés minőségét befolyásolja a hallgatók hozzáállása, munkamorálja, a gyakorlatvezetővel való kapcsolata. A hallgatók a vizsgált időszakban már bekerülésükkor elhivatottságot éreztek a pálya iránt.

- Nem közömbös a gyakorlati képzés minősége szempontjából az elméleti oktatás gyakorlatra orientáltságának színvonala.

7. A gyakorlati képzés érdemei és értékei

- Kiváló felkészítés a gyakorlati feladatok megoldására, a pedagógus mesterségre.
- Hivatástudat – elhivatottság és elkötelezettség – kialakítása.
- Jól felkészült oktatók végzik a kiképzést, akik a szakismereteket és a szakismeretek megtanításának módszereit együtt tanítják.
- Az elmélet és a gyakorlat egységét a képzés, a képzésben résztvevők biztosították. A pedagógiai-pszichológiai elveket, módszereket a gyakorlóiskolai tanító a növendékekkel megismertette, bemutatta, majd azokat a jelöltek is gyakorolták.
- A fokozatosság elvét betartották. A jelöltek kezdetben inkább megfigyelők voltak, később egyre önállóbban és egyre nagyobb mértékben vettek részt a tervezésben, a kivitelezésben és a bírálatban egyaránt.

6.8. A gyakorlóév

A hároméves állami tanítóképzés megteremtésének korában, a képző elvégzése után kötelezően egy évet gyakorló tanítással töltötték el a „prepák”, majd az egy év, de legfeljebb két év elteltével tették le a képesítő vizagát. A képzés négy évessé szervezésének elsődleges oka a magasabb szintű alapműveltség biztosítása volt, de szerepet játszott az átszervezésben az is, hogy az egy vagy kétéves gyakorlat beékelődött a képzés és a képesítés közé. A XIX. századot idéző képzési forma jelent meg hazánkban a középfokú tanítóképzés utolsó évtizedében.

A képzés 1950-től kezdve a hivatalos dokumentumok szerint 5 évesnek minősült, mert gyakorlóévet iktattak be az érettségi vizsga utáni időszakra.

A „Tanítójelöltek gyakorlóévének szabályzata” 1951-ben jelent meg, amely előírásokat tartalmazott a gyakorló tanítójelölt munkájához, kijelölte a gyakorlat szervezésében, ellenőrzésében résztvevő felelősöket. (*Tanítójelöltek*, 1951)

- A gyakorlat szervezése:

A gyakorló tanítójelöltek elosztását megyékre vonatkozóan a minisztérium általános iskolai főosztálya végezte. Megyén belül a megyei tanács oktatási osztálya alakította ki a pontos beosztást.

- A gyakorló tanítójelölt munkája

A jelölteknek az első félévben vagy tanítaniuk, vagy hospitálniuk kellett míg a második félévben mindenkinek tanítania kellett. Az esetek nagy többségében a „gyakorlatozók” végig tanították a teljes tanévet.

- A gyakorlat irányítása, ellenőrzése

A tanítójelöltek munkáját a következő személyek ellenőrizték, értékelték: tanulmányi vezető (igazgatóhelyettes), az általános iskola igazgatója, a tanulmányi felügyelő, megyei, városi, illetve járási oktatási osztály vezetője, a tanítóképző igazgatója.

- A gyakorló tanító anyagi ellátása

A tanítást végző gyakorlóst tiszteletdíj illette meg, továbbá egyéb pótlékok (pl. tanyai iskolák esetében 50 % pótlék).

- A képesítő vizsga

A képesítő vizsgát a gyakorlóév letelte után lehetett letenni. A képesítő vizsga részei a következők voltak:

1./ írásbeli (neveléstudomány, tanítási gyakorlat)

2./ szóbeli (tanítás, módszertan, iskolaszervezetten)

3./ gyakorlati vizsga (tanítási gyakorlat, 20 vagy 40 perces tanítás)

Komlós Sándor a gyakorlóév célját, feladatát az alábbiak szerint határozta meg: „A gyakorlóév rendeletben meghatározott célja kettős volt. Egyrészt a kezdő nevelők a tanítóképzőben, főiskolán szerzett ismereteinek, készségeinek az általános iskolai tanítással kapcsolatos elmélyítése, a tényleges tanításban való részvétel. Másrészt a vizsgára, tanulmányaik befejezésére való előkészület...minden általános iskolai igazgatónak, nevelőnek, az oktatásügyi apparátus minden dolgozójának úgy kell tekinteni őket, mint akik még nem kész nevelők. Ahhoz segítségük őket hozzá, hogy elméleti ismereteiket tudatos és helyes oktató-nevelő gyakorlattá fejleszthessék, államvizsgájukra jól felkészüljenek és végül, hogy a sok fiatalban még csak felébredőben lévő nevelői hivatástudat meg is izmosodjék.” (Komlós, 1954, 3)

A tanítóképzők a gyakorlatot a negyedikesek körében jól előkészítették. Az osztályfőnöki órákon beszélgettek a vidéki munka szépségéről, jelentőségéről, nehézségeiről. Gyakorlóéveseket hívtak meg, hogy mondják el tapasztalataikat, élményeiket. A gyakorlaton tartózkodók leveleit felolvasták. A harmadévesek szemléltetőeszközöket készítettek a falura kerülő iskolatársaik számára. A gyakorlóiskolában a végzősök tanulókat patronáltak.

A tanítójelöltek beosztásának rendje az évtized alatt többször is módosult. Eleinte a minisztérium általános iskolai főosztálya végezte a tanulók elosztását a megyékhez. . Megyén belül a megyei tanács oktatási osztálya alakította ki a pontos beosztást. Néhány éven át működött egy humánusabb rendszer is, amelyben a minisztérium lehetővé tette, hogy a diákok megjelölhessék azokat a helyeket, ahol tanítani szeretnének, majd ezután a minisztérium megküldte a helyszíneket, s a tanítóképzőben a végzősöket konkrét iskolákba osztották. 1955-től a végzetek megyéhez nyertek besorolást, a megyénél kellett jelentkezni, a beosztásokat a járási tanácsok készítették. A negyedikeseket az iskolai elosztóbizottságok osztották be. Az 50-es évek elején a nagy tanítóhiány miatt minden tanítóképzőben törekedtek arra, hogy a gyakorlóévet minél többen teljesítsék, eleget tegyenek a minisztériumi előírásoknak. Gyakran előfordult, hogy főiskolai, egyetemi tanulmányoktól kellett diákokat visszatartani, hogy a minisztérium által előírt keret meglegyen. A gyakorlóéves tanítójelöltek állomáshelyeinek kijelölését a Köznevelési Minisztérium precízen meghatározta: „Amennyiben az elosztóbizottság semmiképpen sem tudja biztosítani az intézet számára megjelölt gyakorlóéves tanítósükségletét, abban az esetben a tanulókkal való megbeszélés alapján a továbbtanulásra jelentkezett tanulók közül kell visszatartani azt a tanulólétszámot, amely a gyakorlóévre való eredeti jelentkezés és a mellékleten feltüntetett létszám között fennáll. /elsősorban Bölcsész, Műgygytem, TTK, és Ped. Főisk. Jelentkezett hallgatók közül./” (*VML KFL XXVI. 61. 776/1952-53*) Az irányító

szakminisztériumból a községi képző – mivel nem tudta a keretszámot feltölteni - a következő szövegű levelet kapta: „...utasítást adtam, hogy a megadott keretszámot /álláshelyeket/ az elosztó bizottságok szükség esetén a továbbtanulásra jelentkezett tanulók visszatartásával töltsék be...[a visszatartott tanuló] felvételizni nem mehet...ha felveszik semmis” (*VML KFL XXVI. 61. 917/1951-52*)

1954-től a direktívában megjelent egy újabb szabály: „A tanítóképzők IV. éves tanulóinak 35%-a tanulhat tovább, 65%-a megy gyakorlóévre. Nyomatékosan felhívjuk az elosztóbizottságok figyelmét, hogy a továbbtanulók kiválasztása ne úgy történjen, hogy gyakorlóévre csupán közepes és gyenge tanulók menjenek, mert súlyosan veszélyezteti az alsótagozati oktatás színvonalát. Az tanítóképzők feladata elsősorban az alsótagozati nevelő oktatás erősítése az egyre jobb minőségű nevelőképzés, illetve utánpótlás útján” (*JNKSZML VIII. 52. 52/1953*) 1954 májusában már csak a tanulók 20%-a jelentkezhetett főiskolára, egyetemre.

1956-ban a tanítói álláshelyeket részben betöltötték, kevesebb gyakorlóévesre volt szükség. A gyakorlóévre irányított tanulók számát meghatározta az Oktatásügyi Minisztérium, ugyanakkor megadták azt a létszámot is, hogy hány tanuló nem nyerhet a gyakorlóévre beosztást. A gyakorlóévről visszatartottakat begyűjtési, népművelési, katonai vonalon helyezték el. Képesítővizsgát tehettek, előtte hospitálniuk kellett. Ehhez hasonló intézkedéseket nem volt szükséges tenni, mert sok volt az üres álláshely, még 1957-ben is 400 képesítés nélküli nevelőt alkalmaztak a tanácsok oktatási osztályai.

A beosztásokat követően a tanítóképzők igazgatói – mint például a következő levélrészletben Kosztra Pál községi igazgató is - információt kértek azokról az általános iskoláktól, ahová gyakorló tanítójelöltet helyeztek: „Szíveskedjék részletes felvilágosítást adni a gyakorlóéves előrelátható beosztásáról, iskolájuk nagyságáról, valamint arról, hogy milyen módon tudnak gondoskodni lakásról, étkezésről, ellátásról és hogyan milyen

közlekedési eszközzel hogyan lehet községüket elérni.” (*VML KFL XXVI. 61. 268/1954*) A szövegből érződik a növendékért való aggodás. A tanítóképző intézeti tanárok szülőpótló szerepének szép példája ez a levél.

Az intézeti tanárok aggodása nem volt alaptalan, jól ismerték a gyakorlóévesek lakás-, és élelmezési problémáit. Kétségbeesésük elsősorban arra irányult, hogy „...Mattyon, Gyűrűfűn hogyan fejlődik majd a növendékünk? Gyöngyösmelléken alig kaphat segítséget, irányítást a jelölt!” (*Tibor, 1955, 396*)

A gyakorlóéves tanítók patronálását nem erre a célra felkészített szakemberek végezték. Az általános iskola képzési feladatokat kapott, amit nem tudott ellátni. A pedagógusok mellékes feladatként kapták, hogy közreműködjenek a tanítójelöltek fejlesztésében. Erről a kényszeredett feladatról szól ez a vicc: „Khin István hajósi igazgató igen szellemesen nevezte el iskoláját GYAK. GYI-nek, mivel iskolájánál sok a gyakorlóéves. A rövidítés Gyakorlóévesek Gyámolító Intézetét akarja jelenteni. (*Köves, 1955, 6*)

A tanítóképző intézetek a gyakorlaton lévők számára általában negyedévente konferenciákat szerveztek. A konferenciákon részint a tanítóképesítőre készítették fel őket, a problémásabb tételeket megbeszélték, részint a mindennapos oktató-nevelő munkájuk során felmerült problémáikra kaptak választ. Az első konferencia költségeit a minisztérium fizette, ami a későbbiekben elmaradt.

A gyakorlóév problémáiról, a jelöltek nehézségeiről, munkájuk színvonaláról összegezte benyomásait egy tanulmányi vezető: „...a legtöbb növendék osztott iskolában tanít, a növendékeknek kisebb része részben osztott iskolában két osztályt vezet. Vannak azonban közöttük, akik emellett felső tagozatban is tanítanak egyes szaktárgyakat...Ezt jelenteni fogjuk Faragó elvtársnak. Sok növendék munkáját megnehezítette az, hogy kijelölt állomáshelyükről továbbírányították, sőt azóta is változtatták állomáshelyüket... a

képesítőre való előkészülettel nem igen foglalkoztak a növendékek...A konferenciára magukkal hozták a jelöltek az egész évben készített óravázlataikat. Ebből megállapíthattuk, hogy óráikra vázlatlall készülnek, a vázlatok azonban nem egy esetben formálisak, nem tükrözik az órára való alapos felkészülést...Gyakorlóéves növendékeinkkel nem a konferencia jelentette az egyetlen kapcsolatot...valamennyi gyakorlóéves növendékünk igazgatójához levelet intéztünk, amelyben kértük, hogy értesítsenek a növendék elhelyezéséről, elfoglaltságáról, munkájáról...a legtöbb igazgató részletes beszámolót küldött, Mindezekből...megállapíthatjuk, hogy növendékeink legnagyobb része lelkiismeretesen dolgozik, igazgatójuk meg van elégedve velük.” (*BFL VIII. 131. kd. 1954. febr. 2.*)

A gyakorlóév eredményességét megkérdőjelező Tibor István a jobbitás szándékával állt elő: „Hiszen megszűnt már a nevelőhiány az alsó tagozatban...tegyék a jelölteket olyan iskolába, ahol szakszerű irányítás mellett valóban gyakorolhatnak, oktató készségük kifejlődhetik és ahol a gyakorlóév tényleg szerves folytatása lehet a tanítóképzésnek.” (*Tibor, 1955, 396*)

1956-ban felmerült, hogy a tanítóképzők IV. éves növendékei gyakorlóévüket töltsék az iskoláikban. A tanítóképzők kitörő lelkesedéssel fogadták ezt a rendeletet. A változtatáshoz fűzött jászberényi vélemények között így értékelték a gyakorlóévet: „A tantestület helyesli, és szükségesnek tartja a gyakorlóév helyett az V. osztály megszervezését az akadémiai képzés bevezetéséig tartó átmeneti időre. Köztudomású, hogy a gyakorlóév bevezetését nem pedagógiai vonatkozású érdekek tették szükségessé, és az is beigazolódott, hogy a gyakorlóév intézménye nem vált be. Nem vált be pedig elsősorban azért, mert...a legtöbb esetben nem fejlődött elméleti és gyakorlati pedagógiai ismeretek gyűjtése szempontjából, hanem visszafejlődött... nem birkózhattak meg azzal a kettős feladattal, amelynek mindegyike külön-külön egész embert kíván...Teljes értékű munkát kellett végezniük a

reájuk bízott osztály vezetésével, nevelésével, tanításával... Mindezen munkájuk mellett kellett felkészülniük a tanulmányaikat záró tanítóképesítő vizsgára...” (*JNKSZML VIII. 52. 9/1957*)

Az V. osztályok megnyitására nem került sor, a gyakorlóévre az utolsó középiskolai osztályok is kimentek.

A gyakorlóév értékelésekor pozitívként kell értékelni, hogy az oktatási folyamatban a jelölt hosszú ideig gyakorolhatott, közben munkáját segítették. Igazi értéke akkor lett volna, ha erre a tanévre nem marad magára a tanítójelölt, a képző intézménnyel napi kapcsolatban kellett volna lennie. A gyakorlóév alatt az elméleti tudásuk is megkaphatott a jelölteknek, ezért a képesítő vizsga írásbeli és szóbeli részét az érettségivel egyidőben célszerűbb lett volna megszervezni. A gyakorlóévet a tanítóképzés szerves részének tekinthetjük, összefüggő egyéni komplex szakmai gyakorlatként funkcionált. Burkolt formában a tanítóhiányt csökkentette. A megvalósított formában szakmai értéke csekély volt.

7. A tanítóképzés új formái

7.1. Képesítés nélküli tanítók tanfolyamai, különbözeti, képesítő vizsgái

A képesítés nélkül átmenetileg alkalmazott tanítók számára először 1946-ban tették lehetővé, hogy tanítói képesítést szerezhessenek, majd 1959-ig többször is biztosították ezt a lehetőséget. A képesítés nélküliek iskolai végzettségüktől függően tettek előbb különbözeti vizsgát, majd képesítő vizsgát. A képesítés megszerzését megcélzók egyéni felkészüléssel tanultak, majd a kijelölt tanítóképzőben tettek vizsgát. A képesítés nélküliek oktató-nevelőmunkájukat minden előzetes pedagógiai ismeret nélkül, ösztönösen végezték. Iskolai munkájukkal párhuzamosan tanulták a pedagógiai tárgyakat, de ez gyakran tanári irányítás, magyarázat nélkül történt. Az 1950-es évek végén újabb feladatot adott az intézeteknek a több száz érettségizett felvételiztetése, majd a két hétig tartó tanfolyamon a jelöltek előkészítése az osztálytanítói munkára. A gyenge eredményű érettségi bizonyítvány, az egyéni felkészülés, a rövid tanfolyam nagyon *gyenge szakmai tudást garantált*.

7.2. Dolgozók-paraszt-dolgozók tanítóképzői

A kultúra demokratizálásának eszméje nyomán 1945-ben elrendelték az önhibájukon kívül iskolai képzésben nem részesült felnőtt dolgozók középfokú iskolai képzésének megszervezését. A törvény végrehajtási utasítása hat hónappal később jelent meg, amelyben meghatározták a dolgozók iskoláinak célját, működési mechanizmusát. A dolgozók iskoláiban rövidebb szorgalmi időt, különleges tanítási rendet állapítottak meg. A minimálisan felvehetők számát 15-ben határozták meg. Egy naptári évben két osztály elvégzését biztosították. A nyári tanév március elsejétől augusztus végéig, a téli szeptember elsejétől február elsejéig tartott. Az utolsó tanévet csak tízhónapos képzéssel lehetett elvégezni. Egy hallgató 34 hónap alatt végezte el a tanítóképző öt osztályát. A képző székhelyén működő dolgozók tanítóképzőiben a képző tanárai tanítottak, vizsgáztattak. Az

anyaiskolától távol lévő fiókiskolákban a tanítást nem tanítóképző intézeti tanárok végezték, hanem középiskolai tanárok, tanítók, esetleg polgári iskolai tanárok, a vizsgáztatást csak az anyaiskola oktatója végezhetette. A rendelet módosításával a parasztság számára is hozzáférhetővé tették az iskolai végzettség megszerzését.

A dolgozók-parasztdolgozók tanítóképző iskoláiba a felvételi tájékoztató anyagok hangsúlyozták, hogy a magasabb műveltség megszerzése céljából tanulni akarókat várják. A répceszentgyörgyi parasztdolgozók tanítóképzője ezt a felvételi tájékoztatót jelentette meg egy újságban: „Jelentkezhet minden 18. évet betöltött paraszt ifjú, vagy leány, aki a négy középiskolát elvégezte. Tanulmányi idő négyszer hat hónap és egyszer tíz hónap. A dolgozók iskolája nem diplomagyár, hanem igen nehéz iskola, ahol csak rendíthetetlen szorgalmú és cél[tudatos] egyéniségek állják meg a helyüket.” (*A répceszentgyörgyi*, 1947, 24)

A budapesti VII. kerületi állami tanítónőképzővel kapcsolatos dolgozók tanítóképzője kérte a felvételizőktől, hogy „annak tudatában vágjanak neki a nehéz munkának, hogy a tanítói pálya, mint munkaterület nem lesz könnyebb eddigi foglalkozásuknál, mint kereseti forrás, nem lesz jobb, eddigi javadalmazásuknál”. (*BFL VIII. 131. 66. k. 1946. szept. 2.*)

A fiatalokat a jászberényi képző kunszentmártoni paraszt dolgozók tanítóképzőjébe hosszadalmas, alapos felvételi vizsga után vették fel, a jelentkezőktől a következőket kérdezte az iskola megbízott vezetője: „helyesírás, olvasott könyvek, földrajzi és magyar történelmi alapismeretek, elemi számtan, alap-algebra, hangjegyek, magyar nyelvtan, általános tájékozódási kérdések /: politikai, gazdasági, művészeti, irodalmi stb. kérdések a jelentkező társadalmi stb. állapotához képest való színvonalon:/ . Megnézzük a színérzéket, a hangot, hallást, ütemérzéket, kézímunkázó tehetségét. Mindenkivel beható beszélgetést folytatok, ami néha óráig eltart egy-egy jelentkezőnél...A gyanúsabbakat lenyomozzuk a helybeli lelkész, vagy Nemzeti Bizottság stb. segítségével.” (*JNKSZML VIII. 52. 118/1948*)

A felvett dolgozó fiatalok 20-40 %-a kimaradt, csak a kitarító, szorgalmas, komoly hivatástudattal rendelkezők jutottak el a képesítő vizsgáig. A dolgozók tanítóképzőinek tantestületei kifejezték azt a kívánságukat, hogy „a tanulmányi időt hosszabbítsák meg, a tanulmányok komolysága és elmélyítése érdekében,...csak a jeles-jórendűek maradhatnak meg a tanulók sorában...”. (BFL VIII. 131. 66. k. 1946. szept. 2.)

A kunszentmártoni tantestület tagjai, akik közül senki sem rendelkezett tanítóképző intézeti tanári végzettséggel, kételkedve fogalmazták meg a parasztdolgozók tanítóképzőjének tanulmányi idejére vonatkozó pesszimizmusukat: „Kérem Igazgató Úr és az Anyaintézet Tantestületének véleményét a szorgalmi időre vonatkozólag. Elegendő lesz-e a három és fél év, s lehet-e az anyagot itt-ott a szakszerűség és a képzettség rovása nélkül csökkenteni. Jó lenne, ha Igazgató Úr ebbeli felfogásukat közölnék a VKM. Illetékes Szerveivel is. Ez igen fontos kérdés. Tantestületem legnagyobb része egyelőre kételkedik a három és fél év sikerében...”. (JNKSZML VIII. 52. 353/1947)

1952-ig dolgozók – parasztdolgozók tanítóképzőiben több százan nyertek tanítói képesítést. A dolgozók tanítóképzőiben értékes szakmai munka folyt, hiszen a tanítóképzés szakmai értékeit ezek az intézmények – a rövidebb tanulmányi idő, a különleges munkarend ellenére – átörökölték.

7.3. Tanítóképzők érettségire épült IV. osztályai

A tanerőszükséglet kielégítésére 1957-59 között néhány tanítóképző intézetben megszervezték az érettségire épülő tanítóképzős nappalis IV. osztályokat. Ezekbe az osztályokba kitűnő-, jeles-, jórendű gimnáziumi érettségivel rendelkező, életcélul a tanítói munkát választó, legfeljebb 25 éves fiatalokat vettek fel. A felvételi vizsgákat nagy körültekintéssel végezték. A jelentkezőknek nemcsak az ének-, rajz-, helyesírási

készségének a fokát vizsgálták meg, hanem a kisgyermekek elé állítva meséltették is őket. A pedagógushíánnyal küzdő megyék (Békés, Szabolcs) tanítóképzőiben (Zalaegerszegen, Kaposvárott, Debrecenben, Nyíregyházán, Jászberényben, Szarvason) hozták létre az érettségizettekből a tanítóképzők negyedik osztályait. Az érettségizetteknek a pedagógiai tárgyakon kívül tanították az alsó tagozati tárgyak módszertanát, rajzot, kézimunkát, éneket, zenét, mezőgazdasági ismereteket, magyar nyelvtant, számtant, testnevelést és heti 9 órában tanítási gyakorlatokat. Az érettségizett tanítójelöltek kimagasló eredményeket értek el, erről Osváth István debreceni igazgató így vélekedett: „...tanulmányi szempontból egészen kimagasló eredményt mutatnak fel, lépten-nyomon van alkalmu[n]k velük kapcsolatosan tapasztalni, hogy milyen nagy előnyt jelent a tanítóképzésben, ha kellő általános műveltséggel rendelkező, érettebb, megfontoltabb tanulókkal kell azt végrehajtani.” (Ungváry, 1958, 198) A „párhuzamos IV. osztály tanulói rendkívül figyelmesek, komolyak és megfelelően aktívak a soron levő lélektani, logikai, neveléstani, didaktikai kérdések kifejtése, megtárgyalása alkalmával. Szívesen foglalkoznak ezekkel a tárgyakkal, mint jövő hivatásuk alapismereteivel. Összehasonlíthatatlanul könnyebb a tanár szerepe ezekben az osztályokban, mint a rendes évfolyamokon. A befejezettséggel, a fejlettebb kor, érettebb életfelfogás sokkal erőteljesebben visszhangozzák e tárgyak tanításában az oktatói ráhatást. Külön ki kell emelni a készségtárgyakban: az énekben és a rajzban mutatkozó nagy haladásukat, eltekintve a hangszeres zenétől, ahol még vannak nehézségeik. A gyakorlati kiképzés, a hivatásra nevelés szép eredményeit lehet tapasztalni e tanulóknál.” – állapította meg Kiss Lajos nyíregyházi igazgató. (Ungváry, 1958, 198)

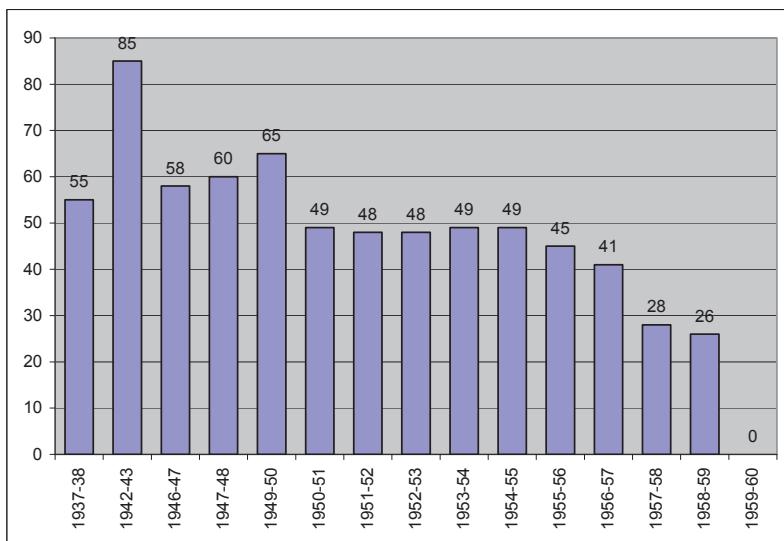
Az egy tanéven át tanári irányítással folyó képzés hiányosságai ellenére (a pedagógiai tárgyak nem épültek egymásra, a készségtárgyak alaposabb, mélyebb megismertetésére, készségek fejlesztésére kevés volt az idő) megközelítette a négyéves tanítóképzés színvonalát.

8. A tanítóképzés tárgyi és személyi feltételei

A tanítóképző intézetekben évfolyamonként egy-két párhuzamos osztályban oktatták a diákokat. A tanulók fele diákotthoni ellátásban részesült. Az egy pedagógusra jutó tanulók száma 8-9 fő között alakult. A tanulók személyiségének formálása ideális körülmények között zajlott. 1954-től a tanítóképző intézetek számának csökkentésére törekedtek. (1. számú ábra)

1. számú ábra

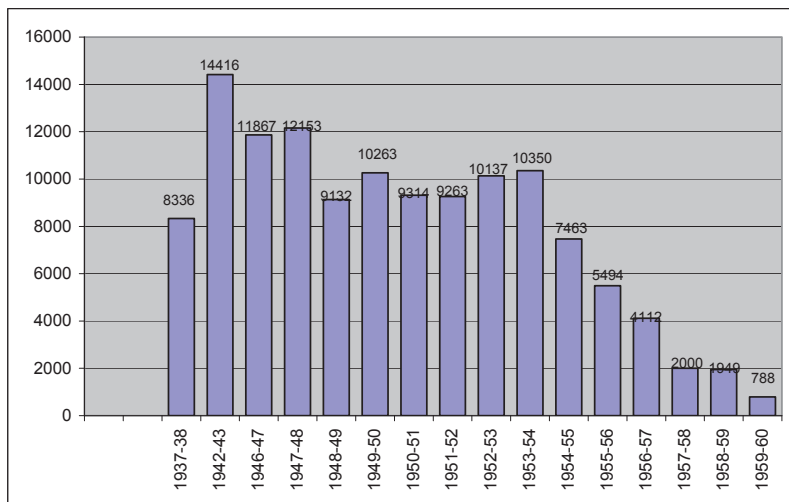
A tanítóképző intézetek száma

1954-től a tanulói létszámot is visszafogták a tanítóképzőkben. (2. számú ábra) Arra törekedtek, hogy általános gimnáziumban, szakképzésben vegyenek részt a diákok. A középiskolások között 1950-ig 16-17 %-ban képviseltették magukat a tanítójelöltek, majd 9%-ról 3,5%-ig csökkent az arányuk 1956-ra. (3. számú ábra)

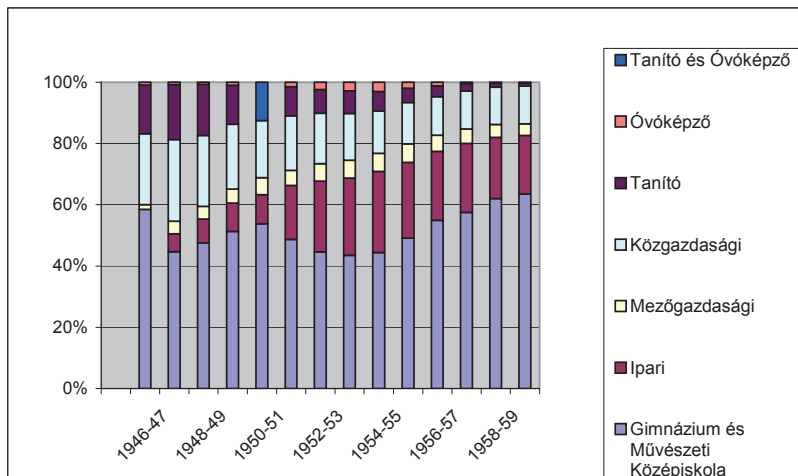
2. számú ábra

A tanítóképző intézetek tanulójának száma

3. számú ábra

A nappali középiskolai tanulók megoszlása

A felvehető tanulók számának a visszafogása miatt a képzőbe jobb általános iskolai tanulmányi eredménnyel kerültek be a diákok, és jobb tanulmányi eredményt produkáltak a képzés során, az érettségien, a képesítőn. A tanítóképző intézetek elit jellegű képzést folytattak működésük utolsó éveiben. A képesítés nélküli tanítók nagy száma miatt a felsőfokú tanítóképzés mellett célszerű lett volna néhány középfokú tanítóképzőt megtartani, működtetni.

1945 előtt a tanítóképzők tanulóinak tetemes részét kispolgári, kisparaszti családok adták. Jelentős számú szegény paraszt és szegény munkás gyermek is tanult a képzőben. Az 1950-es években a földművesek, a munkások gyermekei nagy tömegben folytattak tanulmányokat a tanítók iskoláiban.

A tanítóképzésre a mester és tanítvány modell a jellemző. A mesterek, a képzős tanárok, a gyakorlóiskolai tanítók megszerzett tapasztalataikat, mesterségbeli tudásukat átadták a tanítójelöltjeiknek.

A kiváló felkészültségű képzős tanárok nagy része a tanítóképző elvégzése után a polgári iskolai tanárképző főiskolát elvégezve szerzett diplomát Szegeden az Apponyi-kollégiumban. A tanítóképzőben való tanításra képesített tanárok többlépcsős szelekción estek át.

„A hivatásra nevelés szempontjából nem volt közömbös, hogy a humán és reál szakosok több mint 80%-a tanítóképzőt végzett...Ez azt jelentette, hogy tizenöt éves kortól kezdve kapcsolatban volt a jelölt azzal a korosztállyal, amelynek tanítására-nevelésére készült. Ez pedig elősegítette a hivatástudat kialakulását és fejlődését,” (Tóth, 1993, 162)

A filozófia-pedagógia szakos tanítóképző intézeti tanárok „felkészítették a tanítójelölteket a pályára, a neveléstudomány tananyagán keresztül elmélyítették a hivatástudatukat”. (Tóth, 2000, 38)

Az Apponyi Kollégiumot 1949-ben végleg megszüntették, ezután a tanítóképző intézetek tanárainak a képzése – a pedagógia szakos átképzés, és a Földes Kollégium működésének időszakát kivéve- megoldatlan maradt.

A Földes Kollégiumot 1952-ben alapították azzal a céllal, hogy a tanító- és óvónőjelöltek oktatásához különleges pedagógiai elméleti és gyakorlati felkészültséget biztosítson. (*VML KFL XXVI. 61. 42/1952-53*)

A szakszerűség rovására ment, hogy csökkent a tanítóképzők tantestületeiben az intézménytípus részére képzett tanerők száma. A természetes fogyás mellett gyakoriak voltak a népgazdasági érdekből végrehajtott áthelyezések. Gyakran előfordulhatott, mert erre enged következtetni e néhány sor: „...iskolánktól ált. gimnáziumokba helyeznek át tanárokat és helyettük – mivel csak egy tanítóképző van a megyében – gimnáziumi tanárokat helyeznek hozzánk, akik számára meglehetősen hosszú időre van szükség, hogy a tanítóképző légkörét megszokják, teljes értékben szolgálják tanítóképzésünk ügyét. /G. O. magyar szakos tkp. tanár jelenleg Tiszafüreden ált. gimnáziumban tanít./ (*JNKML VIII. 52. 384/1952*)

A nevelőtestületekben a gimnáziumi tanárok kerültek túlsúlyba. 1951/52. tanévben a tanítóképző intézeti tanárok 24,2%-ban képviseltették magukat. (*Rozsonдай, 1952, 200-201*) Egy 1956-ból származó minisztériumi előterjesztésben Vadász Ferencné az Apponyi Kollégiumot végzetek arányát 30-35%-ra tette. (*MOL XIX-I-2-k 7. d. 1956. márc. 7.*) A létszámot túlbecsüli, de az biztosan helytálló megállapítás, hogy „az Apponyi kollégiumot végzetek magas képzettségük alapján erőteljesen hatnak testületükre...A képzők legkiválóbb tanárai közülük kerültek ki...” (*MOL XIX-I-2-k 7. d. 1956. márc. 7.*) Ezért történhetett meg az, hogy a kevés megmaradt tanítóképző intézeti tanát a szakmai, munkahelyi szocializáció révén megőriztette az iskolákban a képzők szakiskola jellegét, a tanítóképző értékeit, hagyományait, prioritásait. Saját vizsgálódásunk alapján az a kép tárult

elénk, hogy a tantestületekben nagyon eltérő volt a tanítóképző intézeti tanárok száma: Jászberényben 70% körüli, Kőszegen 10-20% körüli volt.

A módszertan tanítását 1953-tól fokozatosan a szaktanároknak adták át, ami nem okozott volna gondot, ha a tanárok tanítóképző tanári végzettségűek lettek volna. Ekkorra azonban már a gimnáziumi tanárok voltak létszámfölényben, akik nem ismerték a tantárgy általános iskola alsó tagozati tanításának eljárásait. A betanítás szerepe a tanítóképző intézeti tanárookra, valamint a gyakorlóiskolai tanítókra hárult, ezt örököltette meg egy szakfelügyelői látogatás jegyzőkönyve: „Az igazgató célul tűz ki a tanárok szakdidaktikában való jártasságának fokozását. Az iskolának mindösszesen 3 tanítóképző intézeti tanári képzéssel rendelkező nevelője van. Rájuk hárul részben az a feladat, hogy a szaktanárok tárgyak módszertanát megfelelőképpen tanítsák. (VML KFL XXVI. 61. 102/1953-54)

A tanítóképzés színvonalának emelésével kapcsolatos problémák között vetették fel a kőszegiei a képzős tanárok hiányát: „A képzőkben /képzős tanár hiányában csak ált. isk. problémák iránt érdeklődő középisk. tanárokat alkalmazzunk. Továbbá a tanárság legjava kerüljön a képzőkbe, olyanok, akik szakmájuknak és hivatásuknak igazán a magaslatán állnak. /Ez a kívánság nem minősülhet sovinizmusnak akkor, ha szem előtt tartjuk, hogy leendő tanítókat kell tanítani oktatni, hivatástudatot kinevelni, s a pályát egy életre megszerettetni.” (VML KFL XXVI. 61. 271/1952-53)

A gyakorlóiskolában dolgozó tanítók gyakorlóiskolai tanítói vizsgát tettek, akik nagy tapasztalat birtokában nevelték alsó tagozatos tanítványaikat, hozzáértőként segítettek a tanítójelölteknek. Az 50-es években a gyakorlóiskolai tanítói vizsgát a jelentkezők a budapesti XII. kerületi tanítóképző intézetben tették le.

9. Az interjúk eredményeinek értelmezése

Az interjúk alapján inkább kvalitatív megközelítésben mutatjuk be a középfokú tanítóképzőt végzettek attitűdjeit, tapasztalatait.

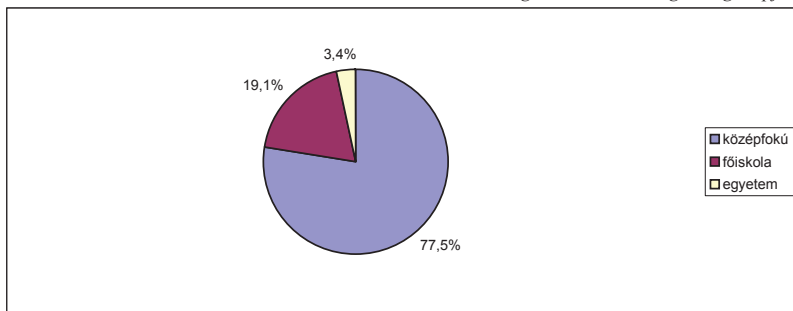
A megszólaltatott szemtanúk, akik középiskolás diákjeveikre visszaemlékeztek megjelenítették számunkra a tanítóképző intézeti hétköznapiakat, pedagógiai mikrotörténeti perspektívába helyezve disszertációnk levéltári megsárgult forrásokra alapozott témakifejtését.

9.1. A minta bemutatása a demográfiai kérdések alapján

A beszélgetésekben résztvevők iskolai végzettsége tükrözi, hogy a tanítói oklevél birtokában minden negyedik személy továbbtanult. Főiskolai diplomát 19,1 % szerzett, egyetemi végzettséget 3,5%. A főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkezők elsősorban általános iskolai, középiskolai, gyógypedagógiai tanári képesítést szereztek. A tanári végzettséggel rendelkezők nagy száma a minta kiválasztásának módjával áll kapcsolatban, hiszen iskolák volt pedagógusai közül kerültek ki az interjúalanyok. A továbbtanulás, a tanárképzésben újabb diploma szerzése a mintát és a populációt egyaránt jellemzi.

4. számú ábra

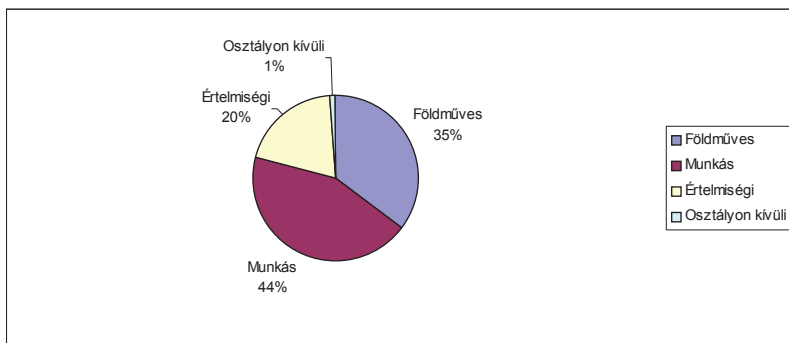
A minta megoszlása iskolai végzettség alapján

A kikérdezettek munkás-, alkalmazotti-, földműves családból származtak. Értelmiségi családból a résztvevők ötöde érkezett. Osztályon kívüli kategóriába két fő tartozott. Az egyikük származásáról, a képzőbe való bejutásáról a következőket mondta: „Szívesen tanultam volna a tapolcai gimnáziumban, de az X-es származásunk miatt közölte az akkori igazgató, hogy számomra nincs hely a gimnáziumban. Így nem készülhettem se gyerekorvosnak, bírónak, tanárnak sem. Akkor tájékozódtam az akkori középiskolákról. Maradt az a lehetőség, hogy próbálkozzam a tanítóképzővel. Ez volt a legmegfelelőbb. Nem volt könnyű bejutni oda...Mivel X-es származású voltam, az egyéb származás eleve kizáró ok volt. Volt egy mérlegelés. H. J. igazgatónak hármunk közül kellett választania...azért választott engem, mert a nevem volt ismerős számára...nagybátyám, aki vele egy osztályba járt, jó osztálytársa volt H. J.-nek. Ez indította arra, hogy nagybátyámra emlékezve engem válasszon. Ez nagyon furcsa volt, mert ebben az időben nem volt dicsőség, hogy egy munkás vagy parasztszármazású helyett engem választott.”

5. számú ábra

A minta megoszlása származás alapján

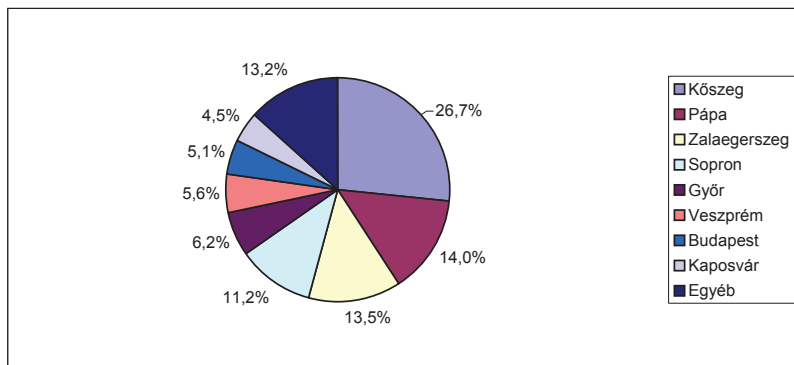

9.2. A középfokú tanítóképző helye

A megkérdezettek többsége a kőszegi képzők tanítványai voltak. A mintát a Nyugat-Dunántúlon működött tanítóképző intézetek diáksága tette ki. Budapesten és a Duna bal partján egykor középfokú tanítóképzést folytató intézmények volt tanulói 20% körüli arányban szólaltak meg a kikérdező biztosok előtt.

6. számú ábra

A minta megoszlása a tanítóképző helye alapján

Az adatközlők közül 1 fő dolgozók tanítóképzőjében, 2 fő képesítés nélküli tanítóként, a többiek nappalis diákként szerzett tanítói képesítést. A tanítóképzők gimnáziumi érettségire épített IV. osztályairól, tanulóiról jó véleménye volt a tanári karoknak, de az iskolákban a „rendes” képzésű osztályok tanulói úgy vélekedtek, mint az egyik interjúalany: „...amikor 58-ban olyan kevés volt a pedagógus, hogy Komárom megyéből még fölvettek 25 tanulót – ha jól emlékszem rá, gimnáziumi érettségivel lehetett jelentkezni – csak lányokat, és egyéves átképzősök voltak ők. Nagyon haragudtunk egymásra, a két osztály. Nagyon-nagyon riválisok voltunk, mert mindig azt mondtuk: hogy lehet az, hogy mi négy évig tanulunk, tanuljuk azt, hogy hogyan kell a gyerekekkel bánni, meg tanmenetet írunk, meg minden ilyen dolgokat írunk, meg fölkészülünk négy év alatt. És ők meg egy év alatt ezt

hogy tudják majd elsajátítani. Úgyhogy nagyon sok olyan ismerősöm van, aki egy évig járt erre az átképzőre, és pedagógus lett, és nagyon szép eredménnyel elvégezte.”

A tanítóképzés 1945-1959 között sok reformot elszenvedett. Kíváncsiak voltunk arra, hogy ez a sok átszervezés elbizonytalanította-e a szülőket. A kérdésre szinte mindenki azt válaszolta, hogy semmiféle bizonytalanság nem volt a szülők körében, illetve, hogy szülei ezekkel a kérdésekkel nem foglalkoztak. A pápai tanítónőképző néhai diákja a bizonytalanság érzését nem a pályaválasztás révén élte át, hanem a képzés résztvevőjeként, hogy folytatható-e a képzés, kaphatnak-e tanítói oklevelet: „Annyit változtattak, hogy először államosítás után, amikor mi akkor voltunk utolsó évesek, először azt mondták, hogy nem lesz tanítóképző, majd mégis lesz. Borzalmas nagy bizonytalanság volt.”

A 40-es évek nagy átszervezései következtében egy diák akár négy intézménybe is járhatott. 1947-1951 között tanítóképzésben részesülő interjúalanyunk iskoláinak az alábbi nevei voltak: „első éven Római Katolikus Leánylíceum, második éven Magyar Állami Leánylíceum és Tanítóképző Intézet, harmadik éven Állami Pedagógiai Leánygimnázium, negyedik éven Állami Tanítóképző.”

9.3. A pályaválasztás

A pályaválasztás motívumaihoz kategóriarendszert hoztunk létre, gyakorisági sorrendjük a következők szerint alakult:

1. Szeretem a gyerekeket. Kisgyerekekkel szeretnék foglalkozni.
2. A tanárai pozitív hatása, biztatása.
3. Hivatásérzete volt (Nem tudta másként elképzelni az életét. Mindig pedagógus akart lenni).
4. Családi hagyományok miatt, tanító szülők, rokonok példája.
5. Segít másokon.
6. Jó, szép tanítani.

Kevesen jelölték meg pályaválasztásuk motivációjaként, hogy

- korai, biztos önálló keresetük legyen,
- felemelkedést, biztos jövőt reméltek a tanítói pályától,
- a szülő vágyát ők teljesítették be,
- a tanítóképző képesítést adott, a gimnázium csak érettségit,
- szerettek tanulni, olvasni, a továbbtanulás miatt.

A pályaválasztás csak keveseknél történt kényszerből, egy fő jelölte meg azt, hogy nem ő választott, a Megyei Iskolabizottság irányította a képzőbe. Néhányszor praktikus indokok is jelentkeztek: helyben volt az iskola, a lányoknak ideális szakma.

A pedagóguspálya választásának motívumai között első helyen humanisztikus indítékok (gyermekszeretet, másokon segítése) állnak. A gyermek őszinte szeretete alapja a fokozatosan kialakuló hivatásszeretnek, majd a későbbiekben megszilárduló hivatástudatnak. (*Hegedűs T.*, 1997, 240) Az interjúalanyok pályaválasztását a volt általános iskolai környezetük, családi hagyományaik is meghatározták, befolyásolták. A képzőbe úgy léptek a diákok az 1950-es években, hogy élethivatásul választották a tanítói pályát.

A gyermekek szeretete, hivatásszeretet, felelősségteljes pedagógusi munka jelenik meg a legtöbb válaszban, ezeknek összefoglalása jelenik meg az alábbi részletben: „Amit erre rögtön válaszolok, és mindig amikor megkérdeznek, az az, hogy nagyon szeretem a gyerekeket, jólesik a gyerekek ragaszkodása, szeretete. Annál nincs jobb érzés, hogy látom a tanítványaimon, hogy fontos vagyok nekik és szeretnek...Ez nem is egy foglalkozás, ez egy hivatás, ami nagyon sok örömet nyújt nekem. A második, amit erre a kérdésre válaszolni szoktam: egy nagyon érdekes foglalkozás, egy nagy kihívás. Nagyon változatos tevékenység is, hiszen minden gyerek más és más, nincs két egyforma gyerek. A harmadik, amit válaszolhatok rá: a tanáraink pozitív hatással voltak rám, példaértékű volt jó néhányuk.

Ez egy felelősségteljes munka, nem mindegy mit engedek ki a kezeim közül. Szeretek emberek között lenni, mindig is szerettem a közösséget.”

A gyermekkori tanítói szerep átélése is megjelent a beszélgetésekben: „A 7. és 8. osztály befejezése után a nyári szünetben az óvoda dajkáját én helyettesítettem. Ekkor érlelődött meg bennem, hogy tanító leszek. Örültem, ha egy sírós gyereket megvigasztalhattam. Nagyon büszke és boldog voltam, hogy az augusztus 20-ai ünnepélyre a műsor összeállítását az óvónő rám bízta. Emlékszem, nagyon nagy tapsot kaptunk.”

A pedagógusszülők, rokonok példája is meghatározó volt: „Minden nyáron napközit vezettem Nagylengyelben és Gellénházán. Több alkalommal olvasását tanítottam anyukám alsós osztályában, így hamar beletanultam a tanítós mesterség fortélyaiába.” A családi hagyományok készítő hatásáról szólt egy másik beszélgetés is: „Belém ivódott már akkor. Édesapám pedagógus, nagyapám pedagógus, édesapám testvérei pedagógusok voltak. Hát én beleszülettem.”

Pályaválasztásának komplex motívumairól az alábbiak szerint számolt be az egyik kikérdezett: „Pozitív anyai készítés miatt: „Nem lehetsz te is napszámos, neked többre kell vinned fiam!” Éreztem, hogy valamiféle felemelkedési lehetőséget fog adni. Tetszett az a munka, amelyet a tanáraim által megismertem és ezt példaértékűnek tartottam.”

Az a néhány személy, akik kényszerből választották a tanítóképző intézetet mindannyian azt nyilatkozták, hogy megkedvelték iskolájukat, később a foglalkozásukat, mint ahogyan a következő interjú adó is: „Szükségből választottam a tanítói szakmát. A nővérem is az volt, és én vegyész akartam lenni, de nem jelentkezhettem, mert X-es származású vagyok, és nővérem elintézte, mint pedagógus, hogy én is oda menjek. De nagyon megszerettem, nem bántam meg.”

A szülők, tanárok javasolták, támogatták gyermekeik pályaválasztását. A szülők engedték a javaslatuktól eltérő iskolaválasztást is: „Kereskedelmi iskolába szántak, de nem bánták, hogy ezt választottam, örültek.”

9.4. Felkészülés a pályára, középiskolás évek

9.4.1. Alkalmassági vizsga

Az alkalmassági vizsga 1945-1959 között különböző területeket ölelt fel. A 40-es években a felvételi összetettebb volt: „Külsőre megnézték, egészségesek vagyunk-e...Elvégeztünk néhány egyszerű tornagyakorlatot, illetve egyéb készség gyakorlatokat, majd átvezettek minket egy nagy terembe, ahol sok kis gyerek játszott. A terem szélén az apácák figyelték, hogyan sikerül felvennünk a kapcsolatot a gyerekekkel. Ez számomra nem jelentett gondot! Rövid időn belül játékba kezdtem velük. A végén közölték velünk, kinek van érzéke a gyerekekhez, kit javasolnak a pályára, és kit tanácsolnának el.”

Rövid ideig nem végeztek alkalmassági vizsgát, így az alkalmatlanokat az első osztályban irányították másik iskolába. Az 1952-től járási székhelyeken mérték fel a jelentkezők zenei képességeit. Ebből a korszakból elevenítette fel élményeit a kőszegi tanítóképzőbe jelentkező beszélgető partnerünk: „A vasvári óvónőképzőbe kellett elmenni, ott volt a felvételi. Zenéből kérdeztek. Énekelni és szolmizálni kellett egypár kötelező és szabadon választott népdalt...a második év után mindenkivel elbeszélgettek, és a hivatástudatát átvizsgálták. Akiket úgy gondolták, hogy nem lenne jó tanító, azt áthelyezték a gimnáziumba vagy más iskolába.”

Az ötvenes években a felvételnek már nem csak zenei alkalmasság volt meghatározó, hanem egyre fontosabb lett a jó általános iskolai tanulmányi eredmény.

Az utolsó induló középfokú képzésbe felvett osztályoknál már sokrétű felmérésen estek át a jelentkezők: „A felvételi a négy éves képzőbe elég szigorú volt, hiszen már csak egy

osztályt vettek fel. Ének-zene felvételivel kezdett mindenki, és ez volt a döntő, aki ott nem felelt meg, azt eltanácsolták. Utána írásbeli matematika és magyar vizsga volt, végül szóbeliztünk magyarból.”

9.4.2. Középiskolai tanulmányok

A megkérdezettek nem fogalmaztak meg elképzeléseket, elvárásokat a képzésükkel kapcsolatosan a fiatalkori pályaválasztásuk miatt.

A kedvelt tantárgyak sorrendje a következők szerint alakult:

1. magyar	10. rajz
2. ének-zene	11. módszertan
3. matematika	12. kémia
4. történelem	13. tanítási gyakorlat
5. pedagógiai	14. logika
6. földrajz	15. fizika
7. lélektan	16. orosz
8. testnevelés	17. műhelygyakorlat
9. biológia	

Az általános műveltség tárgyai voltak a legnépszerűbbek. A szakmai tárgyak közül a pedagógia az ötödik helyen látható. A lélektant nehezebbnek tartották a pedagógiától. A módszertan helye véleményünk szerint vitatható, hiszen önálló tárgyként csak 1953/54-ig oktatták. A tanítási gyakorlatok háttérbe szorulása meglepő. A szakmai tárgyak legkevésbé kedvelt tantárgya a logika lett.

A nem szeretett tárgyak között a fizikát, kémiát, orosz nevezhetjük meg. Ezek mellett ott találjuk azokat is, amelyek a kedveltek között is szerepeltek, így a matematika, az ének, a történelem.

A tanítóképzőben dolgozó tanárokról a visszaemlékezők a személyes példamutatást, szakmai hozzáértést emelték ki. A tanárokat a következő jellemzőkkel írták le: „Kimagasló felkészültséggel rendelkeztek. Többen voltak, akik főleg a polgári értékeket próbálták továbbadni a diákoknak. Szaktekintélyek voltak, személyes példájuk sokat jelentett nekünk. Erkölcsileg kifogástalan példát mutattak. Szakmailag magabiztosak, nagy tudásúak voltak.”

„Az első naptól leendő kollégáinknak tekintettek bennünket, soha nem éreztették velünk, hogy mi csak tanulók vagyunk, kis tanítónénik voltunk. Az utolsó években gyakran előfordult az is, hogy gyakorlásképpen az óráik egy-egy részét átengedték nekünk, természetesen felkészítés után, és egyikünknek-másikunknak tovább kellett vinni, vagy befejezni az órát. Mindannyian komolyan vettük ezt a tanítósdit, gyerek, tanár egyaránt. Így a tanult elméleti ismereteket, a látogatásunk tapasztalatait a gyakorlatban is megtapasztaltuk.”

A válaszadók mindegyike azt állította, hogy a középfokú képzésben az elmélet és a gyakorlat egymásra épült.

A képző nyújtotta általános műveltségi szintre vonatkozó kérdés megosztotta a vélekedőket, ezek alapján az alábbi csoportokat különítettük el:

1. „A gimnázium magasabb szintű műveltséget biztosított.”

„A gimnáziumi tananyagtól a képző tananyaga csak a pedagógiai tárgyakban különbözött. Az általános képzést nyújtó tárgyak jól megadták az általános műveltség alapjait, mert a tanárok szigorúan megkövetelték a tanulást.”

2. „A tanítóképzősök magasabb szinten voltak.”

„Sokrétű volt a tudásunk, ez abból a sok tantárgyból is látható.”

3. „Középszinten ismerkedtek meg. Nagyjából egy szinten álltak a gimnáziumban tanulók szintjével.”

„A tanítóképzősök inkább a reálgimnáziumok szintjén álltak.”

4. „A korhoz képest általánosan művelt, képzett szakembereknek számítottak [a tanítóképzősök].”

„Az általános műveltséget alapszinten megkaptuk és elég volt arra, hogy továbbfejlesszük.”

„A gimnáziumban oktatáscentrikusság, elméleti töménység volt. A tanítóképző a gyakorlati és az önálló közéleti életre készítette fel.”

„A gimnáziumhoz képest kevesebb volt, de a szakmához nagyon is megfelelő volt.”

A gyakorlati képzés valamennyi formáját fontosnak gondolták a visszaemlékezők. A tanítási gyakorlatokon a gyakorlóiskolai tanító, a szaktanárok, a pedagógia tanára segítően bírálták a növendékek tanításait. A gyakorlóiskolában 12-20 órát tartottak.

9.4.3. A gyakorlóév

A gyakorlóévet a válaszadók 7%-a a lakóhelyén, 64% a lakóhelye közelében, 28 %-a távoli településeken, 1%-a Budapesten töltötte. A gyakorlóévre általában a lakóhelyüktől távoli falvakba, tanyaközpontokba, pusztákra kaptak beosztást, ezért albérletben laktak. Az elosztás csalódásairól szól a következő idézet: „Amikor a Fejér Megyei Tanácsnál megtörtént az elosztásunk, akkor érte a tanítójelölteket pályájuk elején az első csalódás. Kéréseiket egyáltalán nem vették figyelembe. A gyakorlóévre történő eligazításon olyan kemény hanggal találkoztak a jelöltek, ami számukra eddig ismeretlen volt. A megye legtávolabbi, s legkisebb helyei is kaptak gyakorlóéveseket. S akinek ez nem tetszik, nem kap oklevelet- mondta Cs. L. akkori első titkár.”

A gyakorlatozók az egész évet végig tanították, közülük senkit sem osztottak be féléves hospitálásra, majd utána félévi tanításra.

A tanítójelöltek általában összevont osztályokban tanítottak. A szabályoktól eltérően felső tagozatos tárgy tanítására is kaptak megbízást. Iskolán kívüli tevékenységeik számosak voltak, népművelői feladatok, mozgalmi, agitációs munkát végeztek:

- a falu kulturális életének szervezése (könyvtár vezetése, tánckör, színdarab, varró-, és egyéb tanfolyamok vezetése,
- a községi ünnepségek rendezése,
- esti iskolában, analfabéta tanfolyamokon tanítás,
- tsz szervezésben, népszámlálásban, állatösszeírásban, aratáson, begyűjtésen közreműködés,
- békekölcson jegyzése, közös televíziózáskor a kultúrházban felügyelt ellátása.

A szakmai segítség sok esetben csak névleges volt. A gyakorló tanítójelölt legfőbb patronálója az idősebb tanító volt. Segítőként az igazgatót is megjelölték a válaszadók. Magára maradt a gyakorlaton a jelöltek 17%-a, csak 8% volt elégedett a mentor, a vezető tanító segítségével.

Az anyaiskolával nem volt kapcsolata a gyakorlatot teljesítők 45 %-ának, ők magukra maradtak, főleg azoknál jelentkezett ez, akiknek a képző intézményét megszüntették. Jó kapcsolatról az érintettek 16%-a számolt be, ők probléma esetén bementek, levelet küldtek a képzőbe, negyedévente konzultáción megjelentek a tanítóképzőkben. A mintaszerű gyakorlóévről álljon itt egy idézet: „Mint gyakorlóéves mellém állítottak egy olyan pedagógust, aki állandóan látogatott és nézte a vázlataimat, természetesen az órákat látogatta, és mindig megbeszéltük, hogy mi volt helyes, mi volt helytelen, mit kellett volna másképp csinálni. Természetesen ezekre az órákra én is felkészültem mindenféle segédeszközökből, kézikönyvekből és mindenből. Negyedévenként mentünk konzultációra

Esztergomba, három napot töltöttünk ott, ahol megnézték mindenkinek azokat a feljegyzéseit, amit kapott attól az instruktortól, aki megnézte az óráinkat...minden olyan dolgot be kellett mutatnunk a képesítő vizsgán, amit abban az évben gyakorlatban tettünk.”

A gyakorlatot az általános iskola igazgatója, igazgatóhelyettese, a szakfelügyelő ellenőrizte. A tanítóképzők igazgatói, tanulmányi vezetői, szaktanárai ritkán tudtak ellenőrzésre elmenni.

A gyakorlóévesek lakhatási körülményei a település adottságaitól függően alakult, egyesek szobát béreltek étkezéssel, önellátással, míg a szerencsésebbek általában többedmagukkal szolgálati lakást kaptak. Az alacsony tanítói fizetésből az albérletet, az étkezést kifizetve alig maradt meg valamennyi: „A község – mivel állomása nem volt – a B területi csoportba volt sorolva. Ennek megfelelően bruttó fizetésem 816 Ft volt. Albérletben laktam, ahol étkezést is kaptam. Havi 400 Ft-ért. A fizetést terhelte még 150 Ft Békekölcsön és az u.n. gyermektelenségi adó, a fizetés 4 %-a. Félhavonta 70-110 Ft között maradt költőpénzem.”

Amikor a képzésük hiányosságaira kérdeztünk rá, akkor az első válasz az volt, hogy nagy felkészültségükben hiányosságokat nem tapasztaltak. Végül megadtak olyan területeket, ahol a képzésük nem volt tökéletes:

- adminisztrációs teendők kevésbé ismertek,
- nagyok voltak az osztálylétszámok,
- tervezési dokumentumok készítésében járatlanok,
- az osztályozás, a fegyelmezés problémái.

A gyakorlóév további nehézségei voltak.

- délutáni tanítás
- infrastruktúra hiánya (víz, villany, út)

- az iskolák felszerelése.

Az iskolák igazgatói, a szülők szeretettel fogadták a gyakorló tanítójelölteket. Az első találkozások alkalmával kevesen részesültek ehhez hasonló kellemetlen élményekben:

„Nem szeretjük ám a gyakorlókat!”

„Megint egy kezdő!”

„Újra egy zöldfülű!”

A gyakorlóév hasznosságát 86%-ban nagyon hasznosnak ítélték meg, az alábbi indokokat adták: „Kipróbálhattam magamat.”

„Bemutatta a pedagóguspálya szépségeit, de a nehézségekre is felhívta a figyelmet.”

„Vízválasztó volt, hogy megszeretjük-e a szakmát.”

„Önállóságra nevelt, megtanultuk, hogy csak magunkra számíthatunk.”

9.4.4. A képzés színvonalának megítélése

A képzés érdemei, erősségei a soron következő kategóriákban foglalható össze:

- Jó felkészítést, jó pedagógiai felkészítést adott. „Pedagógiailag jól felkészített.”
- Kiváló gyakorlati kiképzésben részesültek a tanítóképzősök. „Sok volt a gyakorlat.”
- A módszertani képzés hangsúlyos volt. „Sok gyakorlati, módszertani fogást adtak, felkészítettek bennünket arra, hogy hogyan tanítsuk a gyerekeket.”
„Híres felkészítést kaptak. Ismeretekben szegényes volt, azonban metodikai szempontból igényes volt.”
- Széles tevékenységi kínálata volt az iskolatípusnak. „Sokrétű, színes volt az oktatás.”

- Kidomborodott a 14-18 éves korosztály nevelése. „Emberré, rendes munkára, kötelességtudatra, pontosságra nevelt.”

„Az emberi magatartást erősen befolyásolták, formálták. Személyesen törődtek minden hallgatóval.”

A képzéssel elégedettek nem tudtak hiányosságokat megnevezni. A végzett diákok mindannyian elégedettségükről beszéltek.

9.4.5. A pálya megítélése

A kikérdezettek mindegyike helyesnek tartja pályaválasztást, senki sem bánta meg, hogy tanítói pályára lépett. Ugyanígy döntene a válaszadók zöme, illetve ugyanígy csak akkor döntene, ha az akkori élet- és létforma visszatérne, mert mai körülmények között már nem döntene hasonlóan. Gyermeküknek, unokáinak ajánlották a pedagógusi pályát, vannak is akik követik a példát. A kisebbség itt is megfogalmazta a megváltozott kor miatt, hogy nem ajánlaná ismerőseinek a pedagógusi munkát.

Az interjúk elemzése során megerősítést nyert az a feltevés, hogy az egykori diákok már a pályaválasztásuk idején hivatástudattal választott pályát. Tanáraikról azt vallották, hogy nagy szakmai hozzáértéssel, elkötelezetten neveltek-oktattak. A tanítóképző iskolák szakmai munkáját kivétel nélkül minden kikérdezett eredményesnek ítélte meg. Az egykori iskolatípus erősségének az elmélet és a gyakorlat egységét, a gyakorlati képzés eredményességét, a hangsúlyos módszertani képzést jelölték meg. Valamennyi interjúalany emlékezetében a tanítóképző intézetek pozitív képe él.

10. Következtetések, összefoglalás

„Pedagógussá válni és annak megmaradni sajátos életformát és annak megfelelő életvezetést, elkötelezettséget jelent. Akik ma e pályán dolgoznak, pontosan tudják ezt, és többségükben ragaszkodnak munkájukhoz, de szem előtt kell tartani, hogy a hivatástudat nem konstans, hanem a körülményektől függően pozitív, illetve negatív irányba is változhat.” (Salamon és Széphalmi, 1988, 89)

Akik a 20. század közepén tanítóképzőkben tanultak hivatástudattal léptek be a képzésbe, ahol tanáraik ezt tovább erősítették, s pályájuk folyamán végig ragaszkodván munkájukhoz szakmájuk elkötelezettjeivé lettek. Napjaikban sok elkötelezett tanítóképzős hallgatóra, pedagógusra lenne szükség.

Miért lettek a hajdani tanítóképzősök a tanítói szakmai elkötelezettjei? A következőben szeretnénk a lehetséges tényezőket összefoglalni elkerülve az eddigiekben leírtak gyakori ismétlését.

A tanítóképzés története 1945-1959 között a képzés struktúráját (5, 4 év, főiskola), tartalmát (tanterv, tananyag), fejlesztésének perspektíváját a politikai, hatalmi érdekek determinálták.

1945-1959 között az iskolarendszer dinamikusan fejlődött, biztosították az oktatási rendszer működését, új iskolahálózatot hoztak létre, először az alapfokú, majd a középfokú oktatási intézmények szintjén. 1949-re kiépült az egységes iskolarendszer, amelynek nagy vesztesei az egyházi tanítóképzők voltak. A munkás-paraszt fiatalok nagy számban kerültek be a középfokú iskolákba, a tanítóképző intézetekbe.

A főiskolai tanítóképzés politikai kieroszakolása nem tette maradandóvá a tanítók főiskolai szinten történő képzését, elsősorban gazdasági okok miatt újra meg kellett szervezni a középfokú tanítóképzést.

1949-ben a középfokú iskolák átszervezésekor került sor a tanítóképzés képzési ciklusának csökkentésére. A tanítók képzése csak az 1-4. osztály tanítására korlátozódott, a tanítói kompetenciahatárt a tizedik életévnél vonták meg. A szakmai értékek, a gyermekközpontúság háttérbe szorulásával, továbbra is működtek, garantálva a képzés eredményességét. A szakmai értékek folyamatosan jelen voltak, megmaradtak (a gyakorlati képzés formái, arányai változatlanok maradtak, megnevezésbeli változások történtek csak). Az értékörzésben jelentős szerepet töltöttek be a tanítóképző intézeti képesítésűek, szakmai tudásuk, habitusuk példaként szolgált a gimnáziumi tanárok, s más képesítésű pedagógusok előtt.

A középfokú képzés tantárgyainak tartalma, mennyisége lehetővé tette az általános műveltség és a mesterségbeli tudás elsajátítását.

A középszintű tanítóképzés hagyományai működtek 1945-1959 között. Ezek közé tartozott a pedagógiai fogások gyakorlati elsajátítása, a tanítójelöltek hivatástudatának kialakítása, fejlesztése.

11. A kutatás eredményeinek felhasználhatósága

A disszertáció eredményei felhasználhatók a tanítóképző főiskolákon a neveléstörténeti oktatásban, hozzájárulhat a korszakhoz tapadó antikorszak szemlélet meghaladásához. Ösztönzést adhat a neveléstörténeti kutatásban a szóbeli források felhasználhatóságára.

A tanítóképzős hallgatóknak korszerű neveléstörténeti műveltséggel kell rendelkezniük, gazdag és sokrétű ismeretanyagot kell birtokolniuk, ennek a része a tanítóképzés története is.

Rövidítések

BAZML	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
BFL	Budapest Főváros Levéltára
CSML	Csongrád Megyei Levéltár
HBML	Hajdú-Bihar Megyei Levéltár
JNSZML	Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára
MOL	Magyar Országos Levéltár
VML	Vas Megyei Levéltár
VML KFL	Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltár
d	doboz
kd	kisdoboz
k	kötet

Jegyzetek

- 1 3 éves terv (1947) A Magyar Kommunista Párt javaslata. Budapest.
- 2 A diákság (1946) közmunkája: *Szabad Esztergom*, 1946. 18. sz. 3.
- 3 A francia közoktatásügy szervezete (1948): *Köznevelés*, 4. 16. sz. 389-391.
- 4 A répcseszentgyörgyi (1947) Móricz Zsigmond Művelődési Telep felvételi tájékoztatója a paraszt dolgozók tanítóképzőjébe. *Új Nevelés*, 1. 2. sz. 24.
- 5 Angyal János (1945): Nevelők képzése az általános iskola számára. *Köznevelés*, 1. 9. sz. 2-4.
- 6 Az esztergomi (1948) Érseki Tanítóképző diákjai becsmérelték a honvédséget. *Szabad Nép*, 1948. június 19. 5.
- 7 Az Esztergomi Érseki (1948) Tanítóképzőben: a tanárok demokrácia ellen uszítottak. *Népszava*, 1948. június 19. 6.
- 8 *Az iskolák (1948) államosítása*. Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest.
- 9 Bábosik István (1997, szerk.): *A modern nevelés elmélete*. Telosz Kiadó, Budapest.
- 10 *Balatonfüredi (1956) Pedagógus Konferencia*. Rövidített jegyzőkönyv, Kézirat, Közli: Füle Sándor
- 11 Balás Gábor (1948): Románia közoktatásügye 1947-ben. *Köznevelés*, 4. 16. sz. 395.
- 12 Ballér Endre (1996): *Tantervelméletek Magyarországon a XIX. XX. században*. OKI, Budapest.

- 13 Bereczki Sándor (1966): A tanárképző (pedagógiai) főiskolák lélektani és pedagógiai tantárgyainak tantervtörténeti fejlődése 1947-től 1964-ig. In: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1965*. Akadémiai Kiadó, 189-237.
- 14 Berzeviczy Gizella (1947): Milyen legyen a magyar nevelőképzés? *Embernevelés*, 3. 7-8. sz. 309-312.
- 15 Bizó Gyula (1958): A magyar tanítóképzés reformjának munkálatai. In: Kiss Árpád (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Akadémiai Kiadó, 495-509.
- 16 Bollókné Panyik Ilona (1990): A magyar tanítóképzés tantervtörténeti előzményei és hasznosítási lehetőségeik a négyéves tanítóképzés tervezésében. In: Magyarfalvi Lajos (szerk.) *A tartalmilag megújított négyéves tanítóképzés*. Ts-4 Programiroda - OPKM, Budapest. 13-46.
- 17 Bollókné Panyik Ilona (1996): Az állami tanítóképzés és a népoktatás összefüggése. *Pedagógusképzés*, 1-2. sz. 59-69.
- 18 Bollókné Panyik Ilona, Hunyady Györgyné (2003): A tanítóképzés az integrált felsőoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*. 53. 7-8. sz. 4-16.
- 19 Cseh Sándor (1996, szerk.): *Tanító- és óvóképző főiskolák az új ezredév küszöbén*. Tanító- és Óvóképző Főiskolák Kollégiuma, Debrecen
- 20 Csuvaszkij reszpublikanszkij insztyitut obrazovannija...
<http://gov.cap.ru/hierarhy.asp?page=/94353/116843/116883> Letöltés: 2006. szeptember 28.
- 21 Darvas Péter, Gyekiczky Tamás (1986): *A középfokú szakoktatás rendszerének átalakulása 1949-1956 között*. Oktatókutató Intézet, Budapest
- 22 Deli István (1994): *A gyakorlatvezetés pedagógiája*. CSVMTF, Kaposvár.

- 23 Deli István (1996): A pályára való gyakorlati felkészítés történeti alakulása a tanítóképzésben. *Pedagógusképzés*, 1996. 1-2. sz. 229-233.
- 24 Dobinson, C. H. (1956): A kettős rendszer kérdése. In: Füle Sándor (szerk.): *Az elemi iskolai tanítók oktatása és képzése*. Az UNESCO Neveléstudományi Intézete által 1954. január 4-9-én Hamburgban rendezett értekezlet anyaga. Pedagógiai Tudományos Intézet, Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára, 24. szám, Kézirat 53-69.
- 25 Donáth Péter (2000): A felsőfokú tanítóképzés megteremtésének oktatáspolitikai előzményei, ideológiai motívumai (1953-1959). In: *Neveléstörténeti Füzetek* 18. A jezsuita tanügyi szabályzattól napjainkig. 99-110.
- 26 Donáth Péter (2001): A tanítóképzés a legfelső döntéshozó fórumok előtt 1954. Egy súlyos következményekkel járó oktatáspolitikai döntés születése. In: Donáth Péter, Farkas Mária (szerk.): *Filozófia-Művelődés-Történet 2001*. Trezor Kiadó, Budapest 73-116.
- 27 Donáth Péter, Szövényi-Lux Endréné, Rozsondai Zoltán, Rozsondai Zsolt (2004): *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért*. Trezor Kiadó, Budapest.
- 28 Dorst, W. (1951): Tanítóképzés a Német Demokratikus Köztársaságban. *Köznevelés*, 7. 6. sz. 260-261.
- 29 Dottrens, Robert (1956): „Oktatóképző főiskolán történjék-e az oktatóképzés? In: Füle Sándor (szerk.): *Az elemi iskolai tanítók oktatása és képzése*. Az UNESCO Neveléstudományi Intézete által 1954. január 4-9-én Hamburgban rendezett értekezlet anyaga. Pedagógiai Tudományos Intézet, Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára, 24. szám, Kézirat 41-53.

- 30 Dráviczki Sándor (2000): Tanítóképzés Északkelet-Magyarországon 1914-1959 között. Studium Kiadó, Nyíregyháza.
- 31 Dráviczki Sándor (2002): *A pedagógus*. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- 32 *Eötvös József* (1957) *válogatott pedagógiai művei*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 33 E. Szabó Zoltán (1999): A középfokú tanítóképzés értékei, tanulságai. In: Micheller Magdolna (szerk.) *Körös Tanulmányok Körös Főiskola, Békéscsaba-Szarvas* 233-244.
- 34 Faragó László (1946): Az angol nevelőképzés problémája. *Köznevelés*, 2. 8. sz. 7-8.
- 35 Fehér Erzsébet (1995): *Preceptorok és tanítók*. Tanulmányok a tanítóképzés történetéből. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- 36 Fehér Erzsébet (1997): *Az oktatás és nevelés története*. Munkajegyzet tanító- és óvóképző főiskolák számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- 37 Fináczy Ernő (1922): A tanítóképző-intézetek új szervezete. *Magyar Paedagogia*, 31. 1-2. sz. 14-19.
- 38 Füle Sándor (1956a): *A tanítóképzés újjászervezésének kérdései Magyarországon (1904-1956)*. Pedagógiai Tudományos Intézet Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára, 22. sz. Kézirat
- 39 Füle Sándor (1956b, szerk.): *Az elemi iskolai tanítók oktatása és képzése*. Az UNESCO Neveléstudományi Intézete által 1954. január 4-9-én Hamburgban rendezett értekezlet anyaga. Pedagógiai Tudományos Intézet, Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára, 24. szám, Kézirat.
- 40 Füle Sándor (1968): A közép- és felsőfokú tanítóképzés fejlődése. In: *Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményei. V.* Debrecen, 185-197.

- 41 Füle Sándor (1970): A magyar tanítóképzés reformjai (1945-1970). In: Kiss Lajos (szerk.): *Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményei VII.*, Debrecen, 7-19.
- 42 Gárdos Dezső (1945): *Hogyan vehet részt az új iskola az új világ felépítésében?* (kn.) Budapest.
- 43 Geissler, Georg (1956): Egyetemen történjék-e az oktató képzés. In: Füle Sándor (szerk.): *Az elemi iskolai tanítók oktatása és képzése*. Az UNESCO Neveléstudományi Intézete által 1954. január 4-9-én Hamburgban rendezett értekezlet anyaga. Pedagógiai Tudományos Intézet, Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára, 24. szám, Kézirat 21-41.
- 44 Gergely Jenő-Izsák Lajos (2000): *A huszadik század története*. Pannonica Kiadó, én.
- 45 Glatz Ferenc (1991): Az ún. Kádár-korszak kutatásáról. *História*. 13. 4. sz. 2-6.
- 46 Golnhofer Erzsébet (1990): *Pedagógiai nézetek Magyarországon 1945 és 1948 között*. Áttekintés a pedagógiai szakirodalom alapján. Kandidátusi értekezés, Kézirat.
- 47 Golnhofer Erzsébet (2006): Rendszerváltások a tudomány legitimációjában. Magyarország 1945-1949. In: Szabolcs Éva (szerk.) *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 9-28.
- 48 Gombos Norbert (2006): Tanítóképzés az ötvenes években. Az 1951. évi tanterv. In: Szabolcs Éva (szerk.): *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 114-133.
- 49 Gyalmos János (1948): Nevelőképző tanfolyamok Angliában. *Köznevelés*, 4. 24. sz. 621.

- 50 Gyarmati György (2005): *Kényszerpályás rendszerváltások Magyarországon, 1945-1949.* <http://www.mindentudas.hu/gyarmatigyorgy/20051017gyarmati.html>
Letöltés: 2006. szeptember 11.
- 51 Gyóni Lajosné (1986): Néhány szocialista ország tanítóképzésének összehasonlító vizsgálata. Kandidátusi értekezés, Kézirat.
- 52 Heckenast Dezső (1947): Alaposabb képzést kapnak a tanítók. *Nyugati Kis Újság*, 1947. január 31.
- 53 Hegedüs T. András (1997): *Pszichológia.* Fejlődés, nevelés, szocializáció, pedagógusok. Aula Kiadó, Budapest.
- 54 Horváth Márton (1975): A népi demokrácia közoktatási rendszere 1945-49. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 55 Isztorija MPGU I FNK. <http://fnk-mpgu.vowik.ru/history.php> Letöltés: 2006. szeptember 11.
- 56 Jeszipov, V. P, Goncsrov, N, K (1950): *Pedagógia.* A pedagógiai gimnáziumok III-IV. osztálya számára. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest.
- 57 Katus László (2004): *A 18-19. századi magyar történelem.* Előadás 2004. március 5. Pécsi Tudományegyetem BTK
- 58 Kardos József, Kornidesz Mihály (1990a): *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből I. (1945-1953).* Tankönyvkiadó, Budapest.
- 59 Kardos József, Kornidesz Mihály (1990b): *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből II. (1954-1972).* Tankönyvkiadó, Budapest.
- 60 Kelemen Elemér (1994): *Ezeréves a magyar iskola.* Lapok a neveléstörténetből. Pedagógusok Kiskönyvtára. Pedagógusok Szakszervezet Országos Irodája

- 61 Kelemen Elemér (1998): A magyarországi pedagógusképzés története, különös tekintettel az óvó- és tanítóképzés történetére. In: Gáspár László – Kelemen Elemér: Neveléstörténet problémátörténeti alapon. Okker Kiadó Kft. 169-186.
- 62 Kelemen Elemér (1999): Gondolatok a magyar tanítóképzés kettős évfordulóján. In: Donáth Péter, Hangay Zoltán: *Filozófia – Művelődéstörténet*. Trezor Kiadó, Budapest. 53-63.
- 63 Kemény Gábor (1945): Demokratikus iskolareform. *Embernevelés*, 1. 1. sz. 9-10.
- 64 Kemény Gábor (1946): Észrevételek a nevelőképzésről. *Embernevelés*, 2. 9-10. sz. 335-338.
- 65 Komlósi Sándor (1954): Neveljünk jó pedagógusokat a gyakorlóévesekből. *Nevelők Lapja*, 10. 16. sz. 3.
- 66 Kéri Katalin (2001): *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- 67 Ki. (1945): Új tanítóképzést. *Köznevelés*, 1. 7. sz. 7-8.
- 68 Kiss Árpád (1946a): A nevelőképzés reformja. *Köznevelés*, 2. 20. sz. 2-6.
- 69 Kiss Árpád (1946b): Nevelők a nevelőképzésről. *Köznevelés*, 2. 23. sz. 4-8.
- 70 Kiss Árpád (1948): A jövő nevelői. *Köznevelés*, 4. 10. sz. 205-207.
- 71 Kiss József (1933): *A magyar tanítóképzés reformgondolatai*. Sárkány Nyomda R.-T., Budapest.
- 72 Konsztantyinov N. A., Medinszkij E. N., Sabajeva M F (1982): *Isztorija pedagogiki*. Proszvesenyije, Moszkva.
- 73 Kovács Máté (1945): *A magyar köznevelés korszerű kifejlesztése*. (kn.) Budapest
- 74 Kovátsné Németh Mária (2000, szerk.): *Óvó- és tanítóképzés az ezredfordulón*. Tanító- és Óvóképző Főiskolák Kollégiuma, ÓTE, Kaposvár.

- 75 Kődöböcz József (1959): Csehszlovákia. *Köznevelés*, 15. 21. sz. 498-500.
- 76 Kődöböcz József (1986a): A magyar tanítóképzés néhány jellemző vonása. In: *Óvóképzők és tanítóképző főiskolák tudományos közleményei*. XX. 285-300.
- 77 Kődöböcz József (1986b): Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 78 Köves Gyula (1955): Innen-onnan. *Nevelők Híradója*, Kalocsai Járási Tanács Oktatási Osztályának körlevele, 1955. március
- 79 Ladányi Andor (1990): A felsőfokú tanítóképzés előzményei (1945-1959). In: Magyarfalvi Lajos (szerk.) *A tartalmilag megújított négyéves tanítóképzés*. Ts-4 Programiroda - OPKM, Budapest. 47-63.
- 80 Lukács Sándor (1946): A nevelőképzés reformjához. *Köznevelés*, 2. 23. sz. 1-3.
- 81 Lux Ibolya (2001): *Építsünk: malmokat... és – iskolát!* Pápai diákok 8. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa.
- 82 Mácsay Károly, Zombor Zoltán (1940): *Az ember lelki világa*. Franklin-Társulat, Budapest.
- 83 Medinszkij, E. N. (1947): *Narodnoje obrazovánije v SZSZSZR*. Ucsnedgiz, Moszkva.
- 84 Mészáros István (1995): *Magyar iskolatípusok 996-1990*. A magyar neveléstörténet forrásai VI. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- 85 Mészáros István (2000): *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.
- 86 Nádasi Mária (1996): A kikérdezés. In: Falus Iván (szerk.) *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Keraban Kiadó, Budapest, 171-211.
- 87 Németh András(1990): *A magyar tanítóképzés története*. Főiskolai Füzetek 11. Zsámbéki Tanítóképző Főiskola, Zsámbék.

- 88 Németh András(1993): A magyar tanítóképzés történetének vázlata 1775-től 1948-ig. In: Nagy Andor (szerk.) *Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Tanulmányok a neveléstudomány és a pszichológia köréből.* 121-134.
- 89 Németh András (2004): A pedagógusszerep történeti változásai. In: Németh András és Pukánszky Béla: *A pedagógia problémátörténete* Gondolat Kiadó, Budapest. 457-505.
- 90 Németh László (1945): *A tanügy rendezése.* (kn.), Budapest.
- 91 Oktatásügyi (1955) Párthatározatok.
- 92 Panyik Ilona (1991): A Budapesti Tanítóképző Főiskola. Tankönyvkiadó-Budapesti Tanítóképző Főiskola, Budapest.
- 93 *Pedagógia* (1949). A pedagógiai gimnáziumok számára. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest.
- 94 *Pedagógia I. (1951)* A tanítóképzők II. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 95 *Pedagógia II. (1952)* A tanítóképzők III-IV. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 96 Ravasz János, Felkai László (1951): *Magyar neveléstörténet.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- 97 Romsics Ignác (2000): *Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó, Budapest.
- 98 Rozsondai Zoltán (1948): A pedagógiai főiskola és a tanítóképző-intézetek. Első közlemény, *Köznevelés*, 4. 5. sz. 77-80.
- 99 Rozsondai Zoltán (1952): Tanítóképzésünk útja a felszabadulás óta. In: Donáth Péter, Szövényi-Lux Endréné, Rozsondai Zoltán, Rozsondai Zsolt (2004):

- KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért. Trezor Kiadó, Budapest, 194-203.
- 100 Salamon Zoltán, Széphalmi Ágnes (1988): *Pedagógus-életmód és tevékenység*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 101 Seidman, I. (2002): *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- 102 Simon Gyula (1965, szerk.): *Nevelésügyünk húsz éve 1945-1964*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 103 Sisova V. I., Zatjamina O. A, (1956): O prepodaványiji pedagogiki v dvuhgodocnom pedagogiceszkom ucilise na báze srednyeho obrazovanyija. *Szovjeszkaja Pedagogika*, 1956. 4.sz. 105-111.
- 104 Somos Lajos, Zentay Károly (1940): *Az ember lelki világa*. Szent-István Társulat, Budapest.
- 105 Súlyos (1948) ítéletek az esztergomi ügyben. *Magyar Nemzet*, 1948. június 23. 1.
- 106 Szabolcs Éva (2001): *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- 107 Szabolcs Éva (2006, szerk.): *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- 108 Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története*. Hollóssy J. Könyvnyomtató, Budapest.
- 109 Széchy Éva (1997): *A szocialista nevelés innovációs törekvései*. In: Bábosik István (szerk.): *A modern nevelés elmélete*. Telosz Kiadó, Budapest. 205-222.
- 110 Tanay Antal, Árpássy Gyula (én): *Egyetemes neveléstörténet és iskolaszervezetten*. Tankönyvkiadó, Budapest.

- 111 *Tanítójelöltek* (1951) *gyakorlóévének szabályzata*. Tankönyvkiadó, Bp.
- 112 *Tanítóképzők* (1953) *tantervei*. Magyar irodalom, magyar nyelvtan. Tankönyvkiadó.
- 113 *Tanterv* (1951) *a tanító(nő)képzők számára*. Budapest.
- 114 *Tanterv és* (1925) *utasítás a magyar királyi állami tanító- és tanítónőképző intézetek számára*. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- 115 Tibor István (1955): Gyakorlóévesek „indítása” Baranyában. *Köznevelés*, 11. 17. sz. 396.
- 116 Tóth Gábor (1993): A szegedi Apponyi Kollégium. *Pedagógusképzés*, 1993/1. sz. 130-167.
- 117 Tóth Gábor (2000): A filozófia-pedagógia szakos tanárképzés kialakulása és fejlődése Magyarországon (1899-1949). *Pedagógusképzés*, 2000/1-2. sz. 5-40.
- 118 Törvények (1951) és rendeletek hivatalos gyűjteménye, Budapest.
- 119 Ungváry Gyula (1958): A tanítóképzők érettségire épült IV. osztályairól. *Köznevelés*, 14. 9. sz. 197-198.
- 120 Vajda György Mihály (1948): A Csehszlovák közoktatás reformja. *Köznevelés*, 4. 18. sz. 447-450.
- 121 Vaskó László (1985): A közoktatástügy és az általános iskolai pedagógusképzés alakulása a felszabadulás után. In: Molnár Károly és Vaskó László: *A magyar demokratikus tanügy negyven éve*. MTA VEAB, Veszprém. 75-114.
- 122 Vaskó László (1959): *Logika*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 123 Vasznyejcsije zadácsi pedagógicseszkovo obrazobányija. (1955) *Szovjetszkaja Pedagogika*, 1955. 1.sz. 3-10.
- 124 Világszerte. Német Szövetségi Köztársaság. Nevelési Főiskolák. (1959): *Köznevelés*, 15. 4. sz. 94.

- 125   Weszely Ödön (1922): A tanítóképző intézetek új tanterve. *Magyar Paedagogia*,
31. 1-2. sz. 1-13.

Ábrajegyzék

1. **ábra:** A tanítóképző intézetek száma
2. **ábra:** A tanítóképző intézetek tanulóinak száma
3. **ábra:** A nappalis középiskolai tanulók megoszlása
4. **ábra:** A minta megoszlása iskolai végzettség alapján
5. **ábra:** A minta megoszlása származás alapján
6. **ábra:** A minta megoszlása a tanítóképző helye alapján

Táblázatok jegyzéke

1. **számú táblázat:** A tanítói szerepek alakulása, az alapfokú oktatás kiterjesztése és a tanítóképzés szervezeti kereteinek összefüggése.
2. **számú táblázat:** A tanítóképzők megoszlása felekezetek szerint 1948-ban.
3. **számú táblázat:** Kimutatás a szombathelyi tankerület volt egyházi tanítóképzőinek tanügyi alkalmazotti nyilatkozatairól.
4. **számú táblázat:** Iskolai átszervezések 1947-1951 között
5. **számú táblázat:** Tanítóképzős tantervek összehasonlítása óraterveik alapján.
6. **számú táblázat:** Az 1950-es gimnáziumi és tanítóképzős tantervek óraszámainak összesítése az óratervek alapján
7. **számú táblázat:** A gimnáziumi és tanítóképzős tananyag összevetése.
8. **számú táblázat:** A gimnáziumi és a tanítóképzős matematika és fizika tananyag összevetése.
9. **számú táblázat:** A szocialista pedagógia modellje
10. **számú táblázat:** Tanítóképzős tantervek tantárgycsoportjainak arányai.
11. **számú táblázat:** A gyakorlati képzés a középfokú képzésben.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm Kőte Sándornak, aki már nem lehet közöttünk, a segítségét, a meghitt beszélgetéseket, a felolvasó üléseken, csoportos beszámolókon az óvó, védelmező gyámkodását. Hálásan fogok rá visszaemlékezni.

Köszönet témavezetőmnek, Szabolcs Évának türelméért.

Ezúton köszönöm az ELTE PPK Doktori Iskolája oktatóinak bátorító szavait, Széchy Éva segítőkészségét.

Az egykori tanítóképzőmnek is hálás vagyok, akik elindítottak a tudományos kutatási tevékenység végzésében.

Nagyon köszönöm a tanító-, tanár nénik, urak kedvességét, akik a szóbeli kikérdezés során vallottak élményeikről.

Emlékezni fogok a levéltári kutatások hosszú téli, nyári, tavaszi óráira, különösen azokra, amiket Kőszegen töltöttem el Gizike és Imre társaságában.

Köszönet családomnak, Márknak, Boldizsárnak, Ildinek, hogy foglalkozhattam az értekezés témájával.

Mellékletek jegyzéke

Mellékletek jegyzéke

1. számú melléklet: Strukturált interjú

Strukturált Interjú kérdéssora

2. számú melléklet: A tárgyak és a heti órák táblázatos kimutatása (1911)

3. számú melléklet: A Magyar Királyi Állami Tanító- és Tanítónőképző-Intézetek számára kiadott 1925. évi Tanterv és Utasítás általános óraterve

4. számú melléklet: Liceumok óraterve az 1945/46-os tanévre

5. számú melléklet: Leányliceumok óraterve az 1945/46-os tanévre

6. számú melléklet: Tanító- és tanítónőképző intézet óraterve az 1945/46-os tanévre

7. számú melléklet: Liceumok óraterve az 1946/47-es tanévre

8. számú melléklet: Leányliceumok óraterve az 1946/47-es tanévre

9. számú melléklet: Tanító- és tanítónőképző intézet óraterve az 1946/47-es tanévre

10. számú melléklet: A Jászberényi Állami Liceum és Tanítóképző Intézet helyi tanterve az 1946/47-es tanévre

11. számú melléklet: Pedagógiai gimnázium óraterve az 1949/50-es tanévre

12. számú melléklet: Pedagógiai gimnázium átmeneti óraterve az 1949/50-es tanévre

13. számú melléklet: Tanító/nő/képző óraterve az 1950/51-es tanévre

14. számú melléklet: Átmeneti óraterv a tanító/nő/képzők részére az 1950/51-es tanévre

15. számú melléklet: Tanító/nő/képző végleges óraterve 1951.

16. számú melléklet: Tanító/nő/képző óraterve 1951.

17. számú melléklet: Tanító/nő/képző óraterve az 1953/54. tanév II. félév

18. számú melléklet: Az 1954/55 óraterv 8531-51/1954 IX. O.M.

19. számú melléklet: A szovjet tanítóképzők óraterve

20. számú melléklet: Romániai pedagógiai iskolák óraterve

21. számú melléklet: 1953/54-es román tanítóképzős óraterv

22. számú melléklet: A német tanítóképzők óraterve

23. számú melléklet: a pedagógiai tudományos intézet óratervi javaslata (1956)

22. számú melléklet: Tanítóképző intézmények száma

25. számú melléklet: A nappali tagozatos középiskolai tanulók százalékos megoszlása intézménytípusok szerint

26. számú melléklet: Tanítóképzők tanulólétszáma

27. számú melléklet: Érettségi (képesítő) vizsgát tett tanulók száma a tanítóképzőkben

28. számú melléklet: Pedagógiai gimnáziumok 1949-ben

29. számú melléklet: Tanítóképző intézetek 1953-ban

30. számú melléklet: Tanítóképző intézetek tanárainak száma

31. számú melléklet: Egy iskolára jutó tanuló, egy tanerőre jutó tanuló a tanítóképző intézetekben

32. számú melléklet: A tanulók nemi megoszlása a tanítóképző intézetekben

33. számú melléklet: Tanulók származása százalékban

34. számú melléklet: Első évfolyamos képzős tanulók tanulmányi előmenetele az általános iskolában (százalékban)

35. számú melléklet: Tanulók tanulmányi előmenetele a középiskolákban (százalékos megoszlás)

36. számú melléklet: Érettségi-, képesítő vizsgák eredményei a középiskolákban (százalékos megoszlás)

37. számú melléklet: Képesítő vizsgák eredményei a tanítóképzőkben (százalékos megoszlás)

38. számú melléklet: Képesítő vizsgák tárgyainak tanulmányi átlagai

- 39. számú melléklet: Egyéb statisztikai adatok
- 40. számú melléklet: Dolgozók tanítóképzőinek száma
- 41. számú melléklet: Dolgozók tanítóképzőinek létszáma
- 42. számú melléklet: Tanítóképző-intézeti tanári végzettségűek aránya néhány képzőben
- 43. számú melléklet: A Pedagógiai Főiskola szakcsoportjai
- 44. számú melléklet: A Pedagógiai Főiskola óraterve
- 45. számú melléklet: A Pedagógiai Főiskola óraterve (lélektan, pedagógia)

Mellékletek

1. SZÁMÚ MELLÉKLET: STRUKTURÁLT INTERJÚ

„Az életet nem azok a napok
jelentik, amelyek elmúltak,
hanem azok, amelyekre emlékezünk”
(Pavlenko)

Tisztelt Kolléga, Kolléganő!

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola Tanítóképző Intézetében oktatók pedagógiát tanító szakos hallgatóknak. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktori iskolájában készülő doktori disszertációmhoz szeretném a segítségét kérni, bár tudom, hogy elfoglaltságai mellett az interjú kérdéseinek a megválaszolása is tehernek számíthat. Ennek ellenére mégis a tanítóképző intézetben eltöltött diákévek, a tanítói pályán eltöltött első évek, a nevelői pályafutás felidézésére, a kérdések átgondolt megválaszolására szeretném kérni, ezzel is segítve a tanítóképzés történetének kutatását.

Kérem, a kérdések alapján mondja el munkatársamnak tapasztalatait, emlékeit. A válaszadáshoz becsléseink szerint kb. 1-3 óra szükséges. Nagyon kérem, szánja rá az időt!

A dokumentációban szereplő adatokat az idevonatkozó adatvédelmi rendelkezéseknek megfelelően bizalmasan kezeljük, azokat más célra fel nem használjuk, másoknak ki nem adjuk. Kérem, hogy a kérdőív végén található nyilatkozatot szíveskedjen kitölteni: töltsse ki a felső nyilatkozatot, ha beleegyezését adja abba, hogy válaszait név szerint is idézhessem a dolgozatban, illetve az alsót abban az esetben, ha nem járul hozzá ahhoz, hogy véleményeire név szerint hivatkozzam.

A válaszborítékban kérem, küldje vissza a kikérdezővel az adatlapot, a nyilatkozatot és a visszaemlékezését.

Nagyon köszönöm fáradozását!

Szombathely, 2001. szeptember 2.

Molnár Béla
főiskolai adjunktus

NYILATKOZAT

Felhatalmazom Molnár Béla főiskolai adjunktust, hogy az interjú során adott válaszaimat disszertációjában felhasználhatja, s a hivatkozások jegyzékében a nevemet szerepeltetheti.

.....

a nyilatkozatot tevő aláírása

NYILATKOZAT

Nyilatkozom, hogy az interjú során adott válaszaimat Molnár Béla főiskolai adjunktus disszertációjában felhasználhatja, de a hivatkozások jegyzékében a nevemet nem szerepeltetheti.

.....

a nyilatkozatot tevő aláírása

Strukturált Interjú kérdéssora

Részt vevő személyek: középfokú tanítóképzőt végzettek (1945-1961)

Módszer: strukturált interjú

Eszköz: magnetofon vagy jegyzőkönyv

Minta: fő résztvevő

Adatok felvétele, gyermekkori, családi, baráti, iskolai, pedagógusokkal kapcsolatos élmények.

1. Demográfiai kérdések

Az adatközlő neve:

Az adatközlő születési ideje:

Az adatközlő születési helye:

Az adatközlő iskolai végzettségei:

Az adatközlő szüleinek mi volt a foglalkozása:

Az adatközlő mikor kezdett el dolgozni, tanítani:

Az adatközlő milyen beosztásokat töltött be (osztálytanító, munkaközösség-vezető, igazgatóhelyettes, igazgató, szakfelügyelő, szaktanácsadó, szakértő, szakszervezeti vezető):

Az adatközlő gyermekeinek száma:

Az adatközlő gyermekeinek milyen iskolai végzettségei vannak:

Kapott-e kitüntetéseket:

Vannak-e megjelent írásai, cikkei, tanulmányai:

Voltak-e társadalmi megbízatásai (tanácsstag, önkormányzati képviselő):

2. Fő kérdések

2/a *A középfokú tanítóképző helye*

Az adatközlő hol végezte középfokú tanítóképzős tanulmányait:

Milyen képzési formában vett részt (nappalis diák, gimnázium után, dolgozók iskolája, egyéb)?

Mi volt az intézmény neve (nevei):

Az adatközlő mikor tanult a képzőben (kezdet, vége):

A tanítóképző intézetek struktúráját 1945-1959 között nagyon sokszor változtatták: a szülők körében volt-e valamiféle bizonytalanság a középiskolai beiskolázással kapcsolatosan a tanítóképző intézetekkel szemben?

2/b *A pályaválasztás*

Miért választotta a tanítói pályát?

Az Iskolabizottság akarata ellenére iskolázta-e be a tanítóképzőbe?

Volt-e olyan személy, aki szerepet játszott a döntésében? Mi volt a véleménye szüleinek, tanárainak, barátainak?

A tanítóvá válás folyamata, a fejlődés állomásai, a tanítóképzőben szerzett élmények. Fő kérdések folytatása

2/c *Felkészülés a pályára, középiskolás évek*

A jelentkezésnek, a felvételnél voltak-e alkalmassági feltételei, melyek voltak?

Egyéb feltételeket mérlegeltek-e (származás: munkás, paraszt, egyéb, általános iskolai tanulmányi eredmény)?

Milyen elképzelései, elvárásai voltak a képzéssel kapcsolatosan a tanulás előtt?

Mely tárgyakat kedvelte a képzőben? Miért?

Mely tantárgyakat nem kedvelte? Miért?

Milyen példát adtak a tanárok saját óráikkal a képzősöknek leendő tanításaikhoz?

Hogyan épült egymásra az elmélet és a gyakorlat?

Hogyan ítéli meg: a képzősök milyen szinten ismerkedtek meg az általános műveltség elemeivel? Kevés volt-e az óraszám erre a területre? A reál és humángimnázium általános műveltségi szintjéhez viszonyítva hol álltak a tanítóképzős diákok?

A gyakorlati képzésnek milyen formái voltak?

Hogyan zajlott a gyakorlat a gyakorlóiskolában?

Összesen hány tanítási órát tartott a gyakorlóiskolában?

Segítették, vagy bírálták tanítási próbálkozásait?

2/d *Gyakorlóév:*

Hol töltötte az 1 éves gyakorlóévet?

Milyen jellegű település volt az? (tanya, falu, város)

Ez a helyszín lakóhelyéhez képest milyen távol volt?

Ki osztotta be Önöket? Milyen szempont alapján?

Egy teljes tanévet vagy csak félévet tanított-e a gyakorlóév alatt?

Milyen meglepetések érték, amikor elfoglalta állomáshelyét?

Mennyi fizetést kapott? Hol lakott, étkezett? Mennyi maradt a pénzéből?

Ki segítette a gyakorlóév alatt?

Ki ellenőrizte a munkáját?

A gyakorlóév alatt a képző intézmény miként segítette, koordinálta a munkát, mit kaptak a képzőtől?

Rendezett-e a képző a gyakorlóévesek számára konferenciát?

A tanításon kívül egyéb feladatokat kellett-e végezniük?

Ítélt-e meg a gyakorlóévet: hasznos volt-e vagy nem! Miért?

Nehéz volt-e képesítőzni a gyakorlóév után, a tanulmányok befejezése után, 1 év kihagyással?

Milyen nehézségei voltak a gyakorlóévben?

Milyen területen érezte már a gyakorlóévben, hogy jól mennek a dolgok?

Milyen szerepe volt az első tapasztalatoknak a későbbi pedagógiai munkájában?

A gyakorlóév tapasztalatai alapján igazolódott vagy inkább kérdésessé vált pályaválasztásának helyessége?

2/e *A képzés színvonalának megítélése:*

Miben volt jó az Önök felkészítése a képzőben?

Mit kellett volna másképpen oktatni a képzőben?

Milyen hiányosságot érzett és tapasztalt munkájában, amely a felkészítéssel hozható összefüggésbe?

Kikre emlékszik tanárai közül? Mit gondol, miért őrizte meg őket emlékezetében?

3. A pálya megítélése

Hogyan ítéli meg most: helyes választás volt-e, hogy pedagógus lett?

Megbánta-e választását?

Ugyanígy döntene most is?

Gyermekeinek, unokáinak, ismerőseinek javasolná-e ezt a pályát?

2. SZÁMÚ MELLÉKLET: A TÁRGYAK ÉS A HETI ÓRÁK TÁBLÁZATOS KIMUTATÁSA (1911)

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	Heti órák összege
Hit- és erkölcstan	2	2	2	2	8
Neveléstan:					10
A testi élet ismertetése	2				
A lelki élet ismertetése		3			
Népiskolai oktatástan } A népoktatásügy szervezete }			3		
A nevelés története				2	
Tanítási gyakorlat			2	6	8
Magyar nyelv és irodalom	4	4	3	3	14
Német nyelv	2	2	2	2	8
Történet	3	3	2		8
Alkotmánytan				2	2
Földrajz	2	2	2		6
Mennyiségtan	4	3	2	3	12
Terményrajz és kémia	3	3	4		10
Fizika			2	3	5
Egészségtan				1	1
Gazdaságtan (háztartástan)	2	2	2	2	8
Ének-zene a tanítóképző intézetekben	4	4	4	4	16
Ének-zene a tanítónőképző intézetekben	3	3	3	3	12
Rajz	3	3	2	2	10
Szépírá	1	1			2
Szülőj: tanítóképző intézetekben	2	2	2	2	8
Szülőj: tanítónőképző intézetekben	1	1	1	1	4
Női kézimunka	2	2	2	2	8
Testgyakorlás és játék	2	2	2	2	8
Összesen:	36	36	36	36	144

Forrás: Tanterv az Állami Elemi Iskolai Tanító- és Tanítónőképző-intézetek számára. (1911), 51.

**3. SZÁMÚ MELLÉKLET: A MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI TANÍTÓ- ÉS
TANÍTÓNŐKÉPZŐ-INTÉZETEK SZÁMÁRA KIADOTT 1925. ÉVI TANTERV ÉS
UTASÍTÁS ÁLTALÁNOS ÓRATERVE**

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	V. osztály	Heti órák összege
Hit- és erkölcstan	2	2	2	2	2	10
Neveléstudomány						13
Test- és élettan		2				
Lélektan és logika			3			
Nevelés és tanítástan				4		
Neveléstörténelem					3	
Iskolaszerveztan					1	
Nevelési és tanítási gyakorlat				2	7	9
Magyar nyelv és irodalom	4	3	3	2	2	14
Német nyelv	2	2	2	2	2	10
Történelem	2	2	2	2		8
Alkotmánytan					2	2
Földrajz	2	2	2	1		7
Mennyiségtan	3	3	2	2	2	12
Természetrajz és kémia	3	3	3	2		11
Fizika			2	3		5
Egészségtan					2	2
Gazdasági ismeretek	2	2	2	2		8
Közgazdaságtan					1	1
Rajz és szépirodalom	3	2	2	2	2	11
Ének és zene	3	3	3	3	3	12
Kézimunka	2	2	1			5
Testgyakorlás	2	2	2	2	2	10
Összesen:	30	30	30	30	30	150

Forrás: Tanterv és Utasítás a M. Kir. Állami Tanító- és Tanítónőképző-intézetek számára.
(1925), Kir Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 6.

4. SZÁMÚ MELLÉKLET: LÍCEUMOK ÓRATERVE AZ 1945/46-OS TANÉVRE

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály
Hittan	2	2	2	2
Magyar	3	3	3	3
Történelem	3	2	2	2
Föld- és néprajz	3	2		
Élő idegen nyelv	2	2	2	2
Természeti és gazdasági ismeretek	4	4	3	
Vegyí ismeretek			3	2
Természettani ismeretek				4
Mennyiségi ismeretek	3	3	2	2
Az ember teste és egészsége		2		
Lélektan			3	
A nevelés alapelvei				3
Kézimunka	2	2	2	2
Rajz	2	2	2	2
Ének	1	1	2	2
Zene	1	1	1	1
Testgyakorlás	2	2	2	2
Mindennapi kérdések	1	1	1	1
Énekkar	1	1	1	1
Összesen	30	30	31	31

Forrás: Köznevelés 1945. 1. 4. sz. 29.

5. SZÁMÚ MELLÉKLET: LEÁNYLÍCEUMOK ÓRATERVE AZ 1945/46-OS TANÉVRE

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály
Hittan	2	2	2	2
Magyar	3	3	3	3
Történelem	3	2	2	2
Föld- és néprajz	3	2		
Élő idegen nyelv	2	2	2	2
Természetrajzi és gazdasági ismeretek	4	4	3	2
Vegyí ismeretek			3	
Természettani ismeretek				4
Mennyiségi ismeretek	3	3	2	2
Az ember teste és egészsége		2		
Az ember lelki világa			3	
A nevelés alapelvei				3
Kézimunka	2	2	2	2
Rajz	2	2	2	2
Ének	1	1	2	2
Zene	1	1	1	1
Testgyakorlás	2	2	2	2
Mindennapi kérdések	1	1	1	1
Karének	1	1	1	1
Összesen	30	30	31	31

Forrás: Köznevelés 1945. 1. 4. sz. 28.

**6. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓ- ÉS TANÍTÓNŐKÉPZŐ INTÉZET
ÓRATERVE AZ 1945/46-OS TANÉVRE**

Tantárgyak	IV. osztály	V. osztály
Hittan	2	2
Neveléstan, tanítástan és módszertan	4	
Neveléstörténelem		2
Iskolaszervezetten		1
Nevelési és tanítási gyakorlat	2	6
Gyermektanulmány		1
Iskolán kívüli nápművelés		1
Magyar nyelv és irodalom	3	3
Élő idegen nyelv	2	
Történelem	2	
Föld- és néprajz		2
Mennyiségtan	2	2
Természettan	4	
Iskolaegészségügy és közegészségügy		1
Gazdasági ismeretek	2	
Jogi és társadalmi ismeretek		1
Közgazdaságtan		2
Rajz	2	2
Ének és zene	2	2
Kézimunka	1	
Testgyakorlás	2	1
Mindennapi kérdések	1	1
Karének	1	1
Összesen		

Forrás: Köznevelés 1945. 1. 4. sz. 31.

7. SZÁMÚ MELLÉKLET: LÍCEUMOK ÓRATERVE AZ 1946/47-ES TANÉVRE

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály
Hit- és erkölcstan	2	2	2	2
Magyar	3	3	3	3
Történelem	3	2	2	3
Földrajz	3	2		
Élő idegen nyelv	2	2	2	2
Természetismeret:				
A/ Természetrajzi ismeretek	4	4		
B/ Vegyi ismeretek			3	
C/ Természet-tani ismeretek				5
Mennyiségi ismeretek	3	3	2	2
Nevelési ismeretek				
A/ Az ember teste és egészsége		2		
B/ Az ember lelki világa			3	
C/ A nevelés alapelvei				3
Gazdasági és társadalmi ismeretek			3	
Kézimunka	2	2	2	2
Rajz	2	2	2	2
Ének	1	1	2	2
Zene	1	1	1	1
Testnevelés	2	2	2	2
Mindennapi kérdések	1	1	1	1
Karének	1	1	1	1
Összesen	30	30	31	31

Forrás: Köznevelés 1946. 2. 16. sz. 18.

8. SZÁMÚ MELLÉKLET: LEÁNYLÍCEUMOK ÓRATERVE AZ 1946/47-ES TANÉVRE

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály
Hit- és erkölcstan	2	2	2	2
Magyar	3	3	3	3
Történelem	3	2	2	2
Földrajz	3	2		
Élő idegen nyelv	2	2	2	2
Természetismeret:				
A/ Természettudományi ismeretek	4	4		
B/ Vegyi ismeretek			3	
C/ Természettudományi ismeretek				4
Mennyiségi ismeretek	3	3	2	2
Nevelési ismeretek				
A/ Az ember teste és egészsége		2		
B/ Az ember lelki világa			3	
C/ A nevelés alapelvei				3
Gazdasági és háztartási ismeretek			3	2
Kézimunka	2	2	2	2
Rajz	2	2	2	2
Ének	1	1	2	2
Zene	1	1	1	1
Testnevelés	2	2	2	2
Mindennapi kérdések	1	1	1	1
Karék	1	1	1	1
Összesen	30	30	31	31

Forrás: Köznevelés 1946. 2. 16. sz. 19.

**9. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓ- ÉS TANÍTÓNŐKÉPZŐ INTÉZET
ÓRATERVE AZ 1946/47-ES TANÉVRE**

Tantárgyak	IV. osztály	V. osztály
Hit és erkölcsstan	2	2
Neveléstan, tanítástan és módszertan	4	
Neveléstörténelem		2
Iskolaszervezetten és a szabadművelődés intézményei		2
Nevelési és tanítási gyakorlat	2	6
Gyermektanulmány		1
Magyar nyelv és irodalom	2	3
Élő idegen nyelv	2	
Történelem	2	
Jogi és társadalmi ismeretek		1
Földrajz		2
Mennyiségtan	2	2
Természettan	5	
Egészségtan		1
Gazdasági és közgazdasági ismeretek	2	3
Rajz	2	2
Ének	1	1
Zene	1	1
Kézimunka	1	
Testgyakorlás	2	1
Mindennapi kérdések	1	1
Karének	1	1
Összesen	32	32

Forrás: Köznevelés 1946. 2. 16. sz. 19

**10. SZÁMÚ MELLÉKLET: A JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI LÍCEUM ÉS
TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET HELYI TANTERVE AZ 1946/47-ES TANÉVRE**

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	V. osztály
Hit- és erkölcsstan	2	2	2	2	2
Magyar nyelv és irodalom	3	3	3	2	3
Történelem	3	2	2	2	
Föld- és néprajz	3	2			2
Élő idegen nyelv	2	2	2	2	
Természetismeret:					
A/ Természetrajzi ismeretek	3	3			
B/ Vegyi ismeretek			3		
C/ Természettani ismeretek				5	
Mennyiségi ismeretek	3	3	2	2	2
Neveléstan, tanítástan és módszertan				4	
Neveléstörténelem					2
Iskolaszervezetten és iskolán kívüli népművelés					2
Nevelési és tanítási gyakorlat				2	6
Gyermektanulmány					1
Nevelési ismeretek				3	
Az ember teste és egészsége		2			
Az ember lelki világa			3		
Gazdasági ismeretek	2	2	4	2	
Iskolaegészségügy és közegészségügy					2
Kézimunka	2	2	2	1	
Rajz	2	2	2	2	2
Ének	1	1	2	1	1
Zene	1	1	1	1	1
Testnevelés	2	2	2	2	1
Mindennapi kérdések	1	1	1	1	1
Karék	1	1	1	1	1
Összesen	31	31	32	32	31

Forrás: JNKSZML 1946. május 2.

11. SZÁMÚ MELLÉKLET: PEDAGÓGIAI GIMNÁZIUM ÓRATERVE AZ 1949/50- ES TANÉVRE

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	Heti órák összege
Magyar	6	4	3	3	16
Történelem	3	3	2	2	10
Politikai gazdaságtan		2	2	2	6
Földrajz	3	2	2		7
Élő idegen nyelv	5	4	3	3	15
Vegytan	4	2			6
Élettan		4	4		8
Mennyiségtan	5	3	3	3	14
Fizika		2	2	2	6
Rajz-kézimunka	2	2	3	3	10
Ének-zene	2	2	2	2	8
Testnevelés	2	2	2	2	8
Összesen:	32	32	28	22	114
Egészségtan				4	4
Neveléstan			2	2	4
Lélektan			2	2	4
Iskolaszervezettan				2	2
Módszertan és tanítási gyakorlat			6+2	6+2	16
Összesen	32	32	40	40	144

Karének osztályonként heti 2 óra

Forrás: JNKSZML VIII. 52. 405-1/1949

**12. SZÁMÚ MELLÉKLET: PEDAGÓGIAI GIMNÁZIUM ÁTMENETI ÓRATERVE
AZ 1949/50-ES TANÉVRE**

Tantárgyak	II. osztály volt humán	II. osztály volt reális	III. osztály volt liceumi	IV. osztály volt liceumi	IV. osztály volt leány- liceumi
Magyar	4	4	3	4	3
Történelem	3	3	2	3	3
Politikai gazdaságtan	2	2	2	2	2
Földrajz	5	5	2		
Élő idegen nyelv	5	5	3	3	3
Kémia	5	4	3		
Biológia					
Matematika/Mennyiségi ismeretek	4	4	4	3	3
Fizika			2		
Rajz-kézimunka	2	2	3		
Ének-zene	2	2	2		
Testnevelés	2	2	2	2	2
Összesen:	34	33	28		
Egészségtan					
Neveléstan			2		
Lélektan			2		
Iskolaszerveztan					
Módszertan és tanítási gyakorlat			2+6		
Összesen:	34	33	40		
Természettani ismeretek				5	4
A nevelés alapelvei				3	3
Gazdasági és háztartási ismeretek					2
Kézimunka				2	2
Rajz				2	2
Ének				2	2
Zene				1	1
Összesen:				32	32

Karének osztályonként heti 2 óra

IV. évf. tanítástervére vonatkozóan lásd Köznevelés 1946. 16. sz. 18-19

Forrás: JNKSZML VIII. 52. 405-1/1949

**13. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓ/NŐ/KÉPZŐ ÓRATERVE AZ 1950/51-ES
TANÉVRE**

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	Heti órák összege
Magyar	6	5	4	4	19
Történelem	2	2	4	4	12
Földrajz	-	4	2	-	6
Orosz	4	3	2	2	11
Kémia	4	-	-	-	4
Biológia	3	4	2	-	9
Egészségtan	-	-	-	3	3
Alkotmánytan	-	-	-	2	2
Matematika	5	4	3	3	15
Fizika	-	3	3	-	6
Rajz-kézimunka	3	3	2	2	10
Ének-zene	2	2	3	3	10
Neveléstan	-	-	3	3	6
Torna	2	2	2	2	8
Módszertan és gyakorlat	-	-	6	8	14
Összesen:	31	32	36	36	135
Karének 2 osztályonként heti 2-2 óra	2	2	2	2	8
	33	35	38	38	137

Forrás: JNKSZML VIII. 52. 339/1950

**14. SZÁMÚ MELLÉKLET: ÁTMENETI ÓRATERV A TANÍTÓ/NŐ/KÉPZŐK
RÉSZÉRE AZ 1950/51-ES TANÉVRE**

Tantárgyak	II. osztály	III. osztály	IV. osztály
Magyar	5	4	4
Történelem	2	3	4
Földrajz	3	2	-
Orosz	3	2	2
Biológia	5	5	2
Matematika	4	3	3
Fizika	3	3	2
Rajz-kézimunka	3	2	2
Ének-zene	2	2	2
Testnevelés	2	2	2
Egészségtan	-	-	3
Neveléstan	-	3	3
Módszertan és gyakorlat	-	6	8
Összesen:	32	37	37
Karének 2 osztályonként heti 2-2 óra	2	2	2
	35	39	39

Az óratervet módosították: Egészségtan IV. o. 2 óra, Alkotmánytan 1 óra

Forrás: JNKSZML VIII. 52. 339/1950, JNKSZML VIII. 52. 338/1950

15. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓ/NŐ/KÉPZŐ VÉGLEGES ÓRATERVE 1951.

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	Heti órák összege
Magyar nyelv és irodalom	6	5	4	4	19
Történelem és alkotmánytan	2	3	3	4	12
Pedagógia:		3	2	2	7
Gyakorlati tanítás és módszertan			3+2	6	11
Orosz nyelv	2	2	2	2	8
Földrajz	3	2	2		7
Mennyiségtan	5	4	3	3	15
Fizika			3	3	6
Biológia	3	3	2	2	10
Kémia		3			3
Ének + karének	3	3	3	3	12
Zene	2	2	2	2	8
Rajz	2	2	2	2	8
testnevelés	2	2	2	2	8
Összesen:	30	34	35	35	134

Forrás: JNKSZML VIII. 52. 324/1951

16. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓ/NŐ/KÉPZŐ ÓRATERVE 1951.

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	Heti órák összege
Magyar nyelv és irodalom	6	5	4	4	19
Történelem és alkotmánytan	2	3	3	4	12
Pedagógia:					18
Tanítástan		3			
Neveléstan			2	2/0	
Módszertan			2		
Neveléstörténet				0/2	
Gyakorlati tanítás			3	6	
Orosz nyelv és irodalom	2	2	2	2	8
Matematika	5	4	3	3	15
Fizika			3	3	6
Természetrajz					10
Növénytan	3				
Állattan		3			
Ember szervezete			2		
Egészségtan				2	
Kémia		3			3
Földrajz	3	2	2		7
Testnevelés	2	2	2	2	8
Ének	3	3	3	3	12
Zene	2	2	2	2	8
Rajz	2	2	2	2	8
Összesen:	30	34	35	35	134

Ének óraszámából 1 óra karének

IV. osztályban a neveléstan félévig, a magyar neveléstörténet félévtől heti 2 óra

1951-52. tanévben a magyar IV. osztályban 5 óra, földrajz II. osztályban 4 óra, kémia nem lesz. IV osztályban első félévben neveléstörténet, másodikban neveléstan.

Forrás: Tanterv a tanító(nő) képzők számára. 1951.

**17. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓ/NŐ/KÉPZŐ ÓRATERVE AZ 1953/54. TANÉV
II. FÉLÉV**

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	Heti órák összege
Magyar nyelvtan /Szakmódszertan/	3	2	2	1	8
Magyar irodalom	3	3	2	3	11
Történelem és alkotmánytan	2	2	3	4	11
Tanítástan		2			2
Neveléstan			2	2	4
Neveléstörténet, iskolaszervezetan				2	
Lélektan		1			1
Logika				1	1
Tanítási gyakorlatok			3	6	9
Orosz nyelv és irodalom	2	2	2	2	8
Matematika és módszertan	5	4	3	3	15
Fizika			3	2	5
Kémia	3	3			6
Növénytan	2				2
Állattan		2			2
Általános biológia				2	2
Ember szervezet és egészségtana			2		2
Földrajz	2	2	2		6
Mezőgazdasági ismeretek	2				2
Műhelygyakorlat					
Testnevelés	2	2	2	2	8
Ének	2	2	2	2	8
Zene	1	1	1	1	4
Rajz	2	2	2	1	7
Osztályfőnöki óra	1	1	1	1	4
Légo		1			1
Karének	1	1	1		3
Összesen:	33	33	33	33	132

A IV. o. 2 neveléstan óra keretében kell feldolgozni az Úttörőmozgalom anyagát

Műhelygyakorlat szünetel a II. félévben

A tehermentesítés miatt korrekció.

Forrás: VML KFL XXVI/61 17/1954

18. SZÁMÚ MELLÉKLET: AZ 1954/55 ÓRATERV 8531-51/1954 IX. O.M.

Sorszám	Tantárgy	Évfolyam				
		I.	II.	III.	IV.	Össz.
1.	Magyar nyelv és irodalom	6/5	5	5	4	19,5
2.	Lélektan	-	2	-	-	2
3.	Logika	-	-	-	2	2
4.	Tanítástan	-	2	-	-	2
5.	Neveléstan és úttörő módszertan	-	-	2	0/1	2,5
6.	Neveléstörténet és iskolai szervezésztan	-	-	-	2/1	1,5
7.	Tanítási gyakorlat	-	-	3	6	9
8.	Történelem	2	3	3	3	11
9.	Alkotmány módszertan	-	-	-	0/1	0,5
10.	Orosz nyelv	2	2	2	2	8
11.	Matematika és módszertana	4/5	4	3	3	14,5
12.	Fizika	-	-	3	2	5
13.	Kémia	3	-	-	-	4
14.	Növénytan	2	-	-	-	3
15.	Állattan	-	2	-	-	3
16.	Ember szervezete és egészsége	-	-	2	-	3
17.	Általános biológia	-	-	-	2	3
18.	Mezőgazdasági ismeretek	2	2	-	-	4
19.	Földrajz és módszertana	2	3	2	-	7
20.	Műhelygyakorlat	2	-	-	-	2
21.	Rajz és módszertana	2	2	2	1	7
22.	Ének és módszertana	2	2	2	2/1	7,5
23.	Zene	1	1	1	1	4
24.	Testnevelés és módszertana	2	2	2	2	8
		32	32	32	32	128

Be kellett vezetni az osztályfőnöki órát, így heti 33 óra lett.

Forrás: MOL XIX-I-2-k 4.d. 1955. márc. 10.

19. SZÁMÚ MELLÉKLET: A SZOVJET TANÍTÓKÉPZŐK ÓRATERVE

Sorszám	Tantárgy	Évfolyam									
		I.		II.		III.		IV.		Össz.	
Félév száma		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.		
1.	Orosz nyelv és módszertan	3	3	2	3	4	5	3	2	12	13
2.	Orosz irodalom	2	2	2	2	2	3	2	4	8	11
3.	Gyermekirodalom	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2
4.	Orosz és Szovjetunió történelem	3	3	4	4	4	4	-	-	11	11
5.	Alkotmánytan	-	-	-	-	2	1	-	-	2	1
6.	Politika, párttörténet	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3
7.	Módszertan	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
8.	Pedagógia	-	-	-	4	2	2	2	1	4	7
9.	Pedagógia története	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2
10.	Tanítási gyakorlat	-	-	-	2	2	2	2	2	4	6
11.	Pszichológia	-	-	2	1	-	-	-	-	2	1
12.	Logika	-	-	-	-	-	-	2	1	2	1
13.	Számтан	2	2	2	2	2	2	1	1	7	7
14.	Algebra	2	2	2	2	-	-	-	-	4	4
15.	Mértan	2	2	2	2	2	-	-	-	6	4
16.	Számtan módszertan	-	-	-	-	2	1	1	-	3	1
17.	Fizika	3	3	3	3	2	-	-	-	8	6
18.	Növénytan	-	-	2	2	-	-	-	-	2	2
19.	Állattan	-	-	-	-	2	1	-	-	2	1
20.	Az ember anatómiája és fiziológiája	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2
21.	A darwinizmus alapja	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2
22.	Természettan módszertan	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
23.	Iskola egészségtan	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
24.	Kémia	4	-	-	-	-	-	-	-	4	-
25.	Ásványtan	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
26.	Általános földrajza	3	3	-	-	-	-	-	-	3	3
27.	Külföldi országok és Szovjetunió gazdaságföldrajza	-	-	2	2	2	2	-	-	4	4
28.	Testnevelés módszertan	2	2	2	2	2	2	2	2	8	8
29.	Ének és módszertan	2	2	2	1	1	1	1	1	6	5
30.	Fakultatív kórusvezetés										
31.	Fakultatív szólóének										
32.	Módszertan	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
33.	Zene	Heti 10-15 óra kötelező gyakorlat									
34.	Rajz és módszertan	2	2	2	1	2	2	1	2	7	7
35.	Szépírás és módszertan	3	3	2	2	-	-	-	-	5	5
36.	Műhelygyakorlat	-	-	1	2	1	2	1	1	3	5
37.	Mezőgazdasági gyakorlat	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4

Forrás: MOL XIX- I-5-d 2. d. 1952. jún. 19.

20. számú melléklet: Romániai pedagógiai iskolák óraterve

A közoktatási Minisztérium 67.166/18 aug. 1951 rendelete az 1951/52-es évre a pedagógiai iskolák számára a következő óratervet hagyta jóvá:

Sorszám	Tantárgy	Évfolyam			
		I.	II.	III.	IV.
1.	Anyanyelv	4	4	3	3
2.	Román nyelv	4	4	3	3
3.	Orosz nyelv	3	3	3	3
4.	Matematika	5	5	3	2
5.	Természetrajz	2	2	3	3
6.	Történelem	2	2	2	3
7.	Földrajz	3	2	2	3
8.	Fizika	3	2	-	-
9.	Kémia	-	-	2	-
10.	Pedagógia	-	2	3	-
11.	Pionír tevékenység (elmélet)	-	2	-	-
12.	Lélektan	-	2	-	-
13.	Alkotmánytan	-	-	1	-
14.	Egészségstan	-	-	-	1
15.	Rajz	2	2	2	1
16.	Szépírás	1	1	-	-
17.	Zene	2	1	2	2
18.	Testnevelés	2	2	2	2
19.	Kézimunka	-	-	1	2
20.	Pedagógiai gyakorlat	-	-	3	6
21.	Pionír gyakorlat	-	2	-	-
		33	38	35	34

Forrás: Szabó K. Attila: A magyar nyelvű tanítóképzés története Romániában. Kézirat.

21. SZÁMÚ MELLÉKLET: 1953/54-ES ROMÁN TANÍTÓKÉPZŐS ÓRATERV

Sorszám	Tantárgy	Évfolyam			
		I.	II.	III.	IV.
1.	Román nyelv és irodalom és módszertana	6	5	7	7
2.	Orosz nyelv és módszertana	4	4	3/4	4/5
3.	Matematika és módszertana	6	6/5	5/3	3/1
4.	Fizika	4/2	2/3	2/0	-
5.	Kémia és ásványtan	4/2	-	-	-
6.	Az ember anatómiája és élettana	0/4	-	-	-
7.	Növénytan és mezőgazdasági gyakorlat	0/1	3/2	1	1/0
8.	Zoológia	-	-	2/1	-
9.	Darwinizmus alapjai	-	-	-	2
10.	Természetrajz oktatásának módszertana	-	-	1	-
11.	Földrajz és módszertana	2	4/2	3/4	3
12.	Történelem és módszertana	2	4/2	3/4	3
13.	Alkotmány módszertan	-	-	-	1
14.	Lélektan	-	3/0	-	-
15.	Pedagógia	-	0/4	2	2/1
16.	Pedagógia történet	-	-	-	0/2
17.	Logika	-	-	-	2/1
18.	Iskola egészségtan	-	-	-	1
19.	Szépírási és módszertana	1	1	-	-
20.	Rajz	1	1	1	1/3
21.	Ének és módszertana	2	1	1	1/2
22.	Testnevelés és módszertana	2	2	2	2
23.	Műhelygyakorlat	-	-	1	1/2
24.	Pedagógia gyakorlat	-	0/2	2/4	4/0
		35	35	35	36/33

Forrás: MOL XIX-I-2-k 7. d. 1956. jan. 4.

22. SZÁMÚ MELLÉKLET: A NÉMET TANÍTÓKÉPZŐK ÓRATERVE

Sorszám	Tantárgy	Évfolyam			
		I.	II.	III.	IV.
1.	Német nyelv és irodalom és módszertana	5	5	7	7
2.	Orosz nyelv és irodalom	3	3	2	2
3.	Történelem	4	4	-	-
4.	Földrajz és módszertana	3	2	-	1
5.	Matematika és módszertana	4	4	2	2
6.	Biológia és módszertana	3	3	-	1
7.	Kémia	2	2	-	-
8.	Fizika	2	2	-	-
9.	Zene és módszertana	3	2	2	-
10.	Rajz és módszertana	3	2	2	-
11.	Testnevelés és módszertana	2	2	2	4
12.	Marxizmus – leninizmus	-	2	4	3
13.	Pedagógia	-	2	3	2
14.	Pedagógia történet	-	-	-	2
15.	Lélektan	-	-	3	2
16.	Logika	-	1	-	-
17.	Alkotmánytan	-	-	-	2
18.	Iskolai egészségtan	-	-	1	-
19.	Kézimunka módszertan	-	-	1	-
20.	Képszemlélet és film módszertana	-	-	1	-
21.	Úttörő módszertana	-	-	1	-
22.	Beszédgyakorlat	1	-	1	-
23.	Gyakorlati képzés	-	-	4	4
		35	36	36	32

Forrás: MOL XIX-I-2-k 7. d. 1956. jan. 4.

**23. SZÁMÚ MELLÉKLET: A PEDAGÓGIAI TUDOMÁNYOS INTÉZET
ÓRATERVI JAVASLATA (1956)**

Sorszám	Tantárgy	Évfolyam			
		I.	II.	III.	IV.
1.	Magyar nyelv és irodalom és módszertan	5	5	5	4
2.	Orosz	2	2	2	2
3.	Történelem	3	3	3	3
4.	Alkotmánytan	-	-	-	1
5.	Matematika és módszertan	5	4	3	3
6.	Fizika	-	2	2	2
7.	Kémia	3	-	-	-
8.	Növénytan és növénytermesztés	4	-	-	-
9.	Állattan és állattenyésztés	-	3	-	-
10.	Ember szervezete és egészsége	-	-	3	-
11.	Földrajz és módszertana	2	2	2	1
12.	Lélektan – logika	-	3	-	-
13.	Oktatás és neveléstan	-	-	5	-
14.	Neveléstörténet	-	-	-	2
15.	Tanítási gyakorlat	-	-	-	9
16.	Ének és módszertana	2	2	2	1
17.	Zene	1	1	1	1
18.	Rajz – kézimunka és módszertana	3	3	2	2
19.	Testnevelés és módszertana	2	2	2	2
20.	Osztályfőnöki óra	1	1	1	1
		33	33	33	33
		132			

Forrás: MOL XIX-I-2-k 7. d. 1956. jan. 4.

22. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZMÉNYEK SZÁMA

tanév	tanítóképzők száma	megjegyzés
1937-38	55	
1942-43	85	liceumokkal együtt
1946-47	58	liceumokkal együtt, Állami: 7 fiú, 4 leány, 3 közös = 14 Római katolikus: 4 fiú, 27 leány = 31 Református: 1 fiú, 4 leány, 3 közös = 8 Evangélikus: 2 fiú, 1 közös = 3 Görög katolikus: 1 közös Izraelita: 1 közös
1947-48	60	Állami: 9 fiú, 4 leány = 13 Római katolikus: 6 fiú, 25 leány = 31 Római katolikus: 3 leányliceummal Református: 1 fiú, 5 leány = 8 Evangélikus: 2 fiú, 1 leány = 3 Görög katolikus: 1 közös Izraelita: 1 közös
1948-49	107	Megszűnik: zsámbéki r.k. irg. tnő hajdúdorogi görög k. ttó
1949-50	65	óvóképzőkkel együtt
1950-51	49	
1951-52	48	
1952-53	48	
1953-54	49	
1954-55	49	Megszűnt: sárbogárdi, győri, sárvári, pápai
1955-56	45	
1956-57	41	Megszűnt: Bp. Korvin O. téri, Bp. Abonyi utcai, hajdúböszörményi, veszprémi óvóképző lett.
1957-58	28	
1958-59	26	
1959-60	-	A középfokú képzők megszűntek: balassagyarmati

Forrás:

Magyar Statisztikai Évkönyv 1943, 1944, 1945, 1946. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 262.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1947. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1949, 215.

Statisztikai évkönyv 1948. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 273.

Statisztikai évkönyv 1949. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 209.

Statisztikai évkönyv 1950. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1951, 300.

Művelődéssziszttikai adattár. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1968, 142.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1954-55. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 20.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről 1955/56 tanév. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 1., 18.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 3. kötet, középfokú oktatás, a középiskolák tanévvégi helyzetéről, 1955/56. tanévvége. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956-57. Középfokú oktatás, 1. kötet a középiskolák tanéveleji helyzetéről 1956/57 tanéveleje. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 1.

**25. SZÁMÚ MELLÉKLET: A NAPPALI TAGOZATOS KÖZÉPISKOLAI
TANULÓK SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA INTÉZMÉNYTÍPUSOK SZERINT**

tanév	gimnázium	művészeti középisk.	ipari	mezőgaz- dasági	közgazdasági	tanító	óvóképző
1937- 38	58,5	-	-	1,5	23,2	15,9	0,9
1946- 47	44,7		5,8	4,1	26,7	17,9	0,8
1947- 48	47,6		7,7	4,2	23,1	16,7	0,7
1948- 49	51,3		9,2	4,6	21,2	12,7	1,0
1949- 50	53,8		9,5	5,5	18,7	12,5	
1950- 51	48,7		17,6	4,9	17,8	9,5	1,5
1951- 52	44,6		23,1	5,7	16,5	7,7	2,4
1952- 53	43,5		25,2	5,8	15,3	7,4	2,8
1953- 54	44,4		26,5	5,9	13,8	6,4	3,0
1954- 55	49,1		24,7	6,1	13,5	4,6	2,0
1955- 56	54,9		22,5	5,3	12,6	3,5	1,2
1956- 57	57,5		22,5	4,7	12,4	2,4	0,5
1957- 58	62,0		20,0	4,2	12,2	1,3	0,3
1958- 59	63,5		19,1	3,8	12,3	1,1	0,2

Forrás:

Statisztikai évkönyv 1958. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, (én), 319.
Művelődésstatistikai adattár. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1968, 143.

26. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓKÉPZŐK TANULÓLÉTSZÁMA

tanév	nappali	egyéb	összes
	létszám (fő)	létszám (fő)	létszám (fő)
1937-38	8336	-	8336
1942-43	14416	-	14416
1946-47	11867	653	12520
1947-48	12153	941	13094
1948-49	9132	684	9816
1949-50	10263 (!)	968 (!)	11231 (!)
1950-51	9314	221	9535
1951-52	9263	156	9419
1952-53	10137	-	10293
1953-54	10350	166	10516
1954-55	7463	29	7492
1955-56	5494	27	5521
1956-57	4112	25	4137
1957-58	2000	-	2000
1958-59	1949	312	2261
1959-60	788		

(!) Óvónőképzők létszámadataival együtt

Forrás:

Magyar Statisztikai Évkönyv 1943, 1944, 1945, 1946. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 262.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1947. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1949, 215.

Statisztikai évkönyv 1948. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 273.

Statisztikai évkönyv 1949. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 209.

Statisztikai évkönyv 1949-1955. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1957

Statisztikai évkönyv 1950. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1951, 300-301.

Statisztikai évkönyv 1951. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1952, 340.

Statisztikai évkönyv 1952. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, (én), 341.

Statisztikai évkönyv 1953. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, (én), 285.

Statisztikai évkönyv 1954. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, (én), 51.

Statisztikai évkönyv 1956. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1958, 247

Statisztikai évkönyv 1957. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1959, 309.

Statisztikai évkönyv 1958. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, (én), 320.

Statisztikai évkönyv 1959. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1960, 317.

Művelődésszisztkai adattár. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1968, 143.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1954-55. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középfokú iskoláinak tanéveleji helyzetéről. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 3. kötet a középfokú iskoláinak tanéveleji helyzetéről 1955/56. tanév vége. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya

**27. SZÁMÚ MELLÉKLET: ÉRETTSÉGI (KÉPESÍTŐ) VIZSGÁT TETT
TANULÓK SZÁMA A TANÍTÓKÉPZŐKBEN**

tanév	nappali	egyéb	összes
	létszám (fő)	létszám (fő)	létszám (fő)
1937-38	1763		1763
1942-43			
1946-47			
1947-48			
1948-49			
1949-50			
1950-51	2451	78	
1951-52	1070	117	1148
1952-53	2024		2141
1953-54	2293		2293
1954-55	2353		2353
1955-56	2078		2078
1956-57	2142	17	2159
1957-58	919		919
1958-59	1375		1357
1959-60	906		906

Forrás:

Művelődésstatistikai adattár. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1968, 145-146.

28. SZÁMÚ MELLÉKLET: PEDAGÓGIAI GIMNÁZIUMOK 1949-BEN

1. Pécs, tanítóképző tagozat
2. Pécs, tanítónőképző tagozat
3. Pécs, délszláv tanítási nyelvű, tanítónőképző tagozat, koedukációs, fokozatosan megszűnő
4. Baja, tanítóképző tagozat
5. Baja, tanítónőképző tagozat
6. Kalocsa, tanítóképző tagozat
7. Kecskemét, tanítónőképző tagozat
8. Kiskunfélegyháza, tanítóképző tagozat
9. Kiskunfélegyháza, tanítónőképző tagozat
10. Szarvas tanítónőképző tagozat
11. Miskolc tanítónőképző tagozat
12. Hódmezővásárhely tanítónőképző tagozat
13. Szeged, tanítóképző tagozat
14. Szeged, tanítónőképző tagozat
15. Székesfehérvár tanítónőképző tagozat
16. Győr, tanítóképző tagozat
17. Győr, tanítónőképző tagozat
18. Sopron, tanítóképző tagozat
19. Sopron, tanítónőképző tagozat
20. Debrecen, tanítóképző tagozat
21. Debrecen, tanítónőképző tagozat
22. Hajdúnánás, tanítóképző tagozat
23. Eger, tanítóképző tagozat
24. Eger, tanítónőképző tagozat
25. Esztergom tanítónőképző tagozat és tanítóképző tagozat
26. Nagykőrös, tanítónőképző tagozat
27. Kisvárd, tanítónőképző tagozat
28. Nyíregyháza, tanítóképző tagozat
29. Nyíregyháza, tanítónőképző tagozat
30. Jászberény, tanítónőképző tagozat
31. Dombóvár, tanítónőképző tagozat
32. Kőszeg, tanítóképző tagozat
33. Kőszeg, tanítónőképző tagozat
34. Pápa, tanítóképző tagozat
35. Pápa, tanítónőképző tagozat
36. Veszprém, tanítónőképző tagozat
37. Zalaegerszeg, tanítónőképző tagozat
38. Cinkota, tanítónőképző tagozat
39. Budapest II. kerület, Csalogány u. tanítónőképző tagozat
40. Budapest II. kerület, Ady u. tanítónőképző tagozat
41. Budapest XI. kerület, Szent Imre u. tanítónőképző tagozat
42. Budapest IX. kerület, Vendel u. tanítónőképző tagozat
43. Budapest XII. kerület, Kiss J. u. tanítóképző tagozat
44. Budapest VIII. kerület, Rökk Sz. u. tanítónőképző tagozat

29. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK 1953-BAN

1. Pécs, tanítóképző
2. Pécs, tanítónőképző
3. Baja, tanítóképző
4. Baja, tanítónőképző
5. Kalocsa
6. Kecskemét
7. Kiskunfélegyháza, tanítóképző
8. Kiskunfélegyháza, tanítónőképző
9. Gyula
10. Szarvas
11. Miskolc
12. Sárospatak
13. Hódmezővásárhely
14. Szeged, tanítóképző
15. Szeged, tanítónőképző
16. Sárbogárd
17. Székesfehérvár
18. Győr, tanítóképző
19. Győr, tanítónőképző
20. Sopron, tanítóképző
21. Sopron, tanítónőképző
22. Debrecen, tanítóképző
23. Debrecen, tanítónőképző
24. Hajdúböszörmény
25. Eger
26. Esztergom
27. Balassagyarmat
28. Nagykőrös
29. Kaposvár
30. Kisvárd
31. Nyíregyháza, tanítóképző
32. Nyíregyháza, tanítónőképző
33. Jászberény
34. Dombóvár
35. Kőszeg, tanítóképző
36. Kőszeg, tanítónőképző
37. Pápa, tanítóképző
38. Pápa, tanítónőképző
39. Veszprém
40. Zalaegerszeg
41. Budapest II. kerület
42. Budapest III. kerület
43. Budapest VII. kerület
44. Budapest XI. kerület
45. Budapest IX. kerület
46. Budapest XII. kerület
47. Budapest XIV. kerület
48. Budapest XVI. kerület

30. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK TANÁRAINAK SZÁMA

tanév	tanárok létszám (fő)	férfi		nő	
		létszám (fő)	%	létszám (fő)	%
1937-38	857	367	42,8	490	57,2
1942-43	1116	505	45,3	611	54,7
1946-47	847	336	40,0	511	60,0
	állami: 354	állami: 244		állami: 110	
1947-48	1079				
1948-49	1010				
1949-50	1057				
1951-52	973				
1956-57	602	267	44,4	335	55,6

Forrás:

Magyar Statisztikai Évkönyv 1943, 1944, 1945, 1946. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 262.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1947. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1949, 215.

Statisztikai évkönyv 1948. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 273.

Statisztikai évkönyv 1949. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 209.

Statisztikai évkönyv 1950. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1951, 300.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956/57. Középfokú oktatás, 1. kötet a középiskolák tanéveleji helyzetéről 1956/57. tanéveleje. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 75.

**31. SZÁMÚ MELLÉKLET: EGY ISKOLÁRA JUTÓ TANULÓ, EGY TANERŐRE
JUTÓ TANULÓ A TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEKBEN**

tanév	egy iskolára jutó tanuló	egy tanerőre jutó tanuló
1937-38	151,6	9,7
1942-43		
1946-47	204,6	14,0
1947-48	202,5	11,3
1948-49	liceumban: 129,7 tanítóképzőben: 38,4	liceumban: 9,6 tanítóképzőben: 7,5
1949-50	148,6	9,1

Forrás:

Statisztikai évkönyv 1948. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 215.

Statisztikai évkönyv 1949. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 209.

Statisztikai évkönyv 1950. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1951, 300.

32. SZÁMÚ MELLÉKLET: A TANULÓK NEMI MEGOSZLÁSA A TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEKBE

tanév	nappali	fiú		lány	
	létszám (fő)	létszám (fő)	%	létszám (fő)	%
1937-38	8336	2672	32,0	5664	68,0
1942-43	14416	5327	37,0	9089	63,0
1946-47	11867	3548	29,9	8319	70,1
1947-48	12153	3552	29,2	8601	70,8
1948-49	9132				
1949-50	10263				
1950-51	9314		21,9		78,1
1951-52	9263		22,4		77,6
1952-53	10137		25,9		74,1
1953-54	10350		31,0		69,0
1954-55	7492		31,9		68,1
1955-56	5494		34,2		65,8
1956-57	4112		37,2		62,8
1957-58	2000				
1958-59	1949				
1959-60	788				

Forrás:

Magyar Statisztikai Évkönyv 1943, 1944, 1945, 1946. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 262.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1954-55. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 13., 37.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről 1955/56 tanév. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 16.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956/57. Középfokú oktatás, 1. kötet a középiskolák tanéveleji helyzetéről 1956/57. tanéveleje. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 59.

33. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANULÓK SZÁRMAZÁSA SZÁZALÉKBAN

tanév	munkás	dolgozóparaszt	értelmiségi	egyéb	osztályidegen
1948-49	19,2	mg.munkás, kisbirtokos, bérlő: 35,3	49,6		
1949-50	30,4	31,1	38,5		
1950-51	35,5	31,2	33,3		
1950-51§	26,3	31,0	42,7		
1951-52	38,8	35,3	25,9		
1951-52§	35,0	27,8	37,2		
1952-53					
1953-54					
1954-55	37,7	35,1	8,6	18,5	0,1
1955-56	35,6	34,2	11,1	19,0	0,1
1956-57!	31,1	34,2	14,6	19,9	0,2

§ Végzősök adatai alapján

! Az utolsó előtti évfolyamos hallgatók száma alapján.

Forrás:

MOL XIX-I-5-d A tanítóképzők 1951/52. tanévvégi érettségi és képesítő vizsgáinak értékelése.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1954-55. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 33.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről 1955/56 tanév. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 36.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956/57. Középfokú oktatás, a középiskolák tanévvégi helyzetéről 1956/57. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 41.

**34. SZÁMÚ MELLÉKLET: ELSŐ ÉVFOLYAMOS KÉPZŐS TANULÓK
TANULMÁNYI ELŐMENETELE AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN
(SZÁZALÉKBAN)**

tanév	kitűnő	jeles	jó	közepes	elégséges
1954-55	48,0	24,0	23,5	4,3	0,2
1955-56	47,4	24,2	25,8	1,7	0
1956-57	50,7	26,7	21,9	0,7	0

Forrás:

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1954-55. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 34.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről 1955/56 tanév. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 33.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956/57. Középfokú oktatás, 1. kötet a középiskolák tanéveleji helyzetéről 1956/57. tanéveleje. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 58.

**35. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANULÓK TANULMÁNYI ELŐMENETELE A
KÖZÉPISKOLÁKBAN (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS)**

tanév	iskolatípus	kitűnő	jeles	jó	közepes	elégséges	javítóra bukott	ismétlés- re bukott	tanulmányi közép- érték
1950-51	Gimnázium	8,1	9,9	26,3	31,7	18,1	3,8	1,2	
	Ipari techn.	4,4	6,9	27,7	38,0	16,9	3,9	1,8	
	Mg. Techn.	4,8	7,3	26,0	39,2	17,3	4,0	1,1	
	Közg. Tech	4,5	8,2	24,9	35,5	20,7	4,0	1,5	
	Tanító és óvóképző	4,6	8,5	31,6	38,4	11,9	3,4	0,9	
1952-53	Gimnázium	9,4	10,3	27,7	29,8	16,2	6,6		
	Tanító	15,7		68,3		9,5	6,5		
1953-54	Gimnázium	8,1	9,5	25,9	29,7	16,0	10,1		
	Tanító	13,0		66,2		10,6	10,2		
1954-55	Gimnázium	8,0	9,5	27,3	31,1	16,6	7,5		
	Tanító	3,9	10,0	29,8	37,6	10,7	8,0		
1955-56	Gimnázium (állami)	7,1	8,6	26,7	31,1	17,6	6,8	2,1	3,2
	Ipari techn.	2,3	5,1	22,8	40,4	18,4	8,7	2,3	3,0
	Mg. Techn.	1,8	4,6	23,7	43,7	17,1	7,8	1,3	3,0
	Közg. Tech	2,9	6,0	24,4	39,0	20,5	5,9	1,3	3,1
	Tanító	3,5	10,9	32,1	37,4	10,3	4,8	1,0	3,4
	Óvóképz.	2,6	9,3	34,4	40,6	10,3	2,5	0,3	3,4
1956-57	Gimnázium	7,6	8,7	31,8	33,6	10,2	6,2	1,9	3,4
	Ipari techn.	2,1	4,2	27,6	45,3	10,6	8,3	1,9	3,1
	Mg. Techn.	1,7	4,6	28,8	46,7	10,7	6,6	0,9	3,1
	Közg. Tech	2,6	6,6	32,2	43,7	10,2	4,0	0,7	3,3
	Tanító	4,9	11,8	45,3	31,5	3,9	2,4	0,2	3,7
	Óvóképz.	2,6	10,0	48,3	31,7	4,6	2,7	0,1	3,6
1957-58	Gimnázium	6,4	8,1	29,7	29,6	15,3	7,7	3,2	
	Ipari techn.	1,4	3,8	25,1	38,9	18,5	9,1	3,2	
	Mg. Techn.	1,7	4,0	26,5	40,8	16,9	8,3	1,8	
	Közg. Tech	2,1	4,8	29,8	36,1	19,0	6,2	2,0	
	Tanító	6,0	22,2	48,8	20,0	0,8	2,0	0,2	
	Óvóképz.	3,1	12,9	48,9	31,9	1,7	1,5	0,0	

Forrás:

Erdész Tiborné (1957): Az 1956-57. tanév számszerű eredményei. *Köznevelés*, 13. 14. sz. 317.

Statisztikai évkönyv 1956. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1958, 249

Statisztikai évkönyv 1957. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1958, 309.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről 1955/56 tanév. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 33.

MOL XIX-I-2-k Az 1953/54. tanév értékelése. Előterjesztés

36. SZÁMÚ MELLÉKLET: ÉRETTSÉGI-, KÉPESÍTŐ VIZSGÁK EREDMÉNYEI A KÖZÉPISKOLÁKBAN (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS)

tanév	iskolatípus	kitűnő	jeles	jó	közepes	elégséges	elégtelen	átlag
1950-51	Gimnázium	10,5	11,9	24,2	28,0	17,5	7,9	
	Tanító	10,6	14,5	29,2	28,8	10,4	6,4	
1951-52	Tanító	10,0	11,4	25,7	30,2	14,6	8,1	3,59
1952-53	Gimnázium	11,3	11,8	23,4	26,8	16,2	10,5	
1953-54	Gimnázium	10,8	11,0	21,1	24,7	19,5	12,9	
1954-55	Gimnázium	11,0	11,8	21,6	24,3	21,5	9,8	
	Tanító	6,0	9,1	18,7	29,8	24,6	11,8	
1955-56	Gimnázium (állami)	11,2	11,9	23,4	25,1	20,3	8,1	
	Ipari techn.	4,7	7,0	20,0	33,9	22,2	12,2	
	Mg. Techn.	3,3	6,4	20,2	36,4	24,0	9,7	
	Közz. Tech	6,4	7,5	21,6	31,4	24,4	8,7	
	Tanító	6,3	9,1	19,8	31,0	24,3	9,5	
	Óvóképz.	4,2	4,7	19,6	35,9	25,2	10,4	
1956-57	Gimnázium (állami)	13,9	11,9	23,7	24,6	20,3	5,6	
	Ipari techn.	5,4	8,3	22,3	35,0	19,8	9,2	
	Mg. Techn.	2,9	8,5	24,9	31,2	24,0	8,5	
	Közz. Tech	5,1	7,4	22,0	33,1	25,7	6,7	
	Tanító	9,6	8,7	24,8	28,2	22,5	6,2	
	Óvóképz.	4,7	6,2	26,1	28,3	26,8	7,9	

Forrás:

MOL XIX-I-5-d A tanítóképzők 1951/52. tanévvégi érettségi és képesítő vizsgáinak értékelése.

MOL XIX-I-5-d Jelentés a középiskolák évvégi tanulmányi eredményeiről, valamint az érettségi és képesítő vizsgálatokról.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 3. kötet a középiskolák tanévvégi helyzetéről 1955/56. tanév vége. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya 36.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956/57. Középfokú oktatás, a középiskolák tanévvégi helyzetéről 1956/57. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 46.

MOL XIX-I-2-k Az 1953/54. tanév értékelése. Előterjesztés

MOL XIX-I-2-k Jelentés a középiskolák 1954/55. évi munkájáról.

**37. SZÁMÚ MELLÉKLET: KÉPESÍTŐ VIZSGÁK EREDMÉNYEI A
TANÍTÓKÉPZŐKBEN (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS)**

tanév	kitűnő	jeles	jó	közepes	elégséges	elégtelen	átlag
1951-52	11,6	10,3	35,8	28,3	10,6	3,4	4,13
1955-56	6,8	7,8	25,3	33,3	18,9	7,9	
1956-57	8,2	8,5	27,9	31,8	19,7	3,9	

Forrás:

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 3. kötet a középiskolák tanévvégi helyzetéről 1955/56. tanév vége. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya 38.

**38. SZÁMÚ MELLÉKLET: KÉPESÍTŐ VIZSGÁK TÁRGYAINAK TANULMÁNYI
ÁTLAGAI**

tanév	tanítástan	módszertan	iskolaszerveztan	tanítási gyakorlat
1951-52	4,03	4,17	4,33	3,99
1955-56	3,28	3,40	3,61	3,40
1956-57	3,37	3,51	3,69	3,49

Forrás:

MOL XIX-I-5-d 1951/52. tanévvégi érettségi és képesítő vizsgáinak értékelése.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 3. kötet a középiskolák tanévvégi helyzetéről 1955/56. tanév vége. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 16.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956/57. Középfokú oktatás, a középiskolák tanévvégi helyzetéről 1956/57. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 51.

39. SZÁMÚ MELLÉKLET: EGYÉB STATISZTIKAI ADATOK

tanév	osztályok száma	kollégisták aránya %	Tanulószobát használó %	Továbbtanul %
1950-51	265			
1951-52	276			
1952-53	301	48,0		
1953-54	302	51,0		
1954-55	265	51,4	11,4	
1955-56	210	54,0	12,3	3,8
1956-57	164	60,1	11,6	

Forrás:

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1954-55. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 7.,38,

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1955-56. Középfokú oktatás, 1. kötet a rendeskorúak középiskoláinak tanéveleji helyzetéről 1955/56 tanév. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 32.

Oktatásügyi statisztikai tájékoztató 1956/57. Középfokú oktatás, 1. kötet a középiskolák tanéveleji helyzetéről 1956/57. tanéveleje. Oktatásügyi Minisztérium Tervgazdálkodási Főosztály Statisztikai Osztálya. 54., 60.

40. SZÁMÚ MELLÉKLET: DOLGOZÓK TANÍTÓKÉPZŐINEK SZÁMA

tanév	tanítóképzők száma	forrás kódja, megjegyzés
1946-47	17	liceumokkal együtt
1947-48	20	liceumokkal együtt

Forrás:

Magyar Statisztikai Évkönyv 1943, 1944, 1945, 1946. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 262.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1947. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1949, 215.

Statisztikai évkönyv 1948. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 273.

41. SZÁMÚ MELLÉKLET: DOLGOZÓK TANÍTÓKÉPZŐINEK LÉTSZÁMA

tanév	dolgozók tanítóképzőinek létszáma (fő)	fiú		lány	
		létszám (fő)	%	létszám (fő)	%
1946-47	653	307	47,0	346	53,0
1947-48	941	437	46,4	504	53,6

Forrás:

Magyar Statisztikai Évkönyv 1943, 1944, 1945, 1946. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 262.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1947. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1949, 215.
Statisztikai évkönyv 1948. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950, 273.

**42. SZÁMÚ MELLÉKLET: TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁRI
VÉGZETTSÉGŰEK ARÁNYA NÉHÁNY KÉPZŐBEN**

év	összes	közép - Iskola i tanár	tanító- képző intézeti tanár		polgári általános iskolai tanár	gyakorló iskolai tanító	tanító	egyéb
			fő	%				
Debrecen tanítók.								
1950	18	14	1	5,6				3
1951	11	2	4	36,3		2	2	1
Debrecen tanítónők.								
1949	30	16	7	23,3	2	5		
1950	30	21	2	6,7	2	5		
Jászbe- rény								
1946	19	5	11	57,9		2	1	
1947	25	3	14	56,0	1	2	3	2
1948	25	4	14	56,0	2	2	3	
1949	21	2	15	71,4	1	3		
1952	22	2	13	59,0	1	3	1	
1953	26	8	12	46,2		6		
1956	20	2	14	70,0		4		
1957	22		7	31,8				
1958	22		2	9,1				
Kőszeg tanítónők.								
1949	28	10	6	21,4	3	2	5	2
1950	19	7	3	15,8	1	2	4	2
1951	20	9	2	10,0	2	5	1	1
1953	22		3	13,6				
1955	23	13			1	7	2	
Országos								
1951-52	973	358	235	24,2	133			245

Forrás: levéltári ügyviteli iratok

43. SZÁMÚ MELLÉKLET: A PEDAGÓGIAI FŐISKOLA SZAKCSOPORTJAI

Szakcsoportok kódja	Szakcsoportok tárgyai	Szaktárgyak
A/1.	Magyar nyelv, magyar irodalom, angol nyelv	Nem kell választani
A/2.	Magyar nyelv, magyar irodalom, francia nyelv	
A/3.	Magyar nyelv, magyar irodalom, orosz nyelv	
A/4.	Magyar nyelv, magyar irodalom, ének, zene	
B	Magyar nyelv, magyar irodalom, történelem	Rajz és művészettörténet, Testnevelés, Gazdasági ismeretek (férfi), Háztartási ismeretek (női), Műhelygyakorlatok
C	Földrajz, természetrajz, az ember élete	
D	Matematika, fizika, vegytan	

Forrás:

A pedagógiai főiskola feladata és szervezete. *Köznevelés*, 1948. 4. 8.sz. 1.

44. SZÁMÚ MELLÉKLET: A PEDAGÓGIAI FŐISKOLA ÓRATERVE

tárgyak	I. év		II. év		III. év	
	1. f.é.	2. f.é.	3. f.é.	4. f.é.	5. f.é.	6. f.é.
Lélektan	2	2	4	4	4	4
Pedagógia	3	3	4	4	4	4
Filozófia	2	2	2	2	2	2
Szociológia	2	2	2	2	2	2
Ének	3	3	3	3	Később megállapítandó óraszámában	
Rajz	2	2	2	2		
Testnevelés	2	2	2	2		
Kézimunka	2	2	2	2		
Szaktárgyak						
Magyar nyelv	4	4	4	4		
Magyar irodalom	4	4	4	4		
Élő idegen nyelv	8	8	8	8		
Történelem	4	4	4	4		
Földrajz	4	4	4	4		
Természetrajz, az ember élete	11	8	8	8		
Matematika	5	5	5	5		
Természettan	4	4	5	5		
Kémia	4	4	3	3		
Ének, zene	8	8	8	8		
Kiegészítő szaktárgyak						
Rajz és művészettörténet	4+2	4+2	4+2	4+2		
Testnevelés						
A/ Ált. testnevelés	4	4	4	4		
B/ Tánc	2	2	2	2		
Háztartási ismeretek	4	4	4	4		
Gazdasági ismeretek	4	4	4	4		
Műhelygyakorlatok	4	4	4	4		
Latin nyelv	A hallgatók kívánsága szerint					

Az 1947/48-as tanévben bevezették a C, D szakosok számára a Magyar stílusgyakorlat órákat.

Az 1948/49-es tanévben bevezették a 2 óra Karéneket, szabadon választható tárgyként a Bábjátékkismeretet.

Forrás:

A pedagógiai főiskola feladata és szervezete. *Köznevelés*, 1948. 4. 8.sz. 2.

CSML XXVI. 26. 31. d. 207/47-48

CSML XXVI. 26. 31. d. 718/1948-49

CSML XXVI. 26. 31. d. 241/1948-49

**45. SZÁMÚ MELLÉKLET: A PEDAGÓGIAI FŐISKOLA ÓRATERVE
(LÉLEKTAN, PEDAGÓGIA)**

tárgyak	I. év		II. év		III. év	
	1. f.é.	2. f.é.	3. f.é.	4. f.é.	5. f.é.	6. f.é.
1947-48						
Lélektan	2	2	4	4	4	4
Pedagógia	3	3	4	4	4	4
1948-49						
Lélektan	2	2	2+1 gyakorlat	2+1 gyakorlat		
1. évf: általános lélektan						
2. évf: gyermeklélektan lélektani gyakorlatok						
3. évf: neveléslélektan						
Pedagógia						
1. évf: történeti bevezetés a pedagógiába	2	2				
2. évf: neveléstan didaktikai gyakorlatok hospitálás			3 1 3/2hét	3 1 3/2hét		
1949-50						
Lélektan	2	2	2+1	2+1	2	2
1. évf: általános lélektan						
2. évf: gyermeklélektan						
3. évf: neveléslélektan						
Pedagógia						
1. évf: neveléstörténet						
2. évf: neveléstan						
3. évf: szervezeten					2	-
iskolai egészségtan					-	2
a nevelő társ. munkája					2	2
iskolai szervezés, ügyvitel					-	1
az osztálytanítás módszere					3	-
szakdidaktika					-	3
tudományos szeminárium					2	2
Pedagógiai gyakorlat 3. évf.						

Forrás:

Szentirmayné Kary Erzsébet (1948): A nevelőképzés a valóság útján. *Köznevelés*, 4. 24.sz 631.

Bereczki Sándor (1966): A tanárképző (pedagógiai) főiskolák lélektani és pedagógiai tantárgyainak lélektani és pedagógiai tantárgyainak tantervtörténeti fejlődése 1947-től 1964-ig. In: Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1965. (1966): Akadémiai Kiadó, Budapest, 189-237.